

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**ERGENLERİN ÖZGÜVEN OLUŞTURMALARINDA
DİNDARLIĞIN ROLÜ (SANCAK ÖRNEĞİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Anisa ESATİ

BURSA – 2017

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**ERGENLERİN ÖZGÜVEN OLUŞTURMALARINDA DİNDARLIĞIN
ROLÜ (SANCAK ÖRNEĞİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

Anisa ESATİ

BURSA – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim/Anasanat Dalı,
Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda *70112103A* numaralı
ANISA ESATI'nın hazırladığı
"Ergenlerin Özdeşim Oluşturmalarında Dindarlığın Rolü (SANCAK Örneği)"
konulu *Yüksek Lisans* (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, *07/07/2017* günü *14.00* - *16.00* saatleri
arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... *başarılı* (başarılı/başarısız) olduğuna *oy birliği*
(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doc. Dr. İbrahim GÜŞES

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doc. Dr. Hacı KULA

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKÇİ

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

07/07/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: ERGENLERİN ÖZGÜVEN OLUŞTIRMALARINDA DİNDARLIĞIN ROLÜ (SANCAK ÖRNEĞİ)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 88 sayfalık kısmına ilişkin, 18/06/2017 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 20. 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

18.06.2017
Anisa E.

Adı Soyadı: Anisa ESATI

Öğrenci No: 701121031

Anabilim Dalı: Din Psikolojisi

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı Soyadı, Tarih)

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Ergenlerin Özgüven Oluşturmalarında Dindarlığın Rolü (Sancak Örneği)**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Anisa Esati

AdıSoyadı: **AnisaEsati**

Öğrenci No: **701121031**

Anabilim Dalı: **Din Psikolojisi**

Programı: **YüksekLisans**

Statüsü: YüksekLisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Anisa Esati
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim dalı : Din Psikolojisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xi + 124
Mezuniyet Tarihi : / / 2017
Tez Danışmanı : Doç. Dr. İbrahim Gürses

ERGENLERİN ÖZGÜVEN OLUŞTURMALARINDA DINDARLIĞIN ROLÜ (SANCAK ÖRNEĞİ)

Bütün dünyada ruhsal problemler ne yazık ki her geçen gün artmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda uzmanların işaret ettiği temel bir sorun vardır: O da bireylerin yeterince kendilerine güvenmemeleridir. Özgüven düzeyi özellikle ergenlik döneminde olan bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığını, yaşam amacını ve diğer insanlarla ilişkilerini etkilemektedir. Ancak şunu da söylemek gerekiyor ki özgüvenin kendisi de çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörlerden bir tanesi de dindarlıktır. Yaptığımız bu çalışmada dindarlığın ergenlerin özgüven gelişimine etkisini inceledik. Sırbistan'ın Sancak bölgesinde lise öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırmada onların özgüven oluşturmalarında dindarlığın etkisini, bunun yanında özgüven ile diğer sosyo-demografik değişkenler arasında ilişki olup olmadığını tespit etmeye çalıştık.

Araştırmamız teorik ve alan araştırması olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konunun temel kavramları olan ergenlik, ergenlikte gelişim özellikleri, ergenlik döneminde dini gelişim ve özgüven kavramı ele alınmıştır. Daha sonra ergenlikte özgüven ve dindarlık ilişkisi değerlendirildi. Araştırmanın ikinci bölümünde ise elde edilen bulgular konu ile alakalı diğer araştırmalarla karşılaştırılarak objektif bir şekilde değerlendirilip yorumlanmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında: “*Özgüven ile okul türü, yerleşim birimi ve anne-babanın eğitim durumu, özgüven ile dindarlık (inanç ve ibadet boyutu) arasında anlamlı bir ilişki vardır*” hipotezleri doğrulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Ergenlik, Özgüven, Dindarlık.

ABSTRACT

Name and Surname : Anisa Esati
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Science of Philosophy and Religion
Branch : Psychology of Religion
Degree Awardeed : Master
Page Number : xi + 124
Degree Date :/..../2017
Supervisor : Doç. Dr. İbrahim Gürses

THE ROLE OF RELIGION IN BUILDING SELF-ESTEEM IN ADOLESCENCE (SANDZAK EXAMPLE)

Spiritual problems around the world are increasing with each passing day, unfortunately. There is a fundamental problem pointed out by experts in this field of study: individuals do not believe themselves enough. The level of self-esteem, especially in adolescence, influences the physical and mental health of the individual, the purpose of life and the relationships with other people. However, it is also necessary to say that self-esteem itself is influenced by various factors. One of these factors is religiosity. In this study, we have examined the effect of religiousness on the development of self-esteem in adolescents. In this study, conducted on high school students in Sandzak region of Serbia, we tried to determine the effect that religiosity has on their self-esteem, as well as the relationship between self-esteem and other socio-demographic variables.

Our research consists of two parts; theoretical and field research. In the first part, the basic concepts of adolescence, religious development characteristics, and the notion of self esteem are discussed. Later, the relationship between self-esteem and religiosity in adolescence was evaluated. In the second part of the study, the findings were evaluated and interpreted objectively by comparing them with other related researches.

Considering the results of the study, the hypothesis: "There is a significant relationship between the type of school and self-esteem, residential unit and parents' educational level, religiosity and self-esteem (belief and worship dimension)" has been proved.

Keywords: Adolescence, Self – Esteem, Religiosity.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	12
1. ARAŞTIRMA	14
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	14
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
1.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	16
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	17
2. ARAŞTIRMA METODU VE UYGULAMASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER	17
2.1. ARAŞTIRMA METODU	17
2.2. ARAŞTIRMA MODELİ VE DEĞİŞKENLER.....	18
2.3. EVREN VE ÖRNEKLEM	19

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. GELİŞİM VE DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN ERGENLİK.....	26
1.1. ERGENLİĞİN TANIMI	26
1.2. ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ.....	28
1.2.1. Ergenlikte Fiziksel (Bedensel) ve Cinsel Gelişim.....	28
1.2.2. Bilişsel Gelişim.....	30
1.2.3. Ergenlik Döneminde Duygusal Gelişim.....	32
1.2.4. Ergenlikte Kişiliğin Gelişmesi.....	33
1.2.5. Sosyal Gelişim	36
1.2.6. Ahlaki Gelişim.....	40

1.3. ERGENLİKTE DİN VE DİNDARLIK	44
1.3.1. Dinin Tanımları	45
1.3.2. Dindarlığın Tanımları	47
1.3.3. Ergenlik Döneminde Dini Gelişim	49
1.3.4. Ergenlikte Dini Gelişim Aşamaları	50
1.3.4.1. Dini Şuurun Uyanması ve Gelişmesi	50
1.3.4.2. Dinî Kabüllerin Sorgulanması ve Şüphe.....	51
1.3.4.3. Dini Tutumların Belirginlik Kazanması	52
2. ÖZGÜVEN.....	53
2.1. BENLİK (ÖZ)	53
2.1.1. Gerçek ve İdeal Benlik	57
2.2.2. Benlik Saygısı.....	59
2.2. ÖZGÜVEN.....	60
2.2.1. Özgüven Kavramına Yönelik Görüşler	61
2.2.2. Özgüvenin Oluşumu Ve Onu Etkileyen Faktörler.....	64
2.3. ÖZGÜVEN VE DİN İLİŞKİSİ	68
2.3.1. Özgüven ve Din İlişkisi Yapılan Araştırmalar	69

İKİNCİ BÖLÜM

(ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME)

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLARI

1. BULGULAR	73
1.1. ÖRNEKLEM GRUBU VE ÖZELLİKLERİ.....	73
1.2. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE ÖZGÜVEN İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ BULGULAR	76
2. YORUM VE TARTIŞMA.....	84
2.1. ERGENLERİN YAŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN.....	85
2.2. ERGENLERİN CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULAR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	86
2.3. ERGENLERİN OKUL TÜRÜ DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU	89

2.4. ERGENLERİN YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU	91
2.5. ERGENLERİN ANNE-BABA EĞİTİM DÜZEYLERİ DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU ..	92
2.6. ERGENLERİN ALGILADIKLARI SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU	94
2.8. ERGENLERİN AİLELERİNİN DİNDARLIK DÜZEY DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVENPUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU ..	97
2.9. ERGENLERİN ÖZNEL DİNDARLIK ALGILARI DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU ..	97
2.10. DİNDARLIK İLE ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAYALI BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU	98
SONUÇ VE ÖNERİLER	102
KAYNAKÇA.....	105
EKLER	116
EK. 1: KULLANDIĞIM DİNDARLIK ÖLÇEĞİ.....	116
EK. 2: KULLANDIĞIM ÖZGÜVEN ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE TERCUMESİ	119
EK. 3: UYGULANAN ANKET FORMU (BOŞNAKÇA)	120

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1. ÖRNEKLEMİN SOSYDEMOGRAFIK DEĞİŞKENLERİNE GÖRE DAĞILIMI	73
TABLO 2. ÖRNEKLEMİN ÖZGÜVEN DÜZEYLERİNE GÖRE DAĞILIMI	76
TABLO 3. A. YAŞ İLE ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BULGULAR.....	76
TABLO 3. B. YAŞ İLE ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BULGULAR.....	77
TABLO 4. ÖZGÜVENİN CİNSİYETE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI.....	77
TABLO 5. ÖZGÜVENİNOKUL TÜRÜNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	78
TABLO 6. ÖZGÜVENİN YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	78
TABLO 7A. ANNE EĞİTİM DURUMU VE ÖZGÜVEN.....	79
TABLO 7B. BABANIN EĞİTİM DURUMU VE ÖZGÜVEN	80
TABLO 8. ERGENLERİN SOSYO-EKONOMİK DÜZEYİ VE ÖZGÜVEN	81
TABLO 9. ANABABANIN BİRLİKTE OLUŞU VE ÖZGÜVEN İLİŞKİSİ	82
TABLO 10. AİLE DINDARLIĞI VE ÖZGÜVEN	82
TABLO 11. ÖZNEL DINDARLIK ALGISI VE ÖZGÜVEN	83
TABLO 12. ÖZGÜVEN İLE DINDARLIK (İNANÇ, İBADET VE ETKİ BOYUTU)	84

KISALTMALAR LİSTESİ

Bibliyografik Bilgiler	Uluslar arası	Türkçe
Aynı eser/yer	Ibid	a.e.
Adı geçen eser	op. cit.	a.g.e.
Adı geçen tez		a.g.t.
Adı geçen makale		a.g.m.
Basım yeri yok	w. place	y.y.
Basım tarihi yok	w. date	t.y.
Bakınız	V.	Bkz.:
Sayfa / sayfalar	p. / pp.	s. / ss.
Editör / Yayına hazırlayan	Ed. by	ed. veya haz.
Çeviren	trans. by	çev.
Sayı	No	S.
Cilt	Vol	C.

GİRİŞ

Bu tezde incelenen özgüven kavramı, kişiliğin en önemli belirleyicilerinden biri olup bireyin hayatının her anını etkilemekte ve her alanda kendini göstermektedir. Özgüven bütün teorisyenler çerçevesinde incelendiğinde aslında kişinin kendisi için ve kendisi hakkında ne kadar olumlu, ne kadar pozitif düşünebildiğinin ve görebildiğinin bütünüdür. Özgüveni olan birey, kendi güçlü ve güçsüz yanlarını az çok bilir, hayatını, amaçlarını ona göre çizer. Olumsuz ve güçsüz yanlarını tanır, ona göre davranış ve yönlerinde ya törpüleme yapar, ya da istediği fakat kendisinde var olmayan özellikleri edinmeye çalışır. Özgüven eksikliği ise beraberinde ruhsal, duygusal ve psiko-sosyal sorunları getirmektedir.

Son zamanlarda özellikle ergenler arasında psikolojik rahatsızlıkların artması ile birlikte bireyin ruh sağlığının ne denli önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Ergenlik döneminde kimlik karmaşası yaşayan gençlerin psikolojik halleri genel olarak hassastır. Bu çalkantılı dönemde bir çok psikolojik sorunla başa çıkmada önemli ölçüde yardımcı olabilecek faktörlerden bir tanesi özgüvendir. Özgüven, bireyin ruh sağlığı içerisinde çok önemli bir yer tutmakta, bireylerin hem kendilik algılarını hem de sosyal ilişkilerini etkileyen önemli faktörler arasındadır. Diğer yandan din, kişilerin kendileriyle, muhitleriyle ve inandıkları varlıkla kurdukları ilişkilerine pozitif ve dengeli bir biçim vermek istemektedir. İşte bu açıdan bir yandan duygusal ve düşünsel, diğer yandan toplumsal açıdan bireylerin iç ve dış dünyalarıyla olan ilişkileri ve bunların yansımaları, dinin, ruh sağlığının göstergelerinden kabul edilen özgüven üzerinde nasıl bir etkide bulunacağını anlamada önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte özgüvenin en önemli özelliklerinden biri geliştirilebilir ve sonradan öğrenilebilir olduğudur. Bu çalışmada ergenler üzerinde özgüveni etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın hipotezleri, araştırmanın sınırları, araştırma metodu ve uygulaması hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde ise konunun temel kavramları olan ergenlik, ergenlikte gelişim özellikleri, ergenlik döneminde dini gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra ergenlikte özgüven ve ona yönelik görüşler, özgüven ve dindarlık ilişkisi değerlendirildi.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise elde edilen bulgular konu ile alakalı diğer araştırmalarla karşılaştırılarak objektif bir şekilde değerlendirilip yorumlanmıştır.

Araştırmanın sonuç ve öneriler bölümünde ise önce araştırmadan çıkarılan kanaat özetlenmiş daha sonra konu ile alakalı öneriler sunulmuştur.

1. ARAŞTIRMA

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İnsan özünün yani kişiliğinin bir parçası olan öz güven son çeyrek asırda birçok araştırmacı için merak konusu olmuştur. Kişilerin özgüven seviyeleri ile psikolojik sağlıkları arasında olumlu bir ilişki olduğu varsayımı göz önünde bulundurulduğunda ise özgüven konusunun önemi daha da artmaktadır. Kendine güvenen, kendisiyle barışık olan, aynı zamanda diğer kişilerle rahat ve gerçekçi ilişkiler kurabilen ve hissiyatını zaptetmede muvaffak olan bireylerin özgüven düzeylerinin daha yüksek olduğu araştırmalarda ortaya çıkan bir durumdur. Diğer yandan özgüven eksikliği hisseden bireylerin kendinden şüphe duymasına, çoğu konuda kendisine güvenmemesine, eleştirilere karşı hassas olmasına, yalnızlık, depresyon, aşağılık duyguları yaşayabilmesine ve çevresi tarafından sevilmediğini hissetmesine yol açtığı da gözlemlenmektedir.

Bireyin hayatının ilk dönemlerinde (çocukluk dönemi) kazandığı veya kazanamadığı özgüven, ergenlik döneminde kendisini bariz bir şekilde hissettirebilmektedir. Eğer birey daha çocukluk döneminde özgüven kazanmışsa, ergenlik döneminin daha kolay bir şekilde üstesinden gelebilecektir. Diğer yandan özgüveni daha kazanmamış olan bir ergen, arkadaşların, okuldaki ortamın, evdeki ailesinin etkisinden ve bu etkinin onun üzerinde yaratacağı baskıdan kurtulmayabilir. Devamlı bu kişilerin isteklerine ayak uydurmak veya isyan etmek arasında mücadele edecek olan ergenin, okuldaki ve ailedeki ilişkilerini ve sosyal hayatını farklı farklı problemlerle yüzleşerek devam ettirme ihtimali oldukça yüksektir.

Neticede genç bir birey otorite olarak kabul ettiği insanlara karşı kendini emin ve kuvvetli görmek istediğinden, ya onlara karşı çıkar veya güvende olduğunu görmek ve hissetmek arzusuyla, kendisi tamamen içine kapanmayı da seçebilir. Herşeye rağmen bu dönemlerde kazanılmamış bir özgüven, genç bir bireyin benlik imgesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Yukarıda söylenene binaen denebilir ki bireylerin benlikleri, insanlarıyla olan etkileşimlerden ve bundan dolayı ortaya çıkan pozitif veya negatif geribildirimlerden bir oluşum safhası içerisine girer. Ergenin benlik algısında hiç kuşkusuz ailenin rolü büyüktür. Belirleyiciliği oldukça yüksek olan bu etkenden sonra bireyin öğretmenleri, arkadaşları ve yakın çevresi de onun benlik algısını güçlendirici ve zayıflatıcı birer etken olabilirler. Ancak bireyin ergenlik döneminde, çocuklukta olduğu gibi, özgüvenini etkileyen daha birçok

değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey, anne-babanın eğitim durumu/yaşam biçimi, ergenin devam ettiği okulun türü, yaşadığı yer gibi değişkenlerdir.

Diğer yandan, belirtilen değişkenlerin olumsuz etkisi dinin etkisiyle de azaltılabilir. Tümüyle insan benliğini sarıp sarmalama kapasitesine sahip olan din, insan için dünyayı anlama ve kendisine Yaraticı' nın gözüyle bakarak kendini o dünyada bir yere yerleştirme modeli olarak işlev görür. Başka bir deyişle din, insanın Allah ve evren karşısındaki gerçek değerine ve konumuna işaret ederek ve ayrıca onun benlik yapısındaki aşırılıkları (kibir ve değersizlik duygusu) dengeleyerek özgüveni geliştirici ve koruyucu rol oynar. Kimlik karmaşası yaşayan gençler mesela, dinde kimlik kazandırıcı bir imkan bulmaktadırlar.¹

Bütün bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda ergenlik çağı gençlerinin dindarlığı ile özgüveni arasındaki ilişki ve etkileşim incelenmeye değer bir alan olarak görülmüştür. Dolayısıyla araştırmanın konusu ergenlik dönemi gençlerinin dînî inanç ve davranışlarıyla özgüven arasındaki ilişki ve de onun nasıl bir ilişki olduğunun incelenmesidir. Türkiye' de ergenlerin benlik saygıları ile buna etki eden faktörlerden ana baba tutumları, beden algısı, yeme bozuklukları vs. arasındaki ilişkilerin incelendiği pek çok araştırma mevcuttur. Bununla beraber kişilik ve din arasındaki ilişkiyi din psikolojisi açısından ele alan araştırmalarda çok az da olsa değinilmesine rağmen başlı başına özgüven ile dindarlık arasındaki ilişkiyi konu alan ve sosyal psikolojik metotlarla bunu inceleyen tek bir araştırma olmaması bizi böyle bir konuda araştırma yapmaya sevk eden başlıca unsurlardan birisi olmuştur.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ülkemizde ve dünyada ruhsal problemler ne yazık ki her geçen gün artmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda gerek psikiyatriların, gerek psikologların ve gerekse din psikolojisi uzmanlarının işaret ettikleri temel bir sorun vardır: O da bireylerin yeterince kendilerine güvenmemeleridir.

Dolayısıyla özgüvenin, insanın psikolojik sağlığı açısından ne kadar önemli bir konu olduğu ve özellikle ergenlik döneminde giderilmeyen özgüven eksikliğinin yaratabileceği

¹ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, İstanbul, Dem Yayınları, 2009, s.83.

olumsuz sonuçların ileride telafisi olmayan sıkıntılara sebep olabileceği aşıkardır. Özgüven düzeyi ergenin fiziksel ve ruhsal sağlığını, yaşam amacını ve diğer insanlarla ilişkilerini etkilemektedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki özgüvenin kendisi de çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. İşte bu faktörlerden bir tanesi de dindardır. Bu çalışmada ergenlikte özgüven düzeyi ile dindardlık arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmada aynı zamanda, ergenlikte özgüven düzeyini etkileyen bazı sosyo-demografik değişkenlerin ele alınması ve arasındaki ilişkiyi tespit edilmesi de amaçlanmıştır.

Özelde Sancak Bölgesi'nde, genelde ise Sırbistan'da Din Psikolojisi Bilim dalı üniversitelerde hala bir ders olarak okutulmamaktadır. Din Psikolojisinin üzerinde durduğu konular hakkında araştırmalar yapmanın bu yönüyle özel bir ehemmiyeti vardır.

Çalışmamız bilimsel prensipler çerçevesinde bu alanda Sırbistan' da yapılmış ilk çalışma niteliğine sahiptir. Buna benzer çalışmalara ışık tutarak teşvik görevini da üstleneceğini düşündüğümüz bu çalışma, Sırbistan' da da Psikolojinin yeni bir alt dalının doğmasına az da olsa katkı sağlayacaktır.

1.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Ergenlerde özgüven ile dindardlık arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada dayatılan temel hipotezler şöyledir;

Ana hipotez:Ergenlik dönemindeki bireylerin özgüveni ile dindardlık oranları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

- *Demografik değişkenler ve Özgüven ilişkisine dayanan hipotezler:*

- Katılımcıların özgüven seviyeleri “yaş” değişkenine göre farklılık göstermektedir.
- Öğrencilerin özgüven seviyeleri “cinsiyet” değişkenine göre farklılık göstermektedir.
- Katılımcıların özgüven seviyeleri “eğitim gördükleri okula” göre farklılık göstermektedir.
- Katılımcıların özgüven seviyeleri “ailelerinin ekonomik düzeyi” değişkenine göre farklılık göstermektedir.
- Katılımcıların özgüven seviyeleri “anne-babalarının eğitim durumu” değişkenine göre farklılık göstermektedir.

➤ Katılımcıların özgüven seviyeleri “yaşadığı yer” değişkenine göre farklılık göstermektedir.

➤ Katılımcıların özgüven seviyeleri “anne/baba yaşam biçimi” değişkenine göre farklılık göstermektedir.

➤ Katılımcıların özgüven seviyeleri “ailelerinin dindarlık düzeyi” değişkenine göre farklılık göstermektedir.

➤ Katılımcıların özgüven seviyeleri “kendi dindarlıklarını algılamaları” değişkenine göre farklılık göstermektedir.

- *Özgüven Düzeyi ile Dindarlık Boyutları arasındaki ilişkiye dayanan hipotez:*

➤ Özgüven düzeyleri ile gençlerin dindarlık (inanç, ibadet,etki) boyutları arasında hem olumlu hem de anlamlı bir ilişki mevcuttur.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma:

1. Araştırmanın konusu olan özgüven ve dindarlık düzeyleri ölçeklerinin ölçtüğü nitelikler ile,

2. Araştırmacı tarafından hazırlan anket soruları ve katılımcıların anketlere verdikleri cevaplar ile,

3. Sancak (Sırbistan) bölgesi ile sınırlıdır.

4. Araştırmamız İmam hatip lisesi ve genel lisesinde öğrenim gören 250 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla araştırma örneklem grubu ile sınırlıdır.

5. Araştırmamız 2014 yılı şubat ve mart aylarında gerçekleştirilmiş olup bu zaman dilimi ile sınırlı olmaktadır.

2. ARAŞTIRMA METODU VE UYGULAMASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. ARAŞTIRMA METODU

Lise öğrencilerinin, sosyo-demografik değişkenleri, dindarlığı, özgüven düzeyinin okul türlerine göre incelenmesini amaçlayan bu araştırma, tarama modelli bir araştırmadır. Varolan durumu varolduğu haliyle betimlemeyi amaçlamaktadır.

Belirlenen amacı gerçekleştirmek için belirli bir strateji izlenerek ve bir model doğrultusunda tasarlanmış olan araştırmamızın teorik bölümünün model dökümantasyon

(belge tarama) yöntemiyle, uygulamalı bölümün modeli ise survey (örneklem tarama) yöntemi ve anket tekniğiyle oluşturulmuştur.

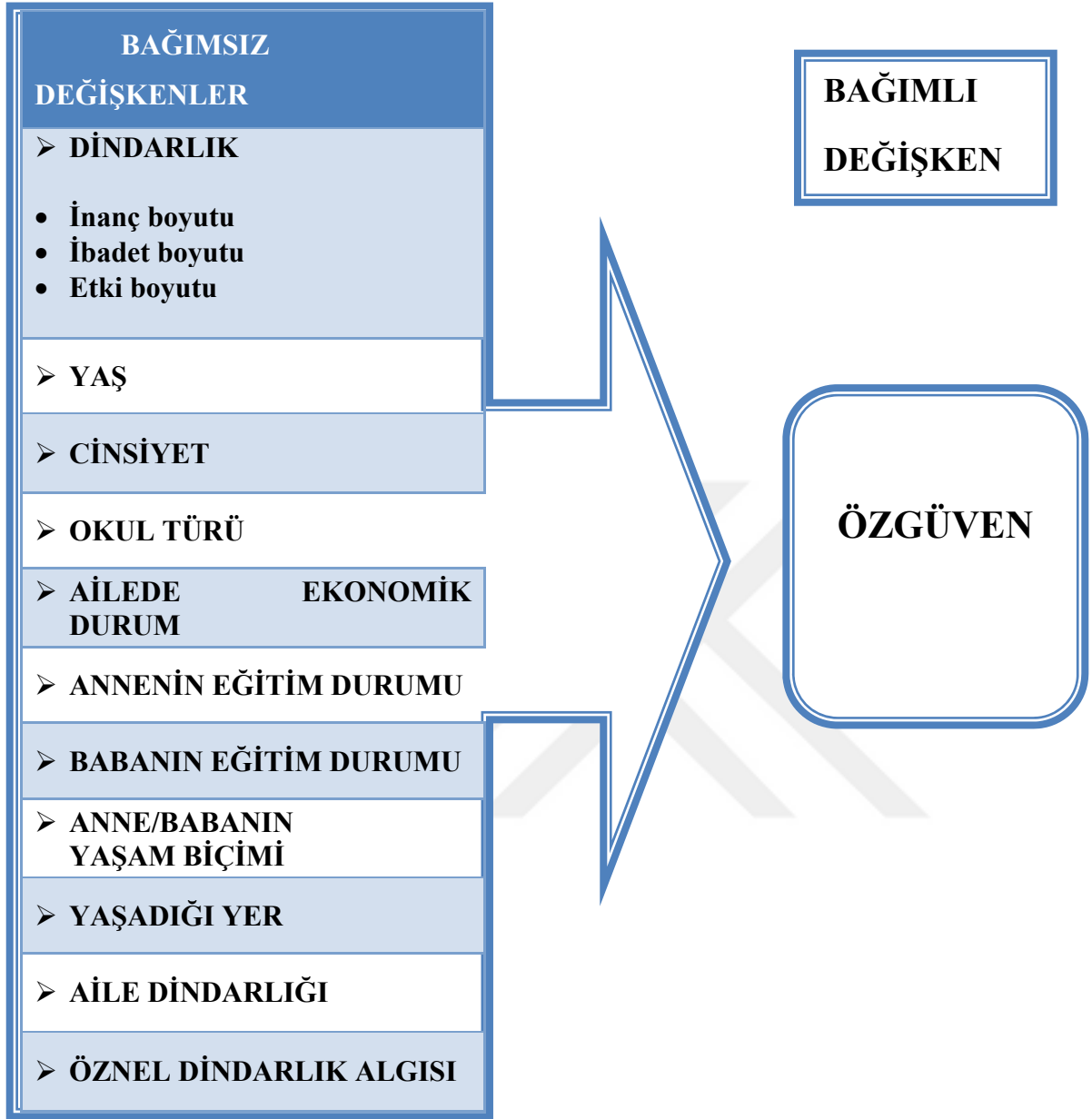
2.2. ARAŞTIRMA MODELİ VE DEĞİŞKENLER

Araştırmada, dindarlık boyutları ve demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, okul türü, ailede ekonomik durum, anne ve babanın eğitim durumları, anne/babanın yaşam tarzı, yaşadıkları yer, aile dindarlığı, kendi dindarlıklarını algılamaları) bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Özgüven değişkeni ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Araştırma sonucunda, bağımsız değişkenlere göre bağımlı değişkenin farklılaşma durumunu gösteren araştırma modeli aşağıda verilmiştir. (Bkz. Şekil 1)

Konumuzun tasvir edilmesi, ortaya konulan hipotezlerin test edilmesi ve elde edilecek sonuç ve bulgular açısından, araştırmada değişkenler arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerin incelenip araştırılması gerekir. Bunun için aşağıdaki adımlar izlenecektir:

- Sosyo-demografik değişkenler ile özgüven arasındaki ilişki ve etkileşimler;
- Dindarlık (inanç, ibadet, etki boyutu) ve özgüven arasındaki ilişki ve etkileşimler;

Dolayısıyla araştırmada değişkenler arasında önerilen ilişkiler modeli, aşağıdaki gibi şematize edilebilir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.3. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini Sırbistan Sancak bölgesinde bulunan Novi Pazar ilinin Genel lise ve İmam Hatip Lisesi, birden dördüncü sınıfına kadar devam etmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Genel liseden 131, İmam Hatip Lisesinden ise 100 öğrenci olmak üzere toplam 231 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya öncelikle farklı liselerin öğrencileri üzerinde yapılan bir pilot uygulamayla başlanılmıştır. Dindarlık

ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan anket sorularından oluşan kitapçık 15 öğrenciye dağıtılmış, eksik, hatalı ya da anlaşılma güçlüğü tespit edilen sorular anketten çıkarılmış, gerekli görölen sorular üzerinde değişiklikler yapıldıktan sonra 250 kitapçık ulaşabildiğimiz öğrencilere dağıtılmıştır. Bunlardan 245 tanesi cevaplandıktan sonra araştırmacıya ulaştırılmıştır. Eksik ve hatalı işaretlemler nedeniyle 14 anket değerlendirme dışı bırakılmıştır. Uygulama 231 katılımcı üzerinde gerçekteştirilmiştir.

1.1. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Alan araştırması olarak yapılan bu çalışmada kullanılan anket formlarının ilk bölümlerinde öğrencilerle alâkalı genel bilgiler ihtiva eden sosyo-demografik değerrişkenler yer almıştır. İkinci kısımda gerek Batı'da gerekse Türkiye'de gerçekteştirilen çeşitli araştırmalar model alınarak geliştirilmiş olan Dindarlık Ölçeği yer almaktadır. Anketin üçüncü ve son kısmını ise güvenirlilik ve geçerliliği Sırbistan şartlarına uyarlanmış olan ve öğrencilerin özgüvenini ölçmeyi amaçlayan Değerriştirilmiş Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği oluşturmaktadır.

Bu bağlamda soru ve cümleler anket formunda üçkısım halinde yer almaktadır. İlk kısımda bağımsız değerrişken olarak kabul edilen sosyo-demografik değerrişkenler, ikinci kısımda bazen bağımlı, bazen bağımsız değerrişken olarak ele alınan dindarlık boyutları ve üçüncü kısımda bağımlı değerrişken olarak ele alınan özgüven yer almaktadır. Bu şekilde değerrişkenler arası ilişki ve farklılıkların analiz edilebilmesi mümkün olabilecektir. Araştırmada kullanılan Dindarlık Ölçeği'nin Boşnakçaya tercümesi yapıldıktan sonra, iç tutarlılık ve faktör analizleri de yapılmış ve güvenilirliği incelenmiştir. Böylece tasvir edici bir nitelik arz eden araştırmamız, bilimsel yöntemin amaç ve ilkeleri ışığında, incelenen ilişki modellerini ortaya koyacak şekilde düzenlenmiştir.

1.1.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi Formunda, örneklemin sosyo-demografik özellikleriyle ilgili bilgiler elde etmek amaçı güdülmüştür. Bu form, yaş, cinsiyet, okul türü, ailede ekonomik durum, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu, anne/babanın yaşam tarzı, yaşadığı yer, aile

dindarlığı, öznel dindarlık algısı gibi değişkenleri kapsayan toplamda on sorudan meydana gelmektedir. Araştırmamıza katılan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleriyle ilgili değişkenler, gerçekleştirilen istatistiksel analizlerde bağımsız bir değişken olarak ele alınmıştır.

1.1.2. Dindarlık Ölçeği

Araştırmamızda kullanılan Dindarlık Ölçeği 1995 yılında Veysel Uysal tarafından gerçekleştirilen ve dini hayatın çeşitli boyutlarıyla ilgili inanç, tutum ve davranışları göz önünde bulundurarak halkın dindarlık anlayışını tespit etmek, böylece dindarlığın bir profilini ortaya çıkartmak amacıyla Müslümanlar için de geçerli olabilecek şekilde geliştirilen “İslami Dindarlık Ölçeği” ne (Islamic Religiosity Scale) dayanmaktadır.² Zira söz konusu ölçek, o günden bu yana ufak tefek değişikliklerle Türkiye’de pek çok araştırmada dindarlığı ölçmek amacıyla kullanılmıştır.³

Belirli bir kültür ve dil üzerinden geliştirilmiş bir ölçeğin, o kültüre has kavramları ve örnekleme özelliklerini taşıması doğaldır. İlgili ölçeğin diğer kültür veya dillerde de yararlanılabilir ve uygulanabilir olması için sistematik hazırlıkların yapılması zorunludur. Buna istinaden Dindarlık Ölçeğinin bu araştırmada kullanılabilmesi için, ilk önce Türkçe’den Boşnakça’ya tercüme edilmesi gerekiyordu. Bunun için öncelikle üç ayrı kişi tarafından Boşnakça’ya çevrilen metin, alanında uzman iki öğretim üyesi tarafından da gözden geçirilmiştir. Bu form, Genel Lise ve İmam Hatip Lisesi’nde öğrenim gören 20 öğrenciye uygulanarak maddelerin ne kadar anlaşılır olduğu gözden geçirilmiş ve lazım olan değişikliklerin yapılmasıyla ölçeğimiz son şeklini almıştır. Zira söz konusu olan ölçek, iç tutarlılık ve faktör analizlerin sonucu ile bilimsel açıdan yeterli bir ölçüm aracı olabileceğini göstermiştir.

Bu bağlamda bizim uyguladığımız Dindarlık Ölçeği’nin içtutarlılık katsayısı (Internal Consistency, Cronbach’s Alpha) $a=0,905$ olarak bulunmuş, faktörler arası korelasyonlar

² Veysel Uysal, “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, Ankara, *İslami Araştırmalar*, VIII, S. 3-4, 1995, s. 263-271.

³ Nurten Kimter, *Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2012, s. 193-194.

birbirleriyle bağlantılı çıkmıştır. Dindarlık ölçeği'nin Kaiser- Mayer-Olkin Ölçek yeterliliği, KMO=0,922 olarak bulunmuştur.

Özetle söylemek gerekirse araştırmada kullanılan ve Dindarlık Ölçeğini esas alarak yapılan faktör analizi ve iç tutarlılık testleri, Kimter tarafından kullanılan Dindarlık Ölçeği'nin neticeleriyle paralellik arz etmektedir. Bu durum, ilgili ölçeğin bölgemiz (SANCAK) şartlarında anlamlı ve de güvenilir sonuçlar vereceğinin, dolayısıyla da ihtiyacı karşılayabilen bir ölçüm aracı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. (Barlett chi-square=3891, 653; p=0,000; Varyans %52,222; Cronbach Alpha=0,905; KMO=0,922)

1.1.3. Özgüven Ölçeği

Araştırmada bağımlı değişken olan özgüven düzeyinin ölçülmesinde Lepa Babiç ve arkadaşları tarafından geliştirilen Özgüven ölçeği kullanılmıştır.⁴ Ölçek türü olarak kendini değerlendirme ölçeğidir. Ergen ve yetişkinlere uygulanır. Üçlü likert tipi olan ölçek, 14 maddeden oluşmaktadır.

Ölçekte yer alan her madde 1-3 arasında giderek artan puan alır. Herbir maddede tercih edilen seçeneklere göre toplam puan hesaplanır. Buna göre ölçekten alınabilecek en düşük puan (14 x 1) 14, en yüksek puan ise (14 x 3) 42'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanın yüksek çıkması, özgüven düzeyinin de aynı şekilde yüksek olduğunu gösterir.

Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa değeri .75 olarak bulunmuştur. Bu durum, ilgili ölçeğin anlamlı ve de güvenilir sonuçlar vereceğinin, dolayısıyla da ihtiyacı karşılayabilen bir ölçüm aracı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

1.2. Verilerin Toplanması

Veriler 2013-2014 eğitim - öğretim yılında toplanmıştır. Uygulamanın yapılacağı okullar Novi Pazar ilinde faaliyet gösteren; Genel Lise ve İmam Hatip Lisesi olarak belirlenmiştir. Yapılacak çalışmalar ve ölçeklerin uygulanmasına ilişkin yetkili makamlardan gerekli izinler alınmıştır. "Özgüven Ölçeği", "Dindarlık Ölçeği", Kişisel Bilgi Formu ile

⁴ Lepa Babić, *Samopouzdanje i Stavovi Zaposlenih Prema Edukaciji*, Bijeljina, 1. Naučni skupsa međunarodnim učešćem Sinergija, 2009, s. 173.

birlikte belirlenen okullarda öğrenim gören ve tesadüfi olarak seçilen 250 öğrenciye uygulanmıştır. Veriler toplanırken öğrencilere, yapılan anketlerin bir araştırmada kullanılmak üzere yapıldığı, cevapların da tamamen gizli kalacağı duyurulmuştur. Bu gizliliği sağlamak için de isim soy isim bilgisinin istenmediği açıklanmıştır. Uygulamalar grup halinde sınıflarda yapılmıştır. Boş bırakılan veya yeteri derecede doldurulmayan 19 katılımcının kağıdı analize dahil edilmemiştir. Bu sebepten ötürü istatistiksel analizlerin gerçekleştirildiği araştırma örneklemini toplamda 231 öğrenciden meydana gelmektedir. Araştırmamız 2014 yılı şubat ve mart aylarında gerçekleştirilmiş olup bu zaman dilimi ile sınırlı olmaktadır.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda ulaşılan veriler Statistical Package for Social Science “SPSS 18.0” paket programı kullanılmak sùretiyle analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, tanımlayıcı istatistikler olan frekans, aritmetik ortalama gibi yöntemler kullanılarak örneklemin, araştırmada belirlenen değişkenlere göre dağılımı izlenmiştir. Ayrıca araştırmanın hipotezleri çerçevesinde, sürekli ve süreksiz değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitinde “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” ve “Bağımsız İki Örnek T-Testi (Independent-Samples T-Test)”; iki sürekli değişken arasındaki doğrusal ilişkinin derecesinin belirlenmesinde “Pearson Korelasyon Katsayısı”, araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizinde ise “Alfa Modeli (Cronbach Alpha Coefficient)” ve Faktor analizi kullanılmıştır.⁵

Araştırmada iki ayrı örneklem grubunun puan ortalamaları arasındaki farklılığın tespitinde “Bağımsız İki Örnek T-Testi (Independent-Samples T-Test)”, grup sayısının ikiden fazla olduğu durumlarda değişkenlerin gruplara göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesinde ise “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” tekniklerinden yararlanılmıştır. ANOVA analizinde, gruplar arası farklılığın istatistiksel olarak anlamlılık seviyesinde olması durumunda, farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesine yönelik olarak “Post-Hoc” testlerinden hangisinin uygulanacağını tespit etmek için öncelikle, “Varyansların Homojenliği Testi (Levene Statistic)” yapılmıştır. Levene testine göre varyansların eşit olduğu ($p>0.05$) durumda,

⁵ Şeref Kalaycı, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara, Asil Yayın, 2010, s. 74, 116, 133, 405.

“Tukey”testi; varyansların eşit olmadığı durumda ($p<0.05$) ise “Tamhane’s T2” testi uygulanmıştır.⁶ Araştırmada, istatistiksel anlamlılık düzeyi olarak 0.05 alınmış, ancak anlamlılık düzeyi 0.01 olan ilişkiler de belirtilmiştir.

⁶ a.y.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. GELİŞİM VE DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN ERGENLİK

1.1. ERGENLİĞİN TANIMI

Ergenlik sözcüğü (adolescence); Latince “büyümek, olgunlaşmak” anlamına gelen adolescencere fiilinden türetilen ve sıfat görevli sözcük olan “adolescens” den alınmıştır. Şunu da söylemek gerekiyor ki, “esco” ekiyle birlikte bu eylemle kastolunan bir durum değil bir süreçtir. Bütün bunları göz önünde bulundurarak bu kelime artık “bireyde gözlenebilen sürekli ve süratli bir gelişim devresi” şeklinde tarif edilmektedir.¹ Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığınca ise Gençliğin Tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Gençlik, buluğa erme sebebiyle, biyolojik ve psikolojik bakımından çocukluğun sonu ile toplum hayatında sorumluluk alma dönemi olan 12-24 arasında kalan yaş grubudur.”²

İnsanlar, doğumla başlayan hayatlarının ilk gününden itibaren ölünceye dek çeşitli gelişim dönemlerinden geçmektedirler. Hangi dönemi yaşıyorlarsa o dönemin fiziksel, ruhsal, zihinsel vb. birçok özelliklerini taşırlar. Hayatları boyunca sırasıyla bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik ve ileri yetişkinlik/ihtiyarlık gibi evrelerden geçerler. Bununla beraber bu evrelerin geçirilmesinde kesin yaşlar söz konusu değildir. Psikolojik çalışmalar insanlarda bu evrelerin birbirini izlediği gerçeğini ortaya koyarlar.³

Çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık gibi gelişim dönemlerine bakıldığında, ergenlik döneminin de farklı yönlerden incelenmesi gereken mühim bir gelişim sürecinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir diğer adıyla gençlik çağı olarak adlandırılan ergenlik, bireyin hem biyolojik, hem de psikolojik ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşma gösterdiği, çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş sürecinin yaşandığı önemli bir gelişim dönemidir.⁴ En genel anlamda “buluğa erme”, çocukluktan ergenliğe geçmenin bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Buluğ (“erinlik”, “önergenlik”) ergenlik döneminin başında meydana gelen biyolojik (diğer bir ifadeyle –cinsel) gelişme dönemidir.

Gençlik döneminin başı, sonu veyahut da buluğ çağı konusunda ortaya atılıp kabul edilen zaman dilimleri aslında göreceli yaş sınırlamalarından ibarettir. Dolayısıyla kesin yaş

¹ Kula Naci, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Hayati Hökelekli, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 31-32.

² Sami Şener, *Türkiye’de Gençlik Olayı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1991, s. 13.

³ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 3. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 32.

⁴ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 19. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 277.

sınırlarını bırakıp, yerine takribi zaman dilimleri tayin etmek yerinde olacaktır. Farklı iklimlerde ve farklı beslenme şartları içerisinde büyüyen ya da milliyeti değişik olan çocukların buluğa erme yaşları da pek tabii ki farklı olacaktır. Şayet çocukluk döneminin sonunda ve gençlik döneminin başında zuhur eden boy artışının, gençlik dönemine geçiş sürecinde önemli bir işaret olduğu kabul edilirse, boy artış hızının en yüksek olduğu yaşlar, kızlarda 11-12 cm. erkeklerde 13-15 cm. dir. Buna göre kızlardaki 11-13, erkeklerdeki 13-15 yaşlar buluğa erme dönemleri olarak kabul edilebilirler.⁵

“Bu dönemde kişinin yetişkin olma yolunda kimlik kazanması beklenir ki, bu ergenin zaman zaman bir kimlik karmaşasına sürüklenmesine neden olabilir. Dini uyanışın da söz konusu olduğu bu dönemde şuurlu bir dinî inanç ve anlayışın geliştiği görülür.”⁶ Ergenlik döneminin başında zuhur eden cinsel uyanışla beraber, günlerin geçmesiyle ergenin sürekli daha fazla bağımsızlığa karşı oluşan ihtiyacı, insanların istekleriyle karşı karşıya gelerek bunalım ve çatışmalara neden olabilmektedir. Kaygı kaynağı olarak çevrenin bireyden beklediği şeylerin olması da pek muhtemeldir. Ergenlik döneminde büyümenin ve gelişmenin hızla arttığı, kızların ve erkeklerin cinsel özelliklerinin belirdiği 2-5 yıllık dönemle sınırlıdır. Büyüme genellikle 11-16 yaşlarda hızlanmakta, ondan sonra yavaşlayarak 18-20 yaşlarına kadar sürmektedir.”⁷

“Ergenlik insanda bedence, boyca büyümenin hormonal, cinsel, sosyal, duygusal, kişisel ve zihinsel değişme ve gelişmelerin olduğu, buluğla başlayan ve bedence büyümenin sona ermesi ile sonlandığı düşünülen özel bir evredir. Gençlik ise ergenliği de kapsayan ve üst yaş sınırının daha geniş olduğu bir çağdır. Gençlik deyiminin “ergenlik” yerine kullanılması yanlış olmaz. Ancak ergenlik derken büyüme ve gelişmenin olduğu özel bir çağ kastedilmektedir.”⁸ Uzmanlar genellikle, gençlik evresini, çocukluk evresinin sonları ile yetişkinlik evresinin başlarını kapsayan bir dönem olarak nitelendirmiştir. Bitiş yaşları konusunda araştırmacıların kesin bir yargısı olmamasına rağmen yine de gençlerin sosyal statülerine ve sosyal hayattaki başarılarına göre belirlenmektedir.⁹

⁵ Kulaksızoğlu, a.g.e., s. 17.

⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 267, 268.

⁷ Macid Yılmaz, *Ergenlerde Şiddetin Önelelenmesinde Din Eğitiminin Rolü*, Atatürk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum, 2010, s. 86.

⁸ Kulaksızoğlu, a.g.e., s. 35.

⁹ Mustafa Tavukçuoğlu, “Avrupalı Türk Gençlerin Kültürel Kimlik Problemleri”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, (ed.) İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, 2000, s. 207.

Gençlik çağını bazı alt evrelere ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi ilk gençlik adı verilen, cinsel uyanışın ve büyümenin hızla artış gösterdiği 12-15 yaş aralarındır. Olumsuz davranışlar ve tepkilerin yoğun olduğu bir dönemdir. İkincisi 15-17 yaşlar arasında yaşanan, çekingen tavırların ve kendine güvensizliğin yaşandığı delikanlılık dönemidir. Üçüncü olarak 17-21 yaşlar arasında kendine güvenin oluştuğu, kendini arkadaş grubuna ve çevreye karşı göstermenin yaşandığı bir delikanlılık evresi, 21-25 yaşlar arası ise ileri gençlik ya da yüksek öğrenim gençliği olarak adlandırılabilir.¹⁰

Bununla beraber ergenlik kimine göre bir geçiş dönemi, kimine göre çocukluk dönemi ile erişkinliği birbirine bağlayan köprü olarak görülür. Aslında bu yıllar hızlı bir gelişimin yaşandığı, bireyin yetişkinliğe hazırlandığı önemli yıllardır. Genç birey çevresinin yardımıyla bilgi, deneyim ve beceri kazanarak toplumdaki yerini zamanla almaya başlar.

1.2. ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Ergenlik dönemi, başlangıcından bitimine kadar değişik durumların gözlemlendiği, karmaşık duygu, düşünce ve eylemlerin sergilendiği bir süreç olarak kabul edilir. Bu süreç, fiziksel, bilişsel, duygusal ve ahlaki gibi birçok yönden ayrı ayrı incelenmeye çalışılmıştır.

1.2.1. Ergenlikte Fiziksel (Bedensel) ve Cinsel Gelişim

Bu dönem, insanın gelişim süreci içerisinde en hızlı büyüme evrelerinden birini kapsamı dolayısıyla, fiziksel, psikolojik (duygusal)ve sosyal gelişim gibi gelişim dönemlerinin temelini atıldığı ve zihinsel olgunluklarının zemininin oluştuğu bir evre olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle, ergenlik dönemi, fiziksel (biyolojik) değişimle birlikte başlar ve hem biyolojik hem de zihni ve ruhi gelişmelerle biter. Bu dönemdeki (ergenlik) vücudun yapısını ilgilendiren en bariz gelişmeler, boyda artış ve kilo alma, kemik yapısının ve kas sisteminin gelişimi, iç salgı ve sindirim sistemlerindeki gelişim ve de organların çoğunda farkedilen büyümelerdir.¹¹

¹⁰ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 14. B, İstanbul, Özgür Yayınevi, 2012, s. 20.

¹¹ Yılmaz, a.g.t., s. 87.

Ergenlik döneminin ilk yıllarında, cinsel gelişme ve fiziksel büyüme çok hızlıdır. Ancak dönemin sonlarına doğru büyüme durmakta, ancak gelişme ve olgunlaşma devam etmektedir. Fiziksel gelişimle birlikte vücutta meydana gelen değişimler ergen hayatını tümüyle etkiler. Biyolojik çerçeve içerisinde (bedensel ve cinsel gelişim yönünden) ele alındığında ergenlik dönemi, olgunlaşmanın henüz gerçekleşmediği çocukluk döneminden, yetişkinlik döneminde görülen cinsel olgunluk sürecine bir geçiş evresidir. Üreme sisteminde görülen bu olgunlaşma ile birlikte, gençlerin ikincil cinsiyet karakterlerindeki değişimler de söz konusu olmaktadır. Cinsler arasındaki cinsiyet gelişiminden dolayı ortaya çıkan farklar, gelişim dönemlerinin hiç birinde bu kadar bariz değildirler.¹²

Genç, diğer dönemlere nazaran ergenlik döneminde daha sık olarak hayal kurmakta ve dış dünyadan uzaklaşarak kendine ait bir dünya yaratmaktadır. Ergenin bu dönemde hayal ettiği şeyler onun geleceğini ilgilendiren şeyler olabildiği gibi, karşı cinsle de olması muhtemeldir. Bu dönemdeki gençlerin ilişkilerinin en belirgin özelliği, çocuklukta yapılmış olan cins ayırımının artık ortadan kalkmasıdır; burada artık karşı cinsle olan ilgi oldukça artar ve cinsel kimliğe bağlı roller kazanılır. Cinsel özdeşim bu dönemin sorunlarından olup, ergen birey kendi cinsine ait özellikleri anne-babası ve özellikleri yakın çevresindeki kişileri model alarak öğrenir. İlk başlarda bocalama olsa da ilerleyen dönemlerde karşı cinsle sağlıklı ilişkiler kurulabilir.¹³

Devam eden bu süreç içinde, çeşitli biyolojik (cinsel) gelişmelere tanık oluruz; kızlarda adet görmeler başlar, göğüslerde büyüme ve kalçalarda genişleme olur, erkeklerde de ses kalınlaşır, bıyık ve sakallar çıkmaya başlar.

Yaş faktörü, bu dönemi belirlemede oldukça mühim ve belirleyicidir. Örneğin kızlar, erkeklere nazaran takribi iki yıl erken buluş çağına girebilirler ve cinsel olgunluğa erişmelerikısa sürede gerçekleşebilir. Boy artışının en hızlı gerçekleştiği yaşlar, kızlarda 11-12, erkeklerde 13-15 yaş aralarıdır.¹⁴

“Ergenler buldukları dönemde kendi bedenlerinde meydana gelen değişikliklerin farkındadırlar. Daha önceleri çok karşılaşmadıkları birtakım duyguları taşırlar. Özellikle karşı cinsle olan ilgi artan bir seyir gösterir. İşte bu noktada cinsel olgunluk ve büyümenin,

¹² Mustafa Koç, “Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi”, İstanbul, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 15, 2003, s. 113-132.

¹³ Kulaksızoğlu, a.g.e., s. 45-62.

¹⁴ Kulaksızoğlu, a.g.e., s. 37-62.

ergenlikteki tüm fizyolojik gelişim ve olgunlaşma değişiklikleri ile ilişkili olduğu göze çarpar.”¹⁵

1.2.2. Bilişsel Gelişim

Ergenlik dönemiyle birlikte, fiziksel açıdan olduğu kadar bilişsel açıdan ortaya çıkan değişiklikler de ergenin dikkatini çekmeye başlar. Ergenin yalnızca kendini, ailesini, akranlarını, arkadaşlarını ve öğretmenlerini değil, dünyayı algılama biçiminde de farklılıklar söz konusu.

“Bireyin çevresindeki dünyayı anlama ve öğrenmesini sağlayan, aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişime bilişsel gelişim adı verilmektedir. Bilişsel gelişim bebeklikten yetişkinliğe kadar bireyin çevreyi, dünyayı anlama yollarının daha kompleks ve etkili hale gelme sürecidir.”¹⁶

Bilişsel gelişimle ilgili önemli araştırmalara imza atan Piaget’e göre kişiler, 11-12 yaşına bastıklarında soyut (formal-şekilsel) işlemler dönemi içerisine girmiş bulunuyorlar. Bir insan, bu kurama göre, duyu-hareket, işlem öncesi ve somut işlemler merhalelerini geçtikten sonra ancak bu döneme geçebilmektedir. Ergenlik dönemine girdikten sonra birey soyut düşünmeye başlar. Soyut düşünme, olan bitenin arka planını öğrenmeye yönelik düşünme şeklidir. Bu gibi düşünme işleminde değişik varsayım ve zanlara dayalı olayların analizleri, mantık yoluyla gerçekleştirilir ve onlardan birtakım çıkarımlar elde edilir. Soyut işlemler dönemi içerisinde olan bir insan, başkalarının görüş ve fikirlerine kanmaz, bütün bunların arkasındaki sebepleri idrak etmeye çalışır.¹⁷ Problemler çözülürken deneme yanılma yerine problemin cevabını sistemsel ve yöntemsel olarak araştırmaya başlar.¹⁸

Ergenlikte bilişsel gelişimin bir başka önemli özelliği benmerkezciliktir. Bir düşünce çatışmasının açığa çıkmasıyla birlikte ergen kendisini her şeyin üstesinden gelebilecek gibi olarak görür. Bu düşünce çatışması“ben her şeyle başa çıkabilirim, bana bir şey olmaz, yetişkinler beni anlamıyor” gibi ifadeleri ergenin ağzından duymamızın sebebidir.

¹⁵ Haluk Yavuzer, *a.g.e.*, s. 278.

¹⁶ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim - Kuramdan Uygulamaya*, Ankara, Gazi Kitabevi, 8. B., 1997, s.38.

¹⁷ Mary Gander ve Harry Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 7. B., İstanbul, İmge Kitabevi, 2010, s. 460-463.

¹⁸ Helen Bee, Denise Boyd, *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, (çev. Okhan Gündüz), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2009, s. 344.

Genç, fizyolojik değişim aşamasından geçerken tamamen kendisini düşündüğünden, kendi düşünce ve fikirleriyle başkasının fikri ve düşüncesi ne olduğu konusunda ayırım yapamamaktadır. Bunun tabii neticesi olarak başkalarının sürekli onun davranış ve dış görünüşüyle meşgul olduklarını düşünür. Ergenin bu düşüncesi, tam olarak ergenlik döneminin benmerkezliliğini oluşturmaktadır. Bunun sonucunda ergen, kendisinin beğenip sevdiği bir şeyi ile başkalarının beğendiği şey arasında farkı görememektedir.¹⁹

Aynı benmerkezci tutum karşı cinse yöneltilen davranışlarda da görülür. Bütün bunlarla birlikte ergen benmerkezliliği aşamalı bir geçiş ile ortadan kalkar. Bu durum ergenin, zihinsel zeminde kendi görüş ve düşünceleriyle başkalarının görüş ve düşüncelerini birbirinden ayırması, duygusal zeminde de başkalarının duygularını kendi duygularıyla birleştirmesiyle meydana gelmektedir.²⁰

Bilişsel gelişime genel olarak bakacak olursak, en belirgin özelliklerinden şunları ayırt edebiliriz:

- Bir problem çözülürken tüm seçenekleri gözden geçirip karar vermeye çalışırlar. Ancak karar vermekte zorlandıkları için problem yaşayabilirler.
- Yetişkin bir insan gibi soyut ve çok yönlü düşünebilir hale gelirler. Yeni kavramlar ve düşünceler üretirler.
- Bu dönemdeki gençler düşünce ve duygularının sadece kendilerine özgü olduğunu kabul ederler.
- Ergenin etrafındaki insanların onun davranış ve dış görünüşü ile ilgilendiklerini düşünmesi, ergenlik döneminin benmerkezliliğini oluşturur.
- Kendilerini özel ve önemli gördükleri için “bana bir şey olmaz” mantığı içindedirler.
- Bu dönemde idealizm kazanılır ve ergen kendi zihninde ideal bir dünya düzeni oluşturur.

¹⁹ Mary Gander ve Harry Gardiner, a.g.e., s. 466-468.

²⁰ Mary Gander ve Harry Gardiner, ay.

1.2.3. Ergenlik Döneminde Duygusal Gelişim

Birçok araştırmacı ergenlikte yüksek bir duygusallık görüldüğü noktasında birleşmektedir. Bu dönemde duygular şiddetli olduğu kadar bununla birlikte kararlı düzeyde değildir. Sinirlilik, ani tepkiler ve öfkelenmeler, infial ve düşüncesiz davranışlar, çabuk sevinmek ya da üzülme, içe dönüklük ile coşkulanma arasında gidip gelmeler, bencil olma, gereksiz çok sayıda kaygılar, güvensizlik, karasızlık ve hayal dünyasına dalma gibi oldukça dalgalı bir seyir izler.²¹

Cinsiyet, sağlık durumu, okul başarısı, zeka ile sosyal kabul seviyesi gibi etkenler duygusal tepkileri oldukça etkilemektedir. Ergen yasakları gereksiz bulur, pek çok hakkın kendisine verilmesini ister. Eleştiri, küçük düşme, utandırma, küçümseme ve reddedilme durumları, aşırı hassas benliğe sahip olan ergeni öfkelenendirir.²²

Bu konuda ergenlik dönemindeki bireylerle ilgili gerçekleştirilen alan araştırmalarında, ergenlerde duygusal problemlerin şunlara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir; yaş grupları, okula devam edip etmemeleri, ailenin kendilerine karşı davranış biçimi, ergenlerin bireysel zekaları ve çevreleri tarafından onaylanmaları ve de kabul görmeleri. Diğer taraftan bu konuya ilişkin yürütülen araştırmalarda ergenlerde en çok gelecekle ilgili kaygıların varlığı belirlenmiştir. Okula devam eden gençlerdeki bu kaygıların, hayalini kurdukları okulu kazanıp kazanamama ve sevdikleri mesleği yapıp yapamayacakları gibi şeylerden ibaret olduğu tayin edilmiştir.²³

Ergenin duygusal dünyasında dalgalanmalar söz konusudur. Bazen yalnızlık onun için bir mutluluk olurken bazen de bir grubun içinde aktif olarak yer alma, sosyal çevre edinme, yetişkinlerden uzak durma, endişe ve umutsuzluk düşüncesine karşın geleceğe mutlulukla yöneliş en çok göze çarpan ergen davranışlarıdır. Ergen bazen de etrafındaki insanların istedikleri şekilde davranması ve duygularını gizlemesi için içine kapanma ihtiyacı hisseder. Çevresindeki insanların ve toplumun onaylamadığı korku, öfke ve kıskançlık gibi duygular, ergenin genellikle bastırıp kontrol altına almak istediği duygulardır. Bunun sonucunda aile büyükleri ile çatışmaya girer, yetişkinlerin sahip oldukları ayrıcalık ve

²¹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı: Çocuk Yetiştirme Sanatı ve Kişilik Gelişimi*, 31. B., İstanbul, Özgür Yayınları, 2011, s. 125.; Sefa Saygılı, *Ergenlik Sorunları*, İstanbul, Elit Yayınları, 2002, s. 18-23.

²² Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, a.g.e., s. 285-286; Banu İnanç, Mehmet Bilgin ve Meral Atıcı, *Gelişim Psikolojisi - Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 8. B., Ankara, Pegema Yayıncılık, 2012, s. 258-266.

²³ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", Kayseri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 1, Sayı 17, 2004, s. 235.

özgürlüklerin kendilerine tanınmasını, kendilerinin dikkate alınmasını, kendilerine güvenilmesini ve değer verilmesini isterler. Bağımsızlık ve özgür davranma isteği ergenlik döneminin en karakteristik özelliğidir. Bu çağda genç aileden giderek uzaklaşır, evden kopma davranışı gösterir. Bu dönemin ortalarına doğru sosyalleşme, arkadaş guruplarının içinde yer alma isteği fazladır. Ana-babaların değer yargıları ikici sraya düşerken arkadaş grubunun etkinlik ve değer yargıları ilk sırada yerini alır. Spora olan ilgi artar, arkadaş gurupları içinde birlik, bağlılık ve dayanışmaya özel önem verir.²⁴

1.2.4. Ergenlikte Kişiliğin Gelişmesi

“Ergenlik dönemi fizyolojik değişikliklerle başlayıp gerçekçi bir kimlik bulma sürecine kadar devam eden, kimlik arayışının da gerçekleştiği bir dönemdir.”

“Benlik” ve “Kimlik” kavramlarını da içine alan “Kişilik” (Personality) kavramı, sözlük anlamı itibariyle Latince’de tiyatro esnasında oyuncunun rol gereği yüzüne taktığı “persona” (maske) kelimesi karşılığında kullanılmaktadır.²⁵

Genel bir tanımla kişilik, “doğuştan getirilen-sonradan kazanılan özellikler ve kültürel faktörlerin etkileşimiyle küçük yaşlardan itibaren şekillenen, değişmeye oldukça dirençli, o kişiye has kavrayış, düşünüş, karar veriş ve davranış özelliklerinin toplamı” diyebiliriz.²⁶ Kişilik, “kişiyi o kişi yapan, başkalarından ayıran duygu, tutum ve davranışların tümünün örgütlenmiş bütünlüğünü anlatır.”²⁷

Ergenlikte bireyin kişilik yapısı çift yönlü bir görünüm arz eder. Bir taraftan “içsel hayat” derinlik kazanırken, diğer taraftan, “başkalarıyla ilişkiler” genişlemektedir. Bu etkileşim ve değişime bağlı olarak benlik bilincinde de değişim sürmektedir. Bundan hareketle kişilik, psikososyal gelişimin kesin belirtilerini kapsadığını söyleyebiliriz. Yani bir ergen için başkalarının görüş ve fikirleri önem kazanırken diğer taraftan da iç dünyasında ortaya çıkan değişmelerin etkisinde kalır.

“Kişilik gelişimini tek taraflı olarak yalnızca biyolojik şartlarla veya sosyal ve kültürel etkilerle açıklayan teoriler, günümüzde yerlerini bütüncü görüşe bırakmak zorunda

²⁴ Erwin Phil, *Çocuklukta ve Ergenlikte Arkadaşlık*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul, AlfaYayınları, 2000, s. 86-92.

²⁵ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 17.B., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2005, s. 26.

²⁶ İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa, Emin Yayınları, 2010, s. 22.

²⁷ Jerry M. Burger, *Kişilik*, (çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), 1. B., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2006, s. 23.

kalmışlardır. Artık kişilik, doğuştan getirilen eğilimlerin ve bireyin çevresine kendine has uyumunu tayin eden (çevre, eğitim, etkilere tepkiler) kazanılmış özelliklerin yapılaşmış bütünü olarak anlaşılmaktadır. Bireyin doğuştan getirdiği kabiliyetleri onun kişiliğinin bir parçasını teşkil ettiği gibi, aynı zamanda onun şekillenmesinde önemli bir etkidir. İçinde yaşanılan toplumsal ve kültürel çevrede öğrenme, örnek alma ve özdeşim yoluyla kazanılan özellikler, ait olunan kültürün kendine has ayırıcı değerleri, din ve ahlak anlayışı, türlü davranış biçimleriyle, toplumsallaşma sürecinde kurulan ilişkiler, kişiliğin gelişimini etkiler.”²⁸

Konuyla doğrudan ilgili bir kavram olarak ‘benlik’, insanın kişiliği ile ilgili bilinçli bilgisini ve kanaatlerinin toplamını ifade etmektedir. Diğer ifadeyle benlik kişiliğin öznel bir yanıdır. Özelliklerimizin ve yaşantılarımızın bütünü anlamına gelen bu kavram, insanın, duyabilen, düşünebilen ve eylemde bulunabilen ayrı bir kişilik olarak kendini fark etmesini sağlamaktadır. “İşte bu farkındalık, bireyin kendi potansiyellerinin ne olduğu, bunların ne ölçüde ve nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda belirli bir fikir sahibi olması anlamına gelmektedir.”²⁹

Benlik gelişimiyle iç-içe bir kavram olarak benliğin form almış, belirlenmiş biçimi şeklinde ifade edebilen “Kimlik”, “kişinin, belirli bir sürekliliği olan varlığını, başka herkesten, ayrı bir varlık olarak algılaması”, tarzında tanımlanabilir. Basit bir değerlendirmeye bireyin ne ya da nasıl olduğu sorusunun cevabını kişilik kavramı açıklarken, kim olduğu sorusunun cevabını, kimlik kavramı açıklar. Başka bir ifade ile kişilik, hem farkında olduğumuz hem farkında olmadığımız tüm niteliklerimizi içerirken kimlik, daha çok farkında olduğumuz ve genel olarak dışa yansıttığımız niteliklerimiz ile ilgilidir.³⁰

İlk ergenlikte olduğu gibi hızlı biyolojik değişimlerin yaşandığı, bilişsel gelişim ve soyut işlemler dönemi gibi evrelerin yoluna girdiği, arkadaşlara her daim uyum gösterme konusunda aşırı isteklerin azaldığı son ergenliğin önemli bir görevi daha vardır ki, o da kimlik oluşumudur. “Ergenliğin bilişsel değişiklikleri, kimlik konularının araştırılması için bir zemin hazırlar. Ergenler olayları giderek soyut, sistemli ve geniş düşünebilirler. Varsayımları ve olasılıkları dikkate alabilirler, analitik düşünebilir, önermeler ve kuramlar oluşturabilir,

²⁸ Hayati Hökelekli, *a.g.e.*, s.52.

²⁹ Abdulkerim Bahadır, “Ergenlik Dönemi Kişilik Gelişiminde Temel Kavramlar”, Konya, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı. 8, 2002. s. 60.

³⁰ Abdulkerim Bahadır, *a.g.m.*, s. 62.

tümdengelim ve tümevarımsal şekilde akıl yürütebilirler. Ek olarak, ergenliğin hızlı değişimlerinden gelen farkındalık onların daha araştırmacı ve sorgulayıcı yapabilir. Kendileri hakkında düşünmeye başlarlar, kendilerine bir takım sorular sorarak hayatlarını sorgularlar. Tipik olarak ergenler farklı olmaya çalışarak, anne babalarının ve toplumun normlarına başkaldırarak ve eski kimliklerini kendileri için oluşturdukları kimlikle değiştirerek kimliklerini aramaya başlarlar.”³¹

Kimlik kavramı üzerinde en geniş anlamda duran psikolog Erik Erikson’dur. Ona göre birey, gelişim sürecinin her döneminde psikososyal bir kriz yaşamaktadır. Aslında burada bir evreden öbürüne geçerken her krizi yaşayıp tecrübe etmiş olmak gerekir. Şayet bu merhalelerden herhangi birinde krizi çözmeden diğer bir merhaleye geçilirse ve özel bir yardım alınmazsa, bu durum kalan tüm merhaleler için ıllaride bir problem teşkil edecektir. Krizlerin tümünde, biri olumlu öbürü olumsuz iki muhtemel çözümdür. Örneğin, “bebeklikte güvensizliğe karşı güven duygusu, ilk çocukluk döneminin ilk yarısında utanç ve kuşkuya karşı özerklik, ikinci yarısında suçluluğa karşı girişim, orta çocuklukta da çalışkanlığa karşı aşağılık duygusudur.” Erikson’un kişilik kuramına göre ergenlik döneminde geçirilen merhale ise “Kimliğe karşı rol karmaşası”dır (12-18 yaşlar arası). Kendisi bu merhalede ya kimlikle ya da rol karışıklığı ile sonuçlanacak bir dizi kararın alınması gerektiğini ifade etmiştir.³²

Benlik kimliği biçiminde bu evrede yer alan bütünleşme, çocukluk özdeşimlerinin toplamından başka bir şeydir. Benlik, çocukluk özdeşimlerini, libidonun dönüşümlerini, doğuştan getirilen temel üzerinde geliştirilen yetenekler ve toplumsal roller içinde sunulan olanaklarla bütünleştirir.³³ Şayet bu dönüşümün başarılı bir şekilde gerçekleşmesi sağlanırsa bir kimlik duygusunu geliştirecektir. Kişi, değer yargıları ve dini inanç konusunda sağlam kararlar verebilecektir. Birey kim olduğunu anlar ve bunu kabûl ve takdîr eder. Bir kimlik arayışı içerisine giren ergenler değişik guruplara katılabilir, kendilerini bazı dâvâlara adayabilir ya da okullarını bırakıp farklı tutumlar sergileyip, farklı olaylar içerisinde yer alabilirler.³⁴

³¹ G. Lindzey - F. Thompson - B. Spring, “Gelişim Psikolojisi: Ergenlik ve Yetişkinlik”, (çev. Figen Çok), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, sayı 2, s.912.

³² Mary Gander ve Harry Gardiner, *a.g.e.*, s. 491.

³³ Erik H. Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, (çev. T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar), Ankara, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984, s. 27.

³⁴ Burger, *a.g.e.*, s. 167.

Yetişkinlik döneminin en bariz belirleyicisi olarak Kimlik kazanımı ergenlik çağının en mühim duraklarından bir tanesidir. Okulun son yıllarını başarılı, adapte veya dağılmış ve tereddüt içinde geçiren gençlerin, yetişkinlik dönemlerini de büyük ölçüde aynen devam ettikleri görülmüştür. Ergenlik çağında tekrarlanan bir başarısızlığın üstesinden gelmek daha sonraki dönemlerde kolay bir iş değildir. Bütün bunları göz önünde bulundurarak denebilir ki, bir gencin sağlıklı bir ergenlik dönemi ve kişilik gelişimi, yetişkinlik dönemini de olumlu yönde etkileyecektir.

Görüldüğü üzere kişilik kavramının sınırları ve kapsamı ilk bakışta zannedildiğinden çok daha geniştir. Kişinin hem doğuştan getirilen yani kalıtsal yanını ve mizacını, hem de terbiyeyle, eğitimle, yetiştirilmeyle vs. kazanılan tarafını ve toplumsal çevrenin etkisiyle kazanılan yönlerini, yani karakterini ve görgüsünü kapsamaktadır.

1.2.5. Sosyal Gelişim

“Sosyal gelişim ya da sosyalleşme, bireyin ya da çocuğun toplumun etkin bir üyesi haline getirilmesi, ailesinin, akranlarının ve komşuluk düzeyinin, içinde yaşadığı mekan, ve devletin bir parçası olduğunu öğrenmesidir.”³⁵

Sosyalleşme çocuk ve onu yetiştiren arasında olan çift yönlü aktif bir etkileşimdir. Bu noktada çocuğun sosyalleşmesi ailede öğrenmekle olabileceği gibi, çocukların birbirlerinin davranışlarını gözlemleyerek de olabilmektedir. Bir anlamda sosyal olgunlaşma da diyebileceğimiz sosyalleşme doğumla birlikte başlayan, hayat boyu devam eden ve zamanla kazanılan bir durumdur. Büyümekte olan çocuğun çevresiyle iletişimi sonucu onlarınkine benzer davranışlar sergileyecektir.³⁶

“Çocukluğun son döneminde başlayan biyolojik, psikolojik ve sosyal değişmelerin en fazla hissedildiği dönem ergenlik dönemidir. Bu dönem, bireyin çocukluk döneminden farklı olarak hareket ve davranış olgunluğu kazanıp yeteneklerini yavaş yavaş sezmeye başladığı, oyun sayesinde çevresiyle fiziksel, duygusal ve sosyal ilişkiler kurduğu, toplumun

³⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10. B., İstanbul, Evrim Basım Yayın Dağıtım, 2003, s. 245.

³⁶ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji - Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, 1. B., İstanbul, Evrim Yayınlar, 2007, s. 65 – 67.

kendisinden beklediği davranışları, örf, adet, gelenek ve görenekleri, toplum değerlerini ve beklentilerini yerine getirdiği dönemdir.”³⁷

Çocuk içinde yaşadığı sosyoekonomik ve kültürel olayların, örf ve adetlerin, dış ortamın vb.pek çok etkenin etkisinde kalarak yetişmektedir. Çocuk, çevrelerindeki insanların özellikle kendisi için ilk model olan ebeveynin davranışlarını gözlemler ve onları kendisine örnek edinir.³⁸Bir çocuk başkalarıyla nasıl ilişkiler kuracağı, yaşamının ilk dönemlerindeki öğreneceği şeylere bağlıdır ve bu davranışlar da öğrenme ile kazanılır.³⁹

Çocuk aile üyeleri ile ilişkileri sırasında çeşitli davranışlarını, becerilerini, görgü kurallarını, değer yargılarını ve alışkanlıklarını kazanır.⁴⁰ Bu yüzden çocuk, yaşadığı aile ortamı içerisinde kendisine karşı yapılan sosyal davranışları yansıtmaya çalışır. Sosyo-ekonomik seviye ve toplumsal ilişkiler de çocuğun sosyalleşmesini etkileyen faktörlerdendir.

Sosyal gelişim ve toplumsal uyum için en mühim zaman dilimi ergenlik çağıdır. Ergen, sürekli değişim ve gelişim içerisinde olan kişiliğiyle, çevresinde yeni değerler aramaya koyulur. Kişiliğin gelişmesi, toplumda statü kazanma ve toplum ile ilişkileri düzenlenmesinde en etkili üç unsur olan özerklik, özdeşleşme ve sorumluluk kavramlarına cevap bulmaya çalışır.⁴¹ Bu üç öge ne kadar geliştirilirse, ergen okadar sosyalleşmiş olur. Bu dönemde bireyin kişiliği toplumsal nitelik kazanmaya çalışır. Ergen, kendi değer yargılarını, hedeflerinin ne olacağını, toplum içerisindeki statüsünü belirlemek için çaba sarfeder. “Bu düşüncelerde olan ergen kendinin ideal gördüğü, model aldığı şahısları arayıp onlarla özdeşleşmeye çalışırken; aynı zamanda yetiştiği çevrenin sosyo-kültürel ve ekonomik şartlar doğrultusunda kişiliğini oluştururken kendi kişiliği ile toplum arasında ilişkilerini temellendiren sorumluluk ve özerklik arasında da denge kuramaya çalışır.”⁴²

Sosyal gelişme bilindiği gibi ilkin aile ortamı içerisinde başlamaktadır. Bu yönüyle ergenin sosyalleşme süreci aslında çocukluk çağına başlamış olmaktadır. Ergenlik çağına bu sosyalleşme süreci, ailesine ek olarak ergenin okuldaki öğretmenlerle ve arkadaş gruplarıyla birlikte devam etmektedir. Bu süreçteki gençler için, önemli gördükleri konularda

³⁷ Yavuzer, a.g.e., s. 293.

³⁸ Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”, y.y., t.y. ss. 211-219.

³⁹ Kulaksızoğlu, a.g.e., s. 82.

⁴⁰ Hüseyin Peker, “Çocukları ve Gençleri Suça İten Faktörler”, *Ankara, Diyanet Dergisi*, C. XXVII, sayı 2, 1991, s. 83.

⁴¹ Özcan Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul, Cem Yayınları, 1981, s. 37.

⁴² Haluk Yavuzer, a.g.e., s. 293.

aileleri, hâlâ bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu durum çevresiyle ilişkiler kuramaya başlayana kadar sürer ve ondan sonra ailesinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlar.⁴³

Ergen çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde annesi ve babası hakkında düşünmeye başlar, onların bildiği ve söylediği şeyleri sorgulama cüretini gösterir. Bu süreçteki birey kendinin ne olduğunu, toplumla ilişkilerini ne şekilde kuracağını çözmeye uğraşırken diğer yandan kendi değerlerini ve takınacağı tutum ve tavırları oluşturabilmek adına toplum değerlerini irdeleme ve incelemeye başlar. Böylelikle toplumun birtakım değerlerini benimseyip kabul ederken bir kısmını da reddetme yoluna gider.⁴⁴

“Her fert, içinde yaşadığı toplumun kültür değerlerine uygun bir tarzda gelişim gösterir. Kültüre uygunluk, özellikle çocukluk çağında gerçekten büyük bir önem arzeder. Hemen her toplumda, çocuğun sosyal eğitimi onu, milli kültürde yer alan değerleri şahsi alışkanlıklara çevirmeye yönlendirir.”⁴⁵

Ergenlik dönemi sosyal gelişimde en dikkat çeken faktörlerden biri, akran gruplarına gösterilen ilgidir. Aileden ziyade kendilerini arkadaşlarına yakın gören ergenler, arkadaşlarıyla özdeşleşmek, onlar gibi davranmak ve onlara benzemek isterler. Akran gruplarının yapısı, ergenlikte yaşa bağlı değişim göstermektedir.

Küçük yaşta olan ergenler, genellikle aynı cinsten üyelerden oluşan ufak ufak gruplarda toplumsallaşmaktadırlar. Ergenlerde yaş ilerledikçe, içine girilen akran gurupları da büyüyerek farklılaşır. Gençler bu guruplarda sosyal statüleri, toplumsal ve cinsel kimlikleri ve başarıları açısından kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak benlikleri ile alakalı normallik ölçütleri oluşturmaya çalışmaktadırlar.⁴⁶

Sosyal ilişkiler ve yaşlılar arasında saygın bir yer edinmek oldukça önemlidir. Gençlerin kendi aralarında oluşturdukları arkadaş gruplarının onay ve kabulü büyük önem taşır. Popüler olmak, sınıf ve okul ortamlarında ön planda olmak gençler için önemlidir. Akran grubun genci arasına almaması ya da onu kabul etmesi bazen gencin hayatında anne baba veya öğretmenlerinin etkisini azaltabilir. Gencin özsaygı ve özgüveninin oluşmasında belirleyici olabilir. Birbirine sadakatle bağlı ve oldukça yakın olan akran grubu gençler,

⁴³ Koç, “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, a.g.m., s. 238.

⁴⁴ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 4. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s. 30.

⁴⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 118.

⁴⁶ Faruk Karaca, *Gelişim Dönemlerine göre Dini Hayat*, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, y.y., t.y., s. 8.

aralarında geliştirdikleri bazı kurallara göre davranma eğilimi gösterirler. Kendi gruplarını diğerlerinden ayıracak kendilerine has bir tarz oluştururlar. Mesela okulda ve ailesinde düzgün bir şive üzere dil eğitimi aldığı halde, grubun karar vermiş olduğu şiveye göre konuşurlar. Gramer kurallarına aykırı ya da argo kelimelerle konuşmak gibi. Ergen için grupta istenmemek kadar daha büyük felaket yok gibi denebilir.⁴⁷

İlk zamanlarda bu değişime uyum sağlamakta zorlanan genç, şaşkınlık, gerginlik, endişe ve kaygı hisseder, kendi dünyasına çekilerek içine kapanır. Fakat böyle şartlar içerisinde bile ilgili dönemde, çevresini oluşturan insanlardan ‘herhangi biri gibi olmak’ istediği rol-model kişileri aramaktadır. Seçtiği kişi ailesinden, sevgi ve saygı gördüğü bir kişiden veya dostlarından herhangi birileri de olabilir. Bu şekilde genç kim olduğunu, nelere kıymet atedeceğini, kimelerle dost olup kimlere inanacağını bulmak için çaba sarfeder. Artık daha önce sorgulamadan inanıp benimsediği kural ve görüşlerin değişebilir olduğunu idrak etmeye başlamaktadır.

Çocuklarda sosyal gelişimler, daha çok davranış biçimlerini yönlendiren ahlâkî normların mahiyetine ve gelişmesine tabidir. Gerçekten de, sosyal münasebetler içinde davranışlarımızı yönlendiren ahlâkî normları anlamak ve ona göre davranışlarımızı yönetme bilinci kazanmamız, sosyal gelişim aşamalarından en önemlisidir. Çocuğun ahlâkî kurallarını doğru bir şekilde anlamlandırıp değerlendirmesi meselesi ise bilişsel ve de duyuşsal gelişiminin yanı sıra, her konuda uyum gösteren bir sosyokültürel çevre ve ortamdayaşmasına bağlıdır. Hal böyle iken çocuk tarafından her hangi bir davranışın doğru veya yanlış değerlendirilip anlamlandırılması, aslında daha çok ilgili davranışın diğer insanlar tarafından nasıl tepki aldığı ile alâkalıdır. Çocukların örnek-rol alabilecekleri olumlu (uygun) davranış modellerinin var olması, onlarda ahlâkî standartların yükselmesine ve davranış biçimlerine daha kolay yön vermelerine katkıda bulunacaktır. Bu durum ileride ergenin sosyal yönden davranışlarının zeminini oluşturur. Çünkü her insanın ilk iletişime geçtiği yer ailesidir. Birey aileden ne görürse davranışlarını çoğunlukla gördüğü biçimde yansıtır.⁴⁸

⁴⁷ Kulaksızoğlu, a.g.e., s.119.

⁴⁸ Aydın, a.g.m., s.55.

1.2.6. Ahlaki Gelişim

Karaman'dan naklen verdiği bilgilerde: “Kelime olarak huy, karakter ve tabiat anlamlarına gelen ahlâk, terim olarak insanlar tarafından benimsenmiş olan ve insanların birbiriyle ilişkilerini düzenleyen davranış kuralları, nefsi kötü hareketlerden arındırma ve iyi hareketlerle bezeme metodunu gösteren bir ilim olarak tanımlanmaktadır.”⁴⁹

Güngör'e göre ahlak; “doğruyu yanlıştan ayırt etmek, bu ayrıma göre davranmak, erdemli davranışlarla onur duygusunu yaşamak ve insanın, eylemleri için suçluluk veya utanç duyma yeteneği anlamlarına gelmektedir. Ahlaki davranışın en ayırt edici özelliği, insanların ve düşüncelerin iyi ve kötü hükümler çerçevesinde ele alınmasıdır.”⁵⁰

Tarih boyunca çocukların ahlak gelişimi hususunda üç büyük felsefî öğreti ortaya çıkmıştır. “İlk günah” öğretisine göre (ki bunun savunucusu Augustine gibi teologlardır); çocuklar doğumları itibarıyla günahkâr olarak dünyaya gelirler. Bu sebepten ötürü onlara yetişkinler tarafından müdahale ihtiyacı ortaya çıkar. İkinci görüşe göre ise (Lock tarafından başlatılmıştır) çocuk ahlak yönünden tarafsızdır, aldığı eğitim ve öğretim ile hayat tecrubesi neticesinde çocuk salih bir kul ya da günahkar olur. Üçüncü görüşe göre (ki bu öğretiyi Rousseau temsil eder); çocuk doğuştan saf ve temiz olup, ileride ortaya çıkan bazı gayri-ahlâkî davranışları yetişkin kişilerden kaynaklanmaktadır.⁵¹

Ahlakla ilgili gelişimi konu alan ilk bilimsel yaklaşımlar, 20. yüzyılın başında Freud ve Piaget tarafından geliştirilip ortaya konmuş, ahlâk gelişimi konusu sonraki dönemlerde Davranışçı Psikoloji ve Sosyal Öğrenme Kuramları ile devam ettirilmiştir. Ahlak gelişimi ile alakalı çeşitli bilimsel yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar; “Psikanalitik Yaklaşım”, “Sosyal Öğrenme Yaklaşımı”, “Bilişsel Gelişim Yaklaşımı”dır.⁵²

Freud'un kurucusu olduğu *psikanalitik kuram* ilk psikolojik ahlak gelişimi kuramıdır. Ona göre ahlâk doğuştan gelir, içgüdüler ile alakası yoktur. Ahlâkın bir sosyal öğrenme problemi olduğunu ortaya koymuş ve onu savunmuştur. Çocukta, onun deyimiyle ‘süper ego’ gelişme gösterdikten sonar ahlâk gelişimi hâsıl olur. Kişilik ve ona paralel olarak ahlak

⁴⁹ Hacer Uysal, *Ahlak gelişimi ve Din*, Selçuk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s. 7.

⁵⁰ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, 6.B., İstanbul, Ötüken Yayınlar, 2010, s.17.

⁵¹ Rengin Akboy, *Eğitim Psikolojisi*, İzmir, Bornova Can Ofset Yayınlar, 1997, s. 89-137.

⁵² Fatma Başalan İz, *Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Kuramına göre Hemşire Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneklerinin Belirlenmesi*, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2009, s. 15.

gelişimi belirli psiko-seksüel evrelerden geçerek gerçekleşmekte ve bu gelişim ilk beş yılda son halini almakta, sonrasında ise pek gelişme göstermemektedir. Süper egonun şekillenmesi sırasında, anne-babanın katı ve sert tutumları, yasakları ve cezaları tek yönlü bir etki yapar, sevgi ve saygıya dayanan tutum ve davranışlara ise dikkat atfedilmemektedir.⁵³

Piaget ve Kohlberg *Sosyal Öğrenme Yaklaşımı'nın ve Bilişsel Kuramı'nın* en önemli isimlerindedir. Bunlar ahlâk gelişimi konusunda çalışmalar yapmışlar ve bir insanda ahlâk anlayışının rastgele değil, belli merhalelerden geçtikten sonra oluştuğunu iddia etmişlerdir.

Piaget'e göre ahlâk, kuralları kabul etme ve onlara boyun eğme ve de bilinçli bir şekilde yerine getirme yoluyla hasıl olmaktadır. Ona göre, zihinsel gelişimle beraber çocukta hem dış (fiziksel) dünya hem de psikolojik (sosyal) dünya kavramı anlam kazanır. Yani zihinsel gelişim düzeyi ne kadar yüksekse, çocuk ahlâkî ve sosyal kuralları kavramada okadar muvaffak olur. Piaget gibi, Kohlberg'e göre de ahlâk gelişimi zamanla (dönem dönem) ortaya çıkar ve bilişsel gelişime paralel olarak devam eder. Piaget'e göre, ahlâkî gelişim birnevi inşa süreci, Kohlberg'e göre ise, ahlâkî gelişim evrensel ahlakın ilke ve unsurlarını keşfetme ve tanıma sürecidir. Piaget'in anlattığı hikayelerden, eylem ve düşünce arasında bir ayırımın olmadığını, Kohlberg'de ise, insân zihnindeki çatışmalar nasıl anlaşılabilir gibi konuları ihtiva eden hikâyeler mevcuttur. Kohlberg, farklı yaş gurupları ve sosyo-ekonomik düzeydeki bireylere çeşitli hikayeler anlattıp, hikâyelerde anlattığı durumla alakalı bir karar vermelerini istemektedir. Karar doğru ya da yanlış olabilir. Bunun önem yoktur. Burada Önemli olan, birey, hikâyelede anlatılmış sorunlara çözüm ararken nasıl değerlendirmeler yaptığı ve hangi temel ölçütler aldığıdır.⁵⁴

Kohlberg'e göre çocukluktan yetişkinliğe giden yolda altı ayrı ahlâkî muhakeme merhalesi (basamağı) vardır. Aslında sonraki dönemlerinde bu altı basamağın pratikte oluşup oluşmadığı hususunda şüpheye düştüğü de olmuştur. Bu basamaklar tüm tasvirleri, yönleri ve ayrıntılarıyla gösterilmiştir; ancak onları tasvir etmenin en iyi yolu belki de; doğru diye nitelendirilip değerlendirilen şeylerin yapılabilmesi için, her basamakta öne sürülen nedenlerin gösterilmesidir. Örnekler şu şekildedir:

1. Basamak: Cezadan sakınma isteğı

⁵³ Başalan, a.g.t., s.15-16.

⁵⁴ Abdülkadir Kabadayı, Kezban Sibel Aladağ, "Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7., Sayı: 1., 2010, s. 881-882.

2. Basamak: Kişinin ihtiyaçlarını tatmin etme isteği

3. Basamak: Diğer insanların kendisi hakkındaki iyi düşüncelerini elde etme isteği

4. Basamak: Sosyal kurumların otoritesini onaylama isteği

5. Basamak: Diğer insanların haklarına saygı gösterme konusunda kabul edilen sorumluluğu onaylama isteği

6. Basamak: Evrensel ya da kendi seçimine dayanan ahlaki prensiplere uymada ferdi sorumluluğunu onaylama isteği.

Kohlberg de geçilmesi gereken basamakların dizildiği benzeri bir sıranın var olduğunu ileri sürmüştür; ancak birey, ulaştığı belli basamağın spesifik özelliklerini her zaman istikrarlı bir şekilde yapamayabilir. Mesela bir çok yetişkin 3. ve 4. Basamağa veya ötesine geçemez. Kohlberg'in ilgili metinde yer alan eğitimin ehemmiyetiyle ilgilidiğer önemli iddiaları aşağıdaki gibidir:

“1) Basamaklar arası gelişim etkili olmayan direkt talimatlarla hızlandırılmaz; fakat bulunduğu basamaktan daha üstte yer alan basamağın mantıklı unsurlarını gösteren iddia ve tartışmalar ortaya çıkarılarak bu gelişim hızlandırılabilir.

2) Kişi basamaklarda ne kadar çok ilerleyebilirse o kadar çok ahlaki yargılara göre davranabilir.”⁵⁵

İnsanların uymakla sorumlu oldukları davranış ve kurallara, daha genel bir ifadeyle iyi ve doğru davranışlar bütününe biz, ahlak diyoruz. Kohlberg'e göree insanlar ahlakî bakımdan bir gelişme içindedirler. Bu gelişme yaşa ve bilişsel gelişime ilişkili olarak aşama aşama gerçekleşmektedir. Yani ahlakî gelişme, Piaget'nin zihinsel gelişim basamakları gibi, Erikson'un kişilik gelişmesi aşamaları gibi belli bir süre içerisinde (aşama aşama) gerçekleşmektedir. İşte Kohlberg, 6 aşama belirlemiştir. Ergenlik döneminde meydana gelen iki ahlakî gelişim aşaması ise şu şekildedir:

“Karşılıklı kişilerarası beklentiler, bağlılık ve kişilerarası uyum aşaması: Bu aşamada birey grupla ilgilenir ve grup normlarına uyum aşamasındadır. Doğru olmak, başkaları ile ilgilenmek, iyi olmak, sadık ve güvenilir olmaktır. Grubun beklentileri ve kuralları doğrultusunda davranmak gerekir. İyi olmak, başkalarını memnun eden, onlara

⁵⁵ Kabadayı ve Aladağ, a.g.m., s. 883.

yardımcı olan davranıştır. Bu aşamada insan davranışları hareketlerinin sonuçlarına göre değil, niyete göre değerlendirilir. Başkaları tarafından reddedilmek ve onaylanmamak kaçınılması gereken bir davranış biçimidir.”

“Sosyal sistem ve vicdan aşaması: Bu evrede birey, toplumdan gelen görev ve kuralları kabul eder, toplumun haklarını korumayı amaçlar. Doğru davranma toplumun ve grubun refahını ön plana alan bir davranma biçimidir. Temel ölçüt başkalarının beklentilerine saygı duymak, bağlı olduğu kurum, grup veya topluma katkıda bulunmak gibi ahlaki seviyedeki davranmayı gerçekleştirme. Bu düzeyde sosyal düzeni korumak ve toplum düzeyini korumak önemlidir. Otoriteye saygı göstermek ve onun vereceği cezadan sakınmak gerekir. Bu düzey evreleri 9 ile 15 yaş arasındaki çocuğun ve birçok yetişkinin ahlaki yargısını belirler.”⁵⁶

Ahlaki eğitim insanlar arası etkileşim sonucu ilerleyen ve belli bir sırada oluşan süreçtir. Bireyler ahlaki değerlerle ilgili bir problemle karşılaştığında ahlaki duyarlılıklarını göz önünde bulundurarak çözüm bulmaya çalışmalıdırlar. Bu sayede ahlaki bakımdan gelişme gösterirler. Dolayısıyla bireylerin karar mekanizmalarında ahlaki bir gerekçelendirme olmalı ve buna uygun davranışlar sergilenmelidir. Çünkü gençlik çağlarında öğrenciler, sosyal kuralların, yasaların ve ahlaki yükümlülüklerin toplumsal koşullarını ve dayanaklarını anlamayı öğrenebilirler.⁵⁷

“İnsana ahlaki şahsiyetini asıl veren yer, onun yakın çevresidir: Ailesindeki büyükler, okuldaki öğretmenleri ve birlikte bulunduğu arkadaşları. Bunların etkileri insan hayatının ilk yıllarında, yani çocukluk ve ergenlik çağında çok büyük olur. Ergenlik çağının sonunda insan artık ahlaki şahsiyetini büyük ölçüde kazanmış demektir; daha sonraki hayat tecrübesi onu fazla değiştirmez. Ahlaki davranışın esaslarından pek çoğu dinden gelmektedir. Din, ahlaki hayatımızın yegane kaynağı değildir, ama en büyük kaynaklarından biridir.”⁵⁸

Kohlberg ve Piaget’in çalışmaları da kesinliği olan mutlak gerçek olarak değerlendirilmemeli. Ancak yine de bu durum, ahlakî gelişimle alakalı kavramların yavaş yavaş nasıl oluştuğunu göstermekte ve gelişim konusundaki “içerik/form” ve “yargı/hareket” kavramlarının merkezdeki yerini ifade etmektedir. Her ikisinin yaptığı çalışmalar, ahlâkî

⁵⁶ Kulaksızoğlu, a.g.e, s. 90.

⁵⁷ Nermin Çiftçi, “Liseli Gençlerde Ahlaki Yargı Yeteneği ve Ahlak Eğitimi”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi II*, (Ed.) Hayati Hökelekli, Bursa, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi-40, 2003, s. 364.

⁵⁸ Güngör, a.g.e, s. 17, 115.

gelişimin, bilişsel gelişim yaklaşımı olarak değerlendirilmesi noktasında itici bir güç olmuştur. Burada özetlenmesi bile mümkün olmayan bir çok önemli araştırma ve çalışmaları da etkilemiş oldukları bir gerçektir.⁵⁹

Bireyin ahlaki gelişimi bilişsel gelişimine paralel olarak gelişir. Ergen birey, ahlak kurallarının mutlak olmadığını ve çeşitli etkenlere göre değiştiğini belirler: Yaşa, toplumsal çevreye, çağlara ve sınıflara, kültürlere hatta toplumdan topluma göre değiştiğini gözlemlemektedir. Ergenlik ve ilk gençlik yılları belki de en entelektüel ve moral etkilerin en çok yoğunlaştığı çağlardır. Bu çağlarda bireyin iç dünyasındaki çatışma ve dalgalanmalar, dış dünya ile olan sorunları, ergeni, soyut ve eleştirel düşünce yeteneğinin de kazanılmasıyla birlikte, hayatın parçalarına bağlı görünümelerini aşarak, bütüncül düşünmeye ve kuramlar geliştirmeye götürür.⁶⁰ Ancak özellikle ergenlik dönemlerinde ahlak değerleri sorgulanmaya başlar. Çünkü ergen, konu ile ilgili değişikliklerin farkına varmaya başlamıştır.

Diyebiliriz ki insanda ahlaki şahsiyetin meydana gelmesi hem belli bir süreç içinde olur hem de davranış örneği vermekte bazı çevrelerin rolü özellikle büyüktür. İnsana ahlaki eğitimini aldığı ve şahsiyetini kazandığı mekân, içinde yaşadığı ortamdır. Ailesi, büyükleri, okulda tanıştığı öğretmenler, arkadaş grupları ahlaki kişiliğini şekillendirip, ahlaki değerleri kazanmasını sağlamaktadır. Saydıklarımızın etkileri insanoğlunun hayatında (özellikle ilk yıllarında - çocukluk ve ergenlik çağında) oldukça büyük olmaktadır. Ergenlik döneminin sonunda birey artık ahlâkî karakterini büyük ölçüde kazanmış olur; kişilik de büyük ölçüde yerine oturduğu için, daha sonraki hayat tecrübesi onu fazla değiştirmez.⁶¹

1.3. DİN VE DİNDARLIK

İnsanlığın var olmasından itibaren bütün toplumlarda, insanın anlam arayışı ve anlamlandırma çabasında, dine karşı tutum ne olursa olsun, dinin merkezi bir rol oynadığı gözlenir. Hemen bütün toplumlarda din, birey ve toplumların hem sosyal, hem de psikolojik dünyalarını düzenlemede önemli bir faktör olarak var olagelmiştir.⁶²

⁵⁹ Roger Straughan, “Ahlaki gelişim - Dini Düşünce ve Davranışlar”, (çev. Abdulvahid İmamoğlu, Tuncay Aksöz), *Sakarya, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2008, s. 22-23.

⁶⁰ Levent Mercin, “Piaget ve Kohlberg’in Ahlak (Moral) Gelişim Kuramlarının Özellikleri ve Karşılaştırılması”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2005, Sayı: 5, s. 74.

⁶¹ Güngör, a.g.e., s. 17.

⁶² Talip Atalay, *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, İstanbul, Dem Yayınları, 2005, s. 63.

1.3.1. Dinin Tanımları

Din ve dinî kavramlar üzerinde araştırma ve inceleme yapan her bilim dalı, kendi alanına uygun din tanımlarıyla ortaya çıkar. Bu durum, pek tabii ki, altı çizilen noktalar açısından, din tariflerinin birbirinden farklı olmalarına sebep olmaktadır. Örneğin bir sosyoloğun bakış açısına göre yaptığı din tarifiyle bir psikoloğun bakış açısına göre yaptığı din tarifi aynı değildir. Artı, her din tanımı, o tanımın kim tarafından yapıldığı ile yakından ilişkilidir. Zira o tanım, tanımı yapan kişinin kişiliği, inançları ve ideolojisi ile şekillenecektir. Dahası din tanımı genellikle de, o dönemin sosyal, siyâsal ve ekonomik eğilimlerin etkisi altında da şekillenmektedir.⁶³

Dinden neyi kastettiğimize bağlı olarak, din tanımları farklılık gösterirler. “*İşlevsel tanımlama* dinin fertlere ve topluma sağladığı farz edilen yararları tasvir eder ve dinin ne yaptığı ya da ne işe yaradığı; *özel tanımlama* ise dinin içeriği ya da özüyle ilgili karakterleri içerir ve dinin ne olduğu üzerine yoğunlaşır. İşlevsel tanımlar, dünyevi görünüşlerine; insan ve toplum üzerindeki sosyal ve psikolojik etkilerine göre; özel tanımlar, kutsal, aşkın, ilahi ve tabiat üstü gibi gerçek özü ve içeriği açısından dini tanımlamaktadır.”⁶⁴

"Din, çok yönlü ve karmaşık yapıya sahip bir olgu olduğu ve çok farklı şekillerde ortaya çıktığı için, ilahiyatçıların, filozofların ve sosyal bilimcilerin vb. bilim dalları kendi bakış açılarından yaptıkları din tanımlarında bir görüş birliğine ulaşılabilmemiş değildirlir.”⁶⁵ Bunun sebepleri şunlardır: Birincisi, farklı inançta olan kimselerin kendi dini anlayışlarına göre tanım yapmalarındır. İkincisi, farklı meslek ve bilim dalında olanların kendi bakış açılarına göre tanım yapmalarındır. Üçüncüsü ise farklı dindarlık seviyesinde olan kimselerin kendi anlayışlarına göre tanım yapmalarındır.

“Din, ferdi ve içtimai yanı bulunan fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, insanlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır. Dini değerlendirme, derinlik,

⁶³ Ramazan Çoban, *Lise öğrencilerinde Dindarlık ve Sanal Bağımlılık arasında İlişki Üzerine Bir Araştırma (Burdur Gölhisar Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2013, s. 7.

⁶⁴ Abdurrahman Kurt, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, Bursa, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, s. 73-94.

⁶⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, a.g.e., s. 69.

geniş kapsamlılık ve kutsallık arz eden bir değerlendirmedir. Aşkın, kutsal bir yaratıcıya isteyerek bağlanma, teslim olma, onun iradesine tabi olmadır.”⁶⁶

Dini, şahsî tecrübelerden yola çıkarak anlamaya çalışan ve hatta şahsi bir olgu olarak gören James, dini, “bireyin duyguları, fiilleri ve tecrübeleri” şeklinde tanımlar.⁶⁷

Dini psikanalitik teorisi çerçevesinde yorumlamaya çalışan, genel olarak indirgemeci bir yaklaşım sergiler ve dini, bazen “saplantı nevrozu (obsesyon)”; bazen “bebeklik arzularının tatmini”; bazen de bir “yanılsama (illusion)” olarak değerlendirmektedir.⁶⁸

Vergote’nin tanımında ise “Din, tabiatüstü kutsal bir varlık ile ilişkili olan birtakım işaretlerin, duyguların, davranışların ve dilin bütünüdür.”⁶⁹ Erich Fromm dini, “bireye bir referans çerçevesi ve bağlanılacak bir obje kazandıran, bir topluluk tarafından paylaşılan düşünce ve eylem sistemi olarak tanımlar.”⁷⁰ Berger’e göre ise din, “kendisiyle kutsal bir kozmosun kurulduğu insani bir girişimdir.”⁷¹ Tolstoy’un tanımı ise şöyledir. “Din insan, kutsal alan ve kâinat arasında bağ kuran, insan ve toplum hayatında önemli role sahip olan bir olgudur.”⁷²

İslam’a göre bazı tarifler şöyledir:

Din “Akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilahi bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları ona ulaştıran bir yoldur. İman ve amel konusu olarak akıl ve ihtiyara (iradeye) teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının bütününe denir.”⁷³

İslam’a göre dinin bir başka tanımı ise şöyle yapılmaktadır: “Din, Allah tarafından belirlenmiş, insanlara mutluluk yollarını gösteren, yaradılışlarındaki gaye ve hedefi, Allah’a ne şekilde ibadet yapılacağını bildiren bir kanundur.”⁷⁴ Diğer başka bir tarife göre ise “Din, ilahi bir kanun olup, akıl sahiplerini kendi iradeleriyle dünyada iyiliğe ahirette ise kurtuluşa götürür.”⁷⁵ Başka bir tarife göre ise din; “Allahın, peygamberler aracılığı ile akıl sahibi

⁶⁶ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir, İfav Yayınları, 1994, s. 5-6.

⁶⁷ Bkz: Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, 2. B., İstanbul, İz Yayıncılık, 2010, s. 28.

⁶⁸ Ayten, a.y., s. 53.

⁶⁹ Antoine Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999, s.15.

⁷⁰ Erik Fromm, *Psikoloji ve Din*, (çev. Şükrü Alpagut), İstanbul, İz Yayıncılık, 1990, s. 31.

⁷¹ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (çev. Ali Coşkun), İstanbul, İnsan Yayınları, 1993, s. 55.

⁷² Lev N. Tolstoy, *Din nedir*, (çev. Murat Çiftkaya), İstanbul, Furkan Yay., 1995, s. 65.

⁷³ Günay Tümer, “Din Kavramı”, *İstanbul, DİA*, C. IX, 1994, s. 312.

⁷⁴ Ahmed Hamdi Akseki, *İslam Dini*, 20. B., Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1960, s. 7.

⁷⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2. B., İstanbul, Azim Yayınları, 2015, s. 97.

insanlara bildirdiği ve onları dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturan sistem ve Allahın koyduğu kurallar bütünü olarak ifade edilir.”⁷⁶

Dinin en genel anlamını verecek olursak da: “Din, ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. Din, bir değer koyma, değer biçme ve yaşam tarzıdır.”⁷⁷

1.3.2. Dindarlığın Tanımları

Bir olgu olarak dindarlık, din kavramından bağımsız bir şekilde ele alınamaz, çünkü, ortada genel kabûl görece tek ve bütüncül bir din tanımı yoktur. Dolayısıyla tek ve bütüncül bir dindarlık tanımı da bu durumda söz konusu değildir. Bilinmelidir ki, farklı din tanımları, farklı dindarlık tanımlarını da beraberinde getirmektedir. O zaman her din, kendi içindeki inanç ve uygulamalarına göre farklı dindarlık biçimleri oluşturur diye söyleyebiliriz.⁷⁸

Kirman “dindarlık, kişinin yaşadığı zaman içinde dine inanma ve inandığını yaşayarak gösterme biçimidir,” derken, sadece inanmanın yeterli olmadığını onun, yanında bu inancın hayata tatbik edilmesi gerektiğinin vurgulamaktadır.⁷⁹ Tekin ise dindarlığı daha geniş anlamda, dinin hayatın her kesimine etkisini içine alan bir tanım yapılması gerektiğini düşünür.⁸⁰

Mörth’e dayanarak Köktaş dindarlığı, “empirik bir konu olabilen, insanın mensup olduğu grubun uzlaşmasına uygun, dini olarak nitelenebilen tutum, tecrübe, davranış tarzlarının bütünü”olarak ifade etmektedir.⁸¹ Subaşı, çeşitli tanımlardan yola çıkarak dindarlığı, “Bireyin dinsel yapısıyla kurduğu bağıllık düzeyinin öznel ifadesi”olarak tanımlamaktadır.⁸²

Okumuş’a göre dindarlık, “İnsanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimi, yani inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı

⁷⁶ Mehmet Beşi Eryarsoy, “Din”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul, Şamil Yayıncılık, 1990, s. 394.

⁷⁷ Bilal Sambur, *İslam’ın Aktüel Değeri*, 2. B., Ankara, Katkı Yayınları, 2007, s. 24.

⁷⁸ Hüseyin Yılmaz, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, *İslamiyât Dergisi*, 2002, 5 (4), s. 57–66.

⁷⁹ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2004, s. 61.

⁸⁰ Mustafa Tekin, *Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, İstanbul, Kurav Yayınları, , s. 47.

⁸¹ Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İstanbul, İşaret Yay., 1993, s. 62–63.

⁸² Necdet Subaşı, “Türkiye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyât Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 4. 2002, s. 24.

ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgudur.”⁸³

Akgül’e göre dindarlık, “Hayattan zevk ve mutluluk ile iç içe gerçekleşen inanç, duygu, algı ya da tutum ve davranışların bütünlüğü”.⁸⁴

Görüldüğü üzere burada dile getirilen tanım ve kavramlaştırmalar, dindarlığın çeşitli boyutlarının esas alınarak yapılmıştır.

Günay, dindarlığı, “Kutsal olanın yahut onun özel bir formu olmak itibariyle belli bir dinin muayyen zaman ve şartlarda belli kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanması”⁸⁵Uysal da, “İnançlı ya da her hangi bir dine mensup kişilerin dini yaşantılarıdır” şeklinde tarif etmektedir.⁸⁶

Frankl dindarlığı varoluşsal bir çerçevede anlam arayışı ile ilişkilendirir, “Hayatın anlamını sorgulamanın dindar olmak anlamına geldiği” tarzındaki Einstein’in görüşüne ve Paul Tillich’in “Dindar olmak demek, var oluşumuzun anlamına dair ciddi bir soru sormak demektir.” Düşüncesine dikkat çekmektedir. Çünkü ona göre dindarlık, bir bakıma hayatın anlamıdır.⁸⁷

Yukarıda zikredilen tanımlardan hareketle denebilir ki: “İnsanın herhangi bir dini ya da bir inanç sistemini kabul etmesi ve o dine ya da inanç sistemine uygun olarak yaşaması haline dindarlık; bu yaşantıyı gerçekleştiren ya da gerçekleştirmeye çalışan kişiye de dindar denir. Kişilerin tüm bu inanç sistemini ne kadar dünyasına aldığı ve onu nasıl ve ne şekilde hayatında uyguladığı o kişinin dindarlık seviyesini oluşturur.”⁸⁸

⁸³ Ejder Okumuş, “Bir Din İstismarı Olarak Gösterişçi Dindarlık”, *İslamiyat Dergisi*, 2002, Cilt: 5, Sayı: 4.s.195.

⁸⁴ Mehmet Akgül, “Yaşlılık ve Dindarlık, Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi, Konya Huzurevi Örneği”, *Dini Araştırmalar*, 2004, Cilt: 7, Sayı: 19, s. 23.

⁸⁵ Ünver Günay, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi: Dindarlığın Sosyolojisi*, (Ed.) Ünver Günay ve Celaleddin Çelik, Adana , Karahan Yayınları, 2006, s.22–23.

⁸⁶ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1996, s.74.

⁸⁷ Bkz: Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002, s. 75.

⁸⁸ Çoban, *a.g.t.*, s. 15.

1.3.3. Ergenlik Döneminde Dini Gelişim

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ergenlik dönemi bireyin dünyaya geldikten sonraki ilk 8 ayı hariç hayatı boyunca değişimi en yoğun yaşadığı dönemdir. Dolayısıyla ergenlik dönemi yaşam dönemlerinin en önemlilerindedir denebilir. Ergenlik döneminde birey biyolojik anlamda vücudunda değişiklikler yaşarken kimlik gelişimini tamamlamaya da çalışır. Kimliğin bir parçası olan dini yönelim de bu dönemde oluşmaya ve bireyin kişiliğinde kendini göstermeye başlar.

Buluğa erme, dinde sorumluluğun başlangıç işareti olarak kabul edilmiştir. Bu durum, bu dönemin önemini daha da arttırmaktadır. Ergen, din nazarında yetişkin kişi statüsünde yer alır; o artık dinin emir ve yasaklarından sorumlu olur; dinin kuralları ve çizgileri çerçevesinde davranışlarının sorumluluğunu yüklenmiş birisidir. Ergenin dini tutumları onun gelecekteki yaşamını derinden etkilemektedir.⁸⁹ Allport 'a göre dini gelişim aşağı yukarı bireyin,

1. kendi bedensel ihtiyaçları,
2. karakteri ve zihinsel kapasitesi,
3. psikolojik ihtiyaçları ve değerleri,
4. kendisinin rasyonel açıklama peşinde koşması,

5. çevresindeki kültüre verdiği cevap tarafından yönlendirilmektedir. Ona göre bütün bunların sentezi sonucu dini duygu oluşmasına rağmen bu şekillendirici faktörlerin her birisi ayrı ayrı yoruma ihtiyaç hissetmektedir.⁹⁰

Din duygusu ilk çocukluk yıllarında başlasa da gerçek anlamda dini şuur ve hissediş daha sonra, ergenliğe yakın yıllarda kendini gösterir. Clark'a göre din duygusu ilk olarak on iki yaşında uyanmakta, Vergote ise bu dönemi 7-14 yaşları arası olarak işaretlemektedir.⁹¹ Söz konusu dini şuurun uyanmaya başlamasının belirtileri ise yaratılış, evrenin düzeni kâinat, dünyanın ve varoluş gibi konular üzerinde düşünmenin başlamasıdır. Bu sorgulama da ya kendiliğinden doğal bir süreç olarak ortaya çıkar ya da çocuğun içinden gelen şuurlu bir merak

⁸⁹ Yurdağül Mehmedoğlu, "Bir Eğitim Sorunu Olarak Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi", *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, (Ed.) Halis Ayhan, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, 1998, s.115-117.

⁹⁰ Gordon Allport, *Birey ve Dini*, (çev. Bilal Sambur), Ankara, Elis Yayınları, 2004, s. 29

⁹¹ Hamdiye Yagcı, *Ortaöğretim Öğrencilerini Değer Yönelimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Zeytinburnu Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 31

şeklinde olur.⁹² Çocuktaki dini yaşam ergenlikte önce ve sonra farklı görünümlere sahiptir. Bu süreci üç aşamada irdeleyen Guittard, temyiz yaşı olarak adlandırdığı 7-12 yaşları arasındaki dönemi “taklidi iman” dönemi, buluş aşamasını kapsayan ikinci dönemi “buhranlı iman” dönemi ve buluşdan sonraki dönemi de “kişiselleşmiş iman” dönemi olarak adlandırmaktadır.⁹³

1.3.4. Ergenlikte Dini Gelişim Aşamaları

Ergenlik dönemindeki dini gelişim genel hatlarıyla üç temel aşamada ele alınmaktadır:

1. **Aşama:** Dinî şuûrun uyanması ve gelişmesi;
2. **Aşama:** Dinî kabûllerin sorgulanması ve şüphe;
3. **Aşama:** Dinî tutumların belirginlik kazanması.;

1.3.4.1. Dini Şuurun Uyanması ve Gelişmesi

Somut işlemler döneminden soyut işlemler döneminin başlamasına kadar (12, 13 yaş) gelişmeye devam eden dinî duygu, dinî ilgi ve düşünceler bu süreçte iradî hale gelmekte ve ergeni derinden etkilemektedir. Böylece gençte, çoğunlukla tüm tutum ve davranışlarını yeniden şekillendirecek ve bunun sonucunda da hayatını ve aldığı kararlarda muhtemel etkisi olacak kuvvetli bir dinî anlayış ortaya çıkmaktadır. Bu değişim ise “dini uyanma” kavramı ile ifade edilmektedir.⁹⁴Soyut düşünce basamağına geçerler ve bu düşünce onları daha derin inançlara iletir. Allport bir grup arkadaşıyla yaptığı araştırmaya dayanarak dini uyanışın üç temel formundan bahseder: Birincisi kesin kriz ya da konversiyon tecrübesi diye adlandırılır. İkincisi duygusal motivasyondur. Dini uyanışın bu ikinci tipinde kaos ve karmaşa ya çok nadir ya da hiç olmamasına rağmen bir tek olay derin bir etki bırakarak olarak kişinin dine uyumunu yeniden sağlayabilmektedir. Allport, araştırmasında kendi dini uyanışlarını anlatan kolej öğrencilerinin yüzde on dördünün bir konversiyon tecrübesi yaşadığını yüzde on beşinin ise

⁹² Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, a.g.e., s. 65.

⁹³ Louis Guittard, “Gençlerde Dini Gelişim”, (çev. Ömer Özyılmaz), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Yıl: 2, 1987, s. 229

⁹⁴ Abdülkerim Bahadır, “Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi”, *Mehir Aile Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 2001, s. 46

dini uyanışın ikinci tipi olan duygusal motivasyonu yaşadığını söyler. O, birinci ve ikinci tipin birlikte ele alındığında araştırmasından hareketle dini gelişmelerinin altında travmatik ya da yarı travmatik bir tecrübenin olduğunu söyleyen yüzde yirmi dokuzluk bir grubun varlığına dikkat çeker. Araştırmanın geri kalan yüzde yetmiş birlik dilimi ise kendi gelişmelerinde dönüm noktası niteliği taşıyan bir olay olmaksızın kademeli bir uyanışı tecrübe etmişlerdir.⁹⁵

1.3.4.2. Dinî Kabüllerin Sorgulanması ve Şüphe

Ergen özellikle on üç yaşından itibaren insanlarla kurduğu ilişki ve gözlemleriyle, etrafında olup bideten dini yaşantıların çokluğunu fark etmektedir. Bununla birlikte, aile ve okul çevresinin yardımıyla zuhur eden ve gelişen zihni ilerleme onda karşılaştırma, tahlil ve analiz etme, tenkît ve eleştirme gibi zihinsel yeteneklerin gelişmesini sağlamaktadır. Bunlara ek olarak bağımsız ve güçlü olma duygularının etkinlik kazanmasıyla, çocukluk döneminde sorgulanmadan kabul edilen inançlara karşı tenkitçi bir tutum geliştirmektedir.⁹⁶

Zira bağımsızlık duygusu ve benliğin gelişimi birlikte oluşan tenkitçi düşünce ve anlayış neticesinde ergenler dini inanç ve uygulamaları da tenkit süzgecinden geçirmektedirler. Ergen akılla ispatlanamayan her şey karşısında tenkit ve güvensizlik tutumunu göstermektedir. Eğer dini inanç günlük yaşantısında veya okulda öğrendikleriyle ters düşüyorsa ergenlerde dini şüphe ve kararsızlık eğilimleri ortaya çıkmaktadır.⁹⁷

Bu dönemde bedensel gelişme yanında zihinsel yönden de gelişen ergen, çocukluk çağındaki pasif halinden sıyrılıp kendini ilgilendiren konuları bir oranda bağımsız düşünmeye başlar. Dini konular da ergenin merak ettiği konular arasında yer aldığından bunlar üzerinde de düşünür ve inançlarını gözden geçirir. Dini emirler ve onlara itaat noktasında bir öz değerlendirmeye yapar. Dinine ait bazı noktalarını daha doğru bulurken bazı noktalar hakkında da ondan şüphe etmeye başlar. Şüphe ergenlik döneminin ana problemlerinden biridir.⁹⁸ “Dini şüphe olayı, olgun bir dini yaşayışa ulaşmada dini şüphe tecrübesi, önemli katkılarda bulunabilir. Bu anlamda dini ilginin bir başka ifadesi olarak kabul edilen ergenlik dönemi dini şüphelerinin, genelde arayışa dayandığı söylenebilir. Buna göre, fonksiyonları

⁹⁵ Allport, a.g.e., s. 52.

⁹⁶ Bahadır, *Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi*, a.g.e., s. 47.

⁹⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 271.

⁹⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, 5. B., İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2010, s. 172

ve sonuçları itibariyle dini şüphelerin, ergenlik sonu dini tercihleri belirlemede önemli görevler üstlendiği inkar edilemez.”⁹⁹

Aslında din psikolojisi açısından bakıldığında ergenlik bir taraftan “dini uyanış” ve “dine dönüş”ün ortaya çıktığı en karakteristik dönem iken diğer taraftan da dini şüphe ve kararsızlıkların yoğun olarak yaşandığı, çelişki ve çatışmaların artmasıyla bunalımlı bir dönem haline gelir. Ergenliğe yaklaşırken çocuk, psikolojik yapısında ortaya çıkan değişmelerin etkisiyle daha önceden istek ve heyecanla yapmaya çalıştığı ibadetlerini aksatmaya başlar. Aslında ibadetleri yerine getirme noktasındaki bu gevşeme daha sonra ortaya çıkacak olan dini şüphe ve kararsızlığın bir öncüsüdür. Ergenliğin ilk döneminde şüphe ya da inkardan ziyade güçlü ya da zayıf bir iman ve inanma gerçeği söz konusudur. Çünkü şüphenin olması için bir varlığa inancın olması gerekir. İnancın olmadığı yerde şüpheden bahsedilemez.¹⁰⁰

1.3.4.3. Dini Tutumların Belirginlik Kazanması

Ergende dini bir bunalım doğmasına yol açan faktörlerin, onun bedeni ve ruhi gelişimiyle doğrudan ilgili olduklarını tespit etmek mümkündür. Ergenliğin başlangıcında benliğin ve şuurun uyanması ve zihin gelişiminin en üst basamağa ulaşması, bunalımı hazırlayan şartların başlangıcını oluşturur. Zihin gelişimi sonucu güç ve kapasite yönünden artan düşünce faaliyeti, ergende bir "bağımsızlık ve güçlülük" duygusunun uyanmasına yol açar. O artık kendisini yetişkinlerin seviyesinde hissetmeye başlar.¹⁰¹

Son aşamada yetişkinliğe adım atmaya hazırlanan ergen artık dini tutumları belli bir düzene girmekte, istikrarlı ve sakin bir döneme doğru geçmektedir. Dini şüpheler, suçluluk ve günahkârlık duygularının artık azaldığı bu aşamada genç, yakın çevresinden başlayarak kendine alternatifler aramaktadır. Bunun sonucunda da dini tutumları belli şekillerde yön alır. Genç, ya dine karşı ya umursamaz bir tutum, ya daha geliştirmiş olduğu bir inancı kabullenici ya da eski çocukluk inançlarını sürdürecektir bir tutum geliştirerek bu süreci tamamlamaktadır.¹⁰²

⁹⁹ Abdülkerim Bahadır, “*Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1994, ss.32-33.

¹⁰⁰ Abdülkerim Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, a.g.t., s.36.

¹⁰¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, a.g.e., s.270.

¹⁰² Bahadır, a.g.t., s.41.

Ergenin dini gelişiminde dua ve ibadetin önemine değinen Koç'a göre dua ve ibadet gibi dinî pratiklerini yapan ergen, dinî inanç ve tutumu benimsemiş ve sonuçta da onu pratik alana uygulamış olur. Dolayısıyla ergenin yaptığı bu dinî pratikler, onun dinî ruh halinin bir sonucu olarak, düşünceden davranışa dönüşmüş biçimdir. Ergen, yaptığı ibadetleri aracılığıyla sıradan bilincini aşarak aşkın varlığa yönelir. Bu bağlamda namaz, oruç, dua ve diğer ibadetler, ergenin aşkın varlığa yönelişini, O'nun da bu yönelişe katılmasını ifade eder. Yani ibadetin mana ve önemini kavrayan ergenlerin, yaptıkları bu tür dinî davranışları içselleştirmeleri daha kolay olur.¹⁰³

2. ÖZGÜVEN

Özgüven oluşumunda benlik kavramı temel rol oynamaktadır. Onunla birlikte bireyin ne olduğu; ideal benliğin bireyin olmak istediği benliği; özsaygısının ise bireyin kendisini nasıl gördüğü, ve nasıl olmak istediği arasındaki duygu farkı olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan hareketle ilk önce benlik kavramı, gerçek ve ideal benlik ile başlayıp, sonra da benlik saygısı ile bu bölüm tamamlanacaktır.

Benlik saygısı ve özgüven terimlerinin aslında yakın anlamlı olmalarına rağmen, bu terimleri ele alan araştırmaların azlığı sebebiyle delalet ettikleri anlamların net çizgilerle ayrıldığından, bu tezde her ikisi de eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

2.1. BENLİK (ÖZ)

Bilinmelidir ki, kavram olarak benliğe duyulan ilgi çok eskilere dayanır. Aristo gibi Yunanlılara ait bir çok yazının önemli bir bölümünü söz konusu kavram oluşturmaktadır. Aristo'ya göre, bireyin işlevselliği, fiziksel ve fiziksel olmayan kısımlardan oluşur. Bu ayırım felsefecileri, bilincin tabiiyeti, düşünce ve bilgi üzerine kafa yormaya yöneltmiştir. Öyle görünüyor ki, Descartes'ın yıllar sonra söylediği meşhur "düşünüyorum öyleyse, varım" ifadesinin temeli Aristo'nun bahsedilen temel ayırımına dayanmaktadır. Bu önemli tespit, beden ve zihnin ayırımına işaret etmektedir. Aynı şekilde, ikisi arasındaki ilişkiyi vurgulaması açısından oldukça önemlidir de. İnsanın düşünme konusundaki farkındalığı, yalnızca fiziksel olmayan benliği değil, düşünen benliğinin fiziksel varlığını da içermektedir. Özetle denebilir

¹⁰³ Koç, "Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", Sivas, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2003, Cilt:7, Sayı: 1, s. 380.

ki, zihin ve bedeninin ayrımı ama diğer yandan birlikteliği de; farkındalık ve bilinç gibi konular, hep felsefecilerin ilgisinin odağı olmuştur.¹⁰⁴

Benlik, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının toplamı, insanın kendini tanıma ve değerlendirme biçimidir.¹⁰⁵ Benlik, bireyin deneyimlerinden çıkartılan düzenlenmiş bir bilişsel yapı olarak da değerlendirilebilmektedir.¹⁰⁶ Benliğimizin yapısı, dünyayı, başkalarını ve kendimizi nasıl görüp, algıladığımızı belirler, varoluşumuzun temelini oluşturur ve her tür duygu, düşünce ve davranışımızı etkiler.¹⁰⁷ Bu nedenle davranışın kontrolünde benlik, sadece edilgen bir algı dayanağı değil etkin ve tamamlayıcı bir faktördür.¹⁰⁸

Bireyin farkında olduğu, yani algılayabildiği tarafı veya parçası olarak nitelendirilen benlik, aynı zamanda kişinin bilinçli bir şekilde kendi varoluşu olarak adlandırabildiklerinin de toplamıdır. Kişinin “ben” veya “benim“ olarak ifade ettikleridir. Başlangıçtaki benlik-kavramı *sözel ifade öncesi bile* olsa, büyük ölçüde benlik-yaşantılarından oluşmaktadır. Bu benlik yaşantıları da bireyin “ben”, “benim” veya “kendim” olarak ayırt ettiği fenomenolojik alandaki olaylardan oluşur. Benliğimiz, zaman içinde herhangi bir anda farkındalığımız hakkında sahip olduğumuz fikir ve tutumlardan oluşur. Dolayısıyla, kendimizle ilgili farkındalığımızdan, kendimizi nasıl değerlendirip ele aldığımızıza dair fikirler ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁹ İşte bu, benlik durumu, bilinçlilik halidir ve zihinsel bir içeriktir.

Benlik kavramı, bireyin kendine ilişkin bilinçli algılarından oluşmaktadır ve diğer insanlarla etkileşimde bulunduğumuzda bize ait olan ile bizim dışımızda kalanı ayırt eden bir alan gibidir. Benlik kavramı ile kendimize ait özel bir ortam oluştururuz. Ve bu ortamı muhafaza etmek, yapılandırmak ve sosyal etkileşim içinde konumlandırmak için de büyük bir çaba sarfederiz. Bu çaba "ben olma savaşı" biçiminde nitelendirilmektedir.¹¹⁰ Bu bakımdan benlik, “ben”i karakterize eden düşüncelerin, duyguların, algıların, arzuların, fantezilerin ve değerlendirmelerin özgün bütünlüğünü yansıtmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁴ Bkz: Fatma Nilgün Cevher, Mustafa Buluş, “Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı: Önemi ve Geliştirilmesi”, *Akademik Düzey Dergisi, Denizli, C. I, Sayı: 2, 2007, s. 53.*

¹⁰⁵ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, a.g.e., s. 64.

¹⁰⁶ Vesile Oktan - Mustafa Şahin, “Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi”, *Sakarya, Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, C.VII, Sayı: 2, 2010, s. 545.*

¹⁰⁷ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan Ve İnsanlar*, a.g.e., s. 360-361.

¹⁰⁸ Ayhan Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, 2. B., İstanbul, Alfa yayımları, 2000, s. 103.

¹⁰⁹ Murat Yıldız, “Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”, İzmir, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, 2006, s. 88.

¹¹⁰ Yener Özen, Fikret Gülaçtı, “Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişimi Bilen Benliğe Gereksinim Var mı?”, *Erzincan, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2010, Cilt: 12, Sayı: 2, 2010, s. 23.

¹¹¹ Ayhan Aydın, a.g.e., s. 103.

Bizim dildeki kullanımına bakacak olursak, benlik kavramının ego anlamında da kullanıldığını görürüz. “Ego” aslında benliğin psikolojik yönünü temsil ederken, “benlik”, doğuştan getirilen potansiyeli, yapı ve yaratılışı, yani, özü oluşturmaktadır. Her insanda, öznel nitelikli “ben” ve, nesnel nitelikli öğelerden oluşan “benlik” mevcuttur. Birey kendisini diğer insanlara ait davranışların hedefi, diğer insanlarını da kendisine ait davranışların hedefi olarak görmeye başladıktan sonra “benlik” oluşumu gerçekleşir.¹¹²

Benlik kavramı konusunda William James’in tartışmaları başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Sonrasında, Cooley’ nin geliştirdiği ayna benlik kavramı ve Mead’in ‘Zihin, Benlik ve Toplum’ adlı temel çalışması yakın tarihli teorik ve görgül çalışmaların temellerini oluşturmuştur. Bu çerçevede, sosyal psikoloji alanındaki araştırmaların psikoloji temelli ve sosyoloji temelli olarak ayrıldığı görülmektedir. Psikoloji temelli çalışmaların, zihin ve benlik arasındaki etkileşimi ele aldıkları ve benlik kavramı ile bilişsel yapıyı inceledikleri görülürken; sosyoloji temelli çalışmaların, benlik ve toplum etkileşimine odaklandıkları ve benlik kavramı ile sosyal yapıyı inceledikleri görülmektedir.¹¹³

William James’e göre benliğin dört yönü vardır ve insanlar kendilerini bunlardan biriyle veya birkaçıyla tanımlarlar.

- 1) Maddesel Benlik (Material Self)
- 2) Ruhsal Benlik (Spritual Self)
- 3) Sosyal Benlik (Social Self)
- 4) Saf Ego (Pure Self)¹¹⁴

Maddesel benlik kişinin, diğer kişiler ve maddesel şeylerle özdeşleşmiş olmasıdır. Örneğin, bir iş adamının büyük para kaybederek iflas etmesi sonucunda, intihara teşebbüs etmesi gibi. *Ruhsal benlik*, çok subjektif olup, kendimizi nasıl algıladığımızı, nasıl değerlendirdiğimizi içerir. *Sosyal benlik*, bireyin sosyal yaşantısı içinde değişik maskeler takınarak farklı roller üstlenmesidir; baba rolü, anne rolü, öğretmen rolü, sevmediği kişiye karşı takınılan sevecenlik maskesi gibi birçok durumla ifade edilebilir. Sosyal benlik

¹¹² Fulya Temel, Ayşe Aksoy, *Ergen ve Gelişim*, Ankara, Nobel Yayınları, 2001, s. 20.

¹¹³ Sema Çiğdemoglu, *Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Akran Baskısı, Özsaygı ve Dışadönüklük Kişilik Özelliklerinin Okul Türlerine Göre İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s. 30-31.

¹¹⁴ William James, *The Principles Of Psychology*, Vol. 1, New York, Henry Holt and Company, 1890, pp. 292-305.

insanlarla kurulan ilişkiler ve tedrici olarak elde edilen hayat tecrübesi sonucunda oluşmaya başlar. Sosyal benlik hakkında James şöyle demektedir: “İnsanın onu tanıyan ve zihninde imajını taşıyan bireyler kadar sosyal benliği vardır. Ama imajları taşıyan bireyler tabii olarak gruplara ayrıldığı için, pratik açıdan, o kişinin, düşüncelerine önem verdiği birbirinden farklı kişiler veya gruplar kadar çeşitli sosyal benliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle kişi, bu çeşitli grupların her birine kendinin farklı bir tarafını gösterir. Kendimizi çocuklarımıza, arkadaşlarımıza gösterdiğimiz gibi; müşterilerimize, emrimizdeki işçilerimize göstermeyiz. Bu olay, insanın birkaç benliğe bölünmesinin pratik açısından ne olduğunu ortaya koyar.”¹¹⁵ *Saf ego* ise bireyin sahip olduklarıyla benliğini ayırabilmesi ve kendi değerinin farkında olmasıdır.¹¹⁶

James Marcia'ya göre ise benlik;

- 1) İçseldir
- 2) Birey tarafından yapılandırılır
- 3) Dinamiktir
- 4) Bireyin yeteneklerini, inançlarını ve her alandaki yaşantılarını kapsar.

Marcia'ya göre bu yapı ne kadar iyi gelişirse, birey kendi özelliklerinin ve bireyselliğinin o kadar farkında olur ve kendisinin kuvvetli ve zayıf taraflarını o kadar iyi görür. Böylece kendisini daha iyi tanır. Bunun sonucu olarak da daha gerçekçi bir benlik anlayışına ulaşır.¹¹⁷

Benlik-kavramı, bireyin karşılaştığı yeni roller, durumlar ve hayat geçişleri gibi değişimlerden kolay etkilenen, bundan dolayı hem sürekli ve değişmez, hem de dinamik özellik taşıyan karmaşık bir yapı ve süreçtir. Yani, benlik-kavramının, kişiliğin diğer boyutlarındaki gibi, hayat boyunca biyolojik, gelişimsel ve sosyal süreçlerle karşılıklı etkileşim içinde olan bir görevi vardır. Buradan hareketle, pek çok araştırmacı ve kuramcıya göre, bir obje hakkındaki benlikle ilgili düşünceler, tutumlar, şemalar veya kuramlar benlik-kavramının çok yönlü yapısını gösterir.¹¹⁸

Ego identity: A handbook for psychosocial research. New York: Springer

¹¹⁵ Bkz: Yıldız, “Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”, *a.g.e.*, s.91.

¹¹⁶ Bkz: Öznur Özdoğan, *İsimsiz Hayatlar*, Ankara, Lotus Yayınları, 2005, s. 125.

¹¹⁷ Marcia James, *Ego Identity: A Handbook For Psychosocial Research*, New York, Springer, 1993, pp. 159.

¹¹⁸ Yıldız,a.g.e., s. 88.

Benlik, uzmanlar tarafından “bireyin doğuştan getirdiği gizil güçlerinin, çevresinin de etkisiyle edinik bir yapı alması” olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁹ Sonuç olarak, “*benlik-kavramı*; kişinin kendi kimliği, değeri, yetenekleri, sınırları, değer yargıları, amaçları, vb. gibi kendisi hakkında algılayabildiği görüşlerinin, duygularının ve tutumlarının tamamı; bireyin kendi benliğine ilişkin tanımı; kendine ilişkin zihinsel tablosudur.”¹²⁰

2.1.1. Gerçek ve İdeal Benlik

Gerçek benlik istek ve karar verme yetisidir, güçlü ve etkin olduğu zaman birey, karar verebilir ve bu kararın sorumluluğunu da üstlenebilir. Böylece gerçek benlik, içsel bir çatışma olmaksızın işlevini yürütebilir. Ancak gerçek benlik bir zayıflama gösterdiğinde, birey kendi benliğine yabancılaşır. Kendine yabancılaşan birey yöneten yerine başkasının gölgesinde yaşamayı tercih eder. Ya da birey aşırı derecede aktif bir yapı sergileyerek gerçek benliğinden uzaklaşır, mükemmele ulaşmaya çabalarken kendine iyice yabancılaşır.¹²¹

Gerçek benlikte iki önemli nokta vardır.

1- Güçlü yanların farkında olmak, bunları anımsamak.

2- Zayıf yanlarını aşağılayıcı sözcükler kullanmadan, gerçekçi ve belirgin biçimde betimlemek.¹²²

Wylie göre bir kimsenin gerçek benlik kavramı ile ideal benlik kavramı arasında farklılık vardır. Dahası gerçek ve ideal ben kavramlarının her ikisi de bir özel ve bir de genel görünüme sahiptir. Bir kişinin kendini nasıl gördüğü ile kendini başkalarına nasıl gösterdiği arasında önemli bir farklılık vardır.¹²³

Kişi bazı özelliklerinden hoşnut olduğu halde bazılarında hoşnut olmayabilir. İnsan hoşnut olmadığı özelliklerinden kurtulmak, daha az düzeyde sahip olduğu ve beğendiği özellikleri geliştirmek isteyebilir. Bu bakımdan ideal benlik, kişinin sahip olmayı özlediği özellikler bütünü olarak tarif edilebilir. İdeal benlik, benliği durağan ve değişmez bir yapı

¹¹⁹ Yıldız Kuzgun, *Meslek Danışmanlığı, Kurumlar, Uygulamalar*, Ankara, Nobel Yayınları, ty., s.184.

¹²⁰ Yıldız, a.g.e., s. 89.

¹²¹ Matthew Mckay, Patrick Fanning, *Özgüven*, (Çev. Fatoş Gaye Atay), Ankara, Arkadaş Yay. 2005. s. 48-49-63.

¹²² Mckay ve Fanning, ay.

¹²³ Bkz: Özen ve Gülaçtı, a.g.m., s.23.

olmaktan kurtaran ve benliğini geliştirmek için bireyi harekete geçiren faktör olarak da değerlendirilebilir.¹²⁴

İdeal benlik, bireyin olmak istediği benliği ifade eder. Olumsuz değerlendirmelerle zarar görmüş benliktir ve mükemmel olmaya çabalamaktır.¹²⁵

Buna göre benlik;

(a)Ben neyim?

(b)Ben ne yapabilirim?

(c)Benim için neler değerlidir?

(d)Hayatta ne istiyorum?

Sorularının cevaplarını içermektedir. İlk iki madde gerçek benliğe, son iki madde, erişilmek istenen moral düzeyi, gerçekleştirilmek istenen istek, özlem ve emelleri gösteren ideal benliğe aittir.¹²⁶

Carl Rogers de ideal benlik kavramını şöyle açıklamıştır: Gerçek benlik ile ideal benlik arasındaki uyum iki şekilde oluşur. Bunlar; 1- İdeal benliğin yüksek olması ve gerçek benliğin ideal benliğe ulaşabilmesi; 2- İdeal benliğin düşük olması ve gerçek benliğin ideal benliğe kolayca ulaşabilmesidir. İdeal benlik ile gerçek benlik arasındaki uyum, kişinin kendini kabul etmesini (self-acceptance) ifade etmektedir. Rogers kendini kabullenmenin iyi düzeyde zihinsel sağlıkla eşdeğer olduğunu, uyum problemlerinin çoğunun ise kendini kabullenme duygusunun eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir.¹²⁷ Pek çok nevrotik eğilimler bireyin kendisini yetersiz görmesi ve beğenmemesinden kaynaklanmaktadır. Birey, gerçek benliğiyle çatışma halindedir.

“Kulaksızoğlu ideal benliği, ergenin ne olmak istediği ve ne olmaktan çekindiği şeklinde tarif etmiştir. Bu tarifte belirtilen ideal benliğin bu iki yönü bireyin beklentilerini ve neleri olmak istemediğini görmeyi kolaylaştırır. Ergenin bilişsel seviyesi geliştikçe benlik kavramı ile ilgili tanımlamaları da daha tutarlı hale gelir. Çocukluktan ergenliğe geçiş

¹²⁴ Yıldız Kuzgun Meyvacioğlu, “Benlik ve İdeal Benlik Kavramlarının Tercih Edilen Meslek Kavramı ile İlgisi”, Ankara, *Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, Ankara, 1983, s. 2.

¹²⁵ Necla Acun Kapıkıran, “İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeğinin Güvenirliği ve Geçerliği”, Denizli, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, s. 14-15.

¹²⁶ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, 3. B., İstanbul, İnkılâp ve Aka Basımevi, 1976, s.265.

¹²⁷ Fatma Nilgün Cevher, Mustafa Buluş, a.g.m., s. 54.

yıllarında kimlik ergen için önem kazanmaya başlar; kendilerini anlama ve tanıma konusu ergenin zihnini oldukça meşgul eder ve çocuklardan daha çok benlik bilincine sahip olurlar.”¹²⁸

“Benlik algısının yanlış algılandığı durumlarda ise özsaygı ve özgüven gerçekçi olmaz. Birey kendisini olduğundan farklı gördüğü zaman benlik saygısında da bir takım değişimler olacaktır. Kendisini her yönden mükemmel gören bir kişide benlik algısı yüksek olacaktır. Bu bireylerdeki benlik saygısı, sahte benlik saygısıdır. Bu durumun tam tersi de mümkündür. Benlik algısı düşük olan bireylerde de benlik saygısının düştüğü görülecektir. Böyle bir durumda gerçek olmayan özsaygı ve özgüven ortaya çıkar.”¹²⁹

2.2.2. Benlik Saygısı

Benlik saygısı, kişinin kendine saygı duyması kadar kendine güven duyması, kendini benimseyip değer vermesi, kendini beğenmesi, onaylaması, kendisinden hoşnut olması, kendini olumlu ve sevilmeye değer bulması gibi pek çok kavramla ifade edilmektedir.¹³⁰

Özsaygı bireyin benlik imgesi ile ideal benliği arasındaki farkı değerlendirmesidir. Yani bireyin kendini nasıl algıladığı ile olmak istediği benliği arasındaki fark, bize o bireyin özsaygı düzeyini verir.¹³¹

Benliğin duygusal boyutu olan *benlik-saygısı*, bireyin, kendisinin kim olduğu hakkındaki fikirlere sahip olmasının yanı sıra, kim olduğuyla ilgili duygulara da sahip olmasını içerir. Benlik-saygısı, benlik-kavramının tasvirine veya kısımlarına ilişkin hoşnutluk düzeyidir. Bizim önemimize, değerimize, özel oluşumuza dayanır. Ruh sağlığının bir göstergesi olan benlik saygısı, kendine yetebilme ve başarı elde edilebilmesi için gerekli bir koşuldur. W. James benlik saygısının, kişinin kendisiyle barışık olma derecesiyle, ayrıca elde ettiği başarılarının isteklerini ne kadar karşıladığı ile orantılıdır. Buna göre, ancak istekleri ve amaçları gerçekçi bir kişi, kendini değerli göreceğinden dolayı mutlu olacaktır. Benlik-

¹²⁸ Kulaksızoğlu, a.g.e., s.114.

¹²⁹ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, a.g.e., s. 105.

¹³⁰ Hatice Öner Altok, Nurcan Ek, Nermin Koruklu, “Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeyi ile İlişkili Bazı Değişkenlerin İncelenmesi”, *Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı 1, 2010, s. 101.

¹³¹ Metin Pişkin, “Özsaygı Geliştirme Eğitimi”, *İlköğretimde Rehberlik*, (Ed.) Yıldız Kuzgun, Ankara, Nobel Yayınları, 1999, s. 100.

saygısı; kişinin kendini benimsemesi, değer vermesi, kendine güven ve saygı duyması, bireyin psikolojik açıdan etkin olmasını sağlayan temel belirleyicilerden biridir.¹³²

James, öznel yaşam deneyiminin ve benlik kavramının önemini çözümlerken, insanın özlemlerinin ve değerlerinin, kendisini olumlu değerlendirip değerlendirmedigini belirlemede temel bir rolü olduğu sonucuna varır. Başarıların ölçüsü, belirli bir davranış alanına yönelik özlemlerdir. Eğer başarılar isteklerle doğru orantılı bir şekilde ilerliyorsa, sonuç yüksek özsaygıdır. Eğer bu ikisi arasında ilişki ters yönde ilerliyorsa, kendini kabul olumsuz olacaktır. Benlik, kişinin ne olduğunu ve ne yaptığını bilmesine bağlıdır. Bu da etkinliklerin potansiyellerine olan oranı ile belirlenir.¹³³

2.2. ÖZGÜVEN

Genel anlamda özgüven bireyin kendi yeteneklerini, duygularını tanıması, kendini sevmesi ve kendine güvenmesidir. Kendilerini seven kişiler kendilerine güven duyarlar ve kendileriyle barışıktırlar. Kendini tanıyan birey kendini sevebilme potansiyeline sahiptir. Yine, kendini tanıyan, kendi presnipleri çerçevesi içerisinde kendisini geliştirebilen bir insan, kendi karakterini de inşa edebilecektir. Öz karakterini ortaya çıkaramadığı ve de geliştiremediği zaman, insanoğlu ne kendisiyle ne de çevresindeki insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilir.¹³⁴

Özgüven psikolojik olarak var olabilmenin temelini teşkil eder. Benlik bilinci insanı hayvanlardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Diğer bir deyişle, kişi kim olduğuna karar verme ve söz konusu kimliği beğenip beğenmediğine karar verme yeteneğine sahiptir. Özgüven sorunu, insanın bu yargılama yeteneğini kapsar.¹³⁵

¹³² Yıldız, a.g.e., s. 88.

¹³³ Bkz: Filiz Dinç, *Cinsiyetleri Farklı Lise Öğrencilerinin Benlik Algı Düzeylerinin Özsaygı Düzeylerine Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992, s.15.

¹³⁴ İlkay Kasatura, *Kişilik ve Özgüven*, İstanbul, Evrim Yayınevi, 1998, s. 139-150.

¹³⁵ Matthew ve Fanning, a.g.e., s. 1.

2.2.1. Özgüven Kavramına Yönelik Görüşler

“S. Freud benliği, id, ego, süper ego ve bunların tamamlayıcı parçalarının kapsamı olarak görür. Freud benliği özgüven sahibi olma açısından ele almak yerine, kişinin kendinden nefret etmesi, suçlaması gibi patolojik yönleriyle inceler. O’na göre kişinin kendini değerlendirmesi, yaşantısı boyunca karşılaştığı başarı ve başarısızlıkların sıklığına bağlıdır. Aile içinde çocuğa nasıl davranıldığı önemli bir etkidir. Çocuğun aile içinde onaylandığı ve takdir edildiği davranışlar sonucu ortaya çıkan ideal ego, özgüvenin artmasına, çocuğunda bu özdeşleşen ve içselleştirdiği ideal ego sonucu kendisiyle ilgili olumlu yargılar geliştirmesine neden olur. Dolayısıyla çocuğunu onaylama davranışını sık gösteren ebeveynler, ideal egonun çocuğun özgüvenini arttırmasına zemin hazırlamış olurlar.”¹³⁶

Maslow, benlik, benlik saygısı, özgüven kavramlarının kendini gerçekleştirmedeki önemi üzerinde durur. Özgüven, psikolojik açıdan sağlıklı kişilerin sahip olduğu bir özelliktir. Maslow, kişinin kendini gerçekleştirme özlemi ve ihtiyacı çerçevesinde ihtiyaçlar hiyerarşisi oluşturmuştur. İhtiyaçlar hiyerarşisinin aşama aşama ilerleme ile en üst seviyeye ulaştırılma çabası, insan davranışlarının temel motivasyonudur. Bu ihtiyaçlar tabandan tepeye doğru sırasıyla; fizyolojik ihtiyaçlar, güven ihtiyacı, sevgi ve ait olma ihtiyacı, değer-saygı (özgüven) ihtiyacı, kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Doyum önceliği tabandan tepeye doğrudur ve alt kademedeki ihtiyaç karşılanmadan bir üst kademedeki ihtiyaç doyuma ulaşamaz. Bu sisteme göre kişinin kendini gerçekleştirmesinin ön koşulu özgüvendir, özgüvenin de ön koşulları daha altta olan fizyolojik ihtiyaçlar, güven, sevgi ve ait olma ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunlar çocukluk döneminde, ev çevresinde ilk doyumu bulursa, kişi ileri yaşlarda daha üst düzey doyumlara yönelebilir.¹³⁷

Maslow, değer verilme ihtiyacının, ikili bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Birey, bir yandan kendisine özgüven ve saygı duyarken, diğer yandan, çevresindeki insanlardan da ona saygı göstermelerini bekler. Değer verilme ihtiyacı karşılanırsa, bireydeki güven ve başarı inancının gelişmesini pozitif yönde etkileyecektir. Böyle bir sistem içinde, kendini değerlendirme ihtiyacının tatmini, bireyin kendine güvenmesini, kendini değerli (güçlü-yeterli) ve gerekli bir kişi olarak hissetmesine yardımcı olacaktır.

¹³⁶ Kasatura, a.g.e., s. 33-35.

¹³⁷ Abraham Maslow, “A Theory of Human Motivation”, Martino Fine Books, 2013, pp. 9-27.

Erikson, Freud'un temel görüşlerine bağlı kalarak, kişilik gelişimini 8 ayrı dönemde ele alır. Her evrede benliğin karşılaştığı sorunların, daha sonraki dönemlerde bir problem olarak ortaya çıkacağını savunan Erikson, psikososyal gelişim dönemlerini sırasıyla şu şekilde belirtmiştir:

1. Temel güvene karşı güvensizlik dönemi
2. Özerkliğe karşı kuşku ve utanç dönemi
3. Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu dönemi
4. Çalışkanlığa (başarıya) karşı yetersizlik (aşağılık) duygusu dönemi
5. Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi
6. Yakınlığa karşı yalıtılmışlık (yalnızlık) dönemi
7. Üretkenliğe karşı verimsizlik (durgunluk) dönemi
8. Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk dönemi.

Erikson'a göre bu sekiz dönemde de atlatılması gereken bir kriz, bir çatışma bulunmaktadır. İnsanların sağlıklı bir kişilik kazanmalarında bu krizlerin ya da çatışmaların sağlıklı olarak atlatılması önem taşımaktadır. Bir evredeki krizin başarılı olarak atlatılması, kendinden sonraki evre için sağlıklı temeller oluşturur. Eğer bir dönemdeki kriz tam olarak çözümlenmezse yaşamın diğer dönemlerine sarkar ve çözümleninceye kadar problem oluşturur. Örneğin; bebeklik çağı krizi olan güvensizlik, ergenlik çağı krizi olan kimlik karmaşası birçok yetişkinde de gözlenebilmektedir.

Bu evrelerin her biri, bireyin özgüven gelişimi üzerinde etkilidir. Özellikle birinci evre temel güven duygusunun kazanılması açısından ve beşinci evre de ergenlik döneminde yaşanan kimlik karmaşasının çözümlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çocuğun küçük yaştan itibaren özerkliği, girişimciliği ve çalışkanlığı bir şekilde engellenirse çocuğun özgüven gelişimi de dolayısıyla engellenmiş olur.¹³⁸

W.James, özgüven olgusunu bir denklem şeklinde ifade eder.¹³⁹

Hedefe varmaktaki başarı / Varılmak istenen hedef = Özgüven

¹³⁸ Bkz: Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 8. B., Ankara, Gazi Kitabevi, 1997, s. 74-75.

¹³⁹ Bkz: Çiğdem Umutlu, "Çocuk Dostu Okul", *Projesi Kapsamında Olan ve Olmayan İlköğretim Okulu Öğrencilerin Özgüvenleri İle Zorbalık Eğilimlerinin İncelenmesi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 39.

Bu denklem, kişinin hedeflediği başarıya ulaşma oranının yüksek veya düşük özgüveni oluşturacağını belirtir. Kişi kendi başarılarını, varmak istediği hedeflerle karşılaştırdığı gibi, çevresinde yaşayan diğer insanların başarılarıyla da karşılaştırır. Başarının yansız değerlendirilmesi kadar, kişinin beklentilerine ne boyutta cevap verdiği de önemlidir.

Alfred Adler, her insanın biyolojik bir yetersizlik ve güvensizlik hissi ile hayata başladığını ve anne-babasına bağımlı bir yaşam sürdürdüğünü iddia etmektedir. Adler güvensizliğin, diğerleri üzerinde üstünlük sağlamak için kullanılan bir silah olduğunu savunur. Bunun sebebi, insanın çocukluğu döneminde çok şımartılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yetişkinlik döneminde etrafındaki insanların, ailesi kadar güven verici olmadığını gördükten sonra, birey bir eksiklik ve güvensizlik duygusu içerisinde girer. Dolayısıyla normal güvensizlik Adler'e göre objektif yetersizliğin idraki iken, nevrotik güvensizlik, yetersizlik duygularını telâfi için, bireyin kullandığı kişisel, subjektif tavidir.¹⁴⁰

Bu bakımdan çocuğun güçsüz durumdan çıkıp hedeflerine ulaşması veya hedeflerinden uzak kalması, özgüven oluşumunu olumlu veya olumsuz etkiler. Bu noktada ailenin çocuğun yanında olması büyük önem arz eder. Bu yakınlığı göremeyen çocuklar veya anne babanın aşırı koruyucu tutumu özgüveni zedeleyebilir.¹⁴¹

Erich Fromm'a göre, her şeyi sevmenin ön koşulu, kişinin kendisini sevmesidir. Kendini sevmek ve özgüven kavramları eş anlamlı olup sevebilme, güvenme, yaratıcılık ve kendini ifade edebilme özellikleri, özgüvenin yansımalarıdır. Bu özellikler kabul edilme, ilgi, ifade özgürlüğü gibi sosyal ortamda ortaya çıkar ve temeli aile içi ilişkilerde kazanılır. Kişi kendini sevmediği zaman, özgüvenden yoksun olur, başkalarına karşı güvensizlik duyar ve düşmanca bir tavır takınır.¹⁴²

“**Rosenberg**, özellikle ergenlik çağındaki kişilerde yüksek özgüvenin oluşmasına etki eden etkenleri araştırmış, yaptığı ölçümlerle sosyal çevrenin ve aile ortamının da önemi vurgulanarak ergenlik döneminin değişik yaşlarının özgüvende oluşturduğu farklılaşmaları belirlemiştir. Rosenberg'e göre, düşük özgüvenli kişilerde, yüksek özgüvenli kişilere oranla daha fazla nörotik eğilimler, geleceğe yönelik ümitsizlik ve sosyal ilişkilerde iletişim zorluğu ve yetersizliği görülmektedir. Çevresi tarafından sürekli eleştirilen, yaşadığı sosyal çevre

¹⁴⁰ Bkz: Kasatura, a.g.e., s. 35.

¹⁴¹ Sezin Turan Başoğlu, Sınav Kaygısı İle Özgüven Arasındaki İlişkinin Erinlik Döneminde İncelenmesi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s. 23.

¹⁴² Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, Ankara, Akış Yayınları, 1994, s. 14-31.

içinde güvensizlik hissine kapılan birey sürekli bir çatışma içerisindedir. Sosyal ilişkileri zayıftır. Toplumda kendine yer bulmakta zorluk çeker. Sonuç olarak kişide özgüven yoksunluğu meydana gelir.”¹⁴³

2.2.2. Özgüvenin Oluşumu Ve Onu Etkileyen Faktörler

İnsan doğuştan belirli bazı yeteneklere ve farklı zeka düzeyine sahiptir. Ancak insan hiçbir zaman özgüvene sahip ya da özgüvenden yoksun bir birey olarak dünyaya gelmez. Özgüvenin oluşumu ve gelişimi tamamen yaşamla ilintili bir durumdur.¹⁴⁴ Çocuğun psiko-sosyal gelişim evrelerinde doğumla başlayan ve bir yaşınakadar devam eden dönem “temel güven duygusunun” oluştuğu dönem olarak gösterilir. Bu dönemde verilen sevginin ve ilginin tutarlı, yeterli ve devamlı olması özgüvenin oluşmasında önemli rol oynar. Özellikle bebeğin annesine veya ona bakan kişiye güvenmesi çok önemlidir. Çocukların bebeklik döneminde annesi veya onun yerini alan kişi ile oluşturduğu güvenli bağıllık duygusunun olumlu benlik anlayışı geliştirmesini, çevreyi araştırıp değerlendirmesini ve kendini yeterli görmesini sağlayacağını belirtmektedir.¹⁴⁵

İki yaşından itibaren çocuk, çevresini keşfetmek ve çevre üzerinde denetim gücü kazanmak amacıyla her şeye karşı derin bir soruşturma ve öğrenme eğilimi gösterir. Sorduğu sorular karşısında çocuğa verilen cevaplar ve çevresinin bu sorulara verdiği tepkiler özgüven gelişimi için önemli bir unsurdur. Çocuğun kendine ait farkındalık düzeyi üç yaşına kadar yeterince gelişmemiş olduğundan, kendisiyle ilgili algısında, öncelikle anne-babanın ve çevresindeki kişilerin tutumları etkindir. İhtiyaçlarının yeterli bir şekilde ve zamanında karşılanması sonucu çocuk, kendi benliğini değerli olarak görmeye başlar. Çevresini de değer veren, güvenilir bir çevre olarak değerlendirir. Böylelikle güven duygusunun temeli atılmış olur.¹⁴⁶

Üç-altı yaş arasındaki oyun döneminde ise çocuğun en büyük uğraşı oyundur. Oyun çocuğun özgürlük ve yaratıcılık ortamı aynı zamanda arkadaşlık ilişkilerinin oluştuğu da bir ortamdır. Toplu oyunlarda çocuklar kendilerini oynadıkları gibi farklı rollere de bürünürler.

¹⁴³ Bkz: Pınar S.Kurtuldu, *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Özgüven Düzeyleri ile Liderlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 58-66.

¹⁴⁴ Özcan Gökner, *Özgüven Kazanmak*, 2. B., Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2010, s. 91.

¹⁴⁵ Özcan Köknel, a.g.e, s. 94.

¹⁴⁶ Başoğlu, a.g.t, s. 21.

Yani toplumsal ilişkileri de öğrenirler. Bu nedenle bu dönemde sevgiden sonra gelen en önemli gereksinim, oyun ve oyunun sağladığı arkadaşlık ilişkileridir. Arkadaşlık ilişkisinden bu dönemde yoksun kalmış çocuklar ileriki yıllarda çekingen ve güvensiz olurlar. Oyun döneminin sonuna doğru çocuğun kendi kendini denetleme ve yönetme becerisi gelişir. Çocuk, güven duygusu gelişmesi ve olgunlaşmaya başlamasıyla bekleme, tepkilerini kontrol altına almayı ve önündeki engellerle başa çıkmayı öğrenir.

İlk çocukluk dönemi model olarak öğrenme yönteminin en çok kullanıldığı yöntemdir. Bu dönemde çocuğa en yakın kişiler de yine anne babalardır. Bu yüzden çocuk pek çok davranış ve tutumlarında anne babayı model alır. Özgüven de çocuğun anne babadan model alarak öğrendiği bir duygudur. Bu sebeple çocuğun özgüveninin oluşumu, gelişimi ve yükselmesi öncelikle anne babanın elindedir. Çocukluk döneminde çocuk tümüyle anne babaya bağımlı olduğu için kendilik algısında ve özgüvenin de anne ve babanın ki onlar farkında olsunlar veya olmasınlar büyük etkisi olacaktır.¹⁴⁷

Aile, çocuğun sağlıklı bir kişilik gelişimine katkı sağlayan en önemli toplumsal kurumdur. Özellikle aile ortamı ve anne-babanın çocuğa yönelik yaklaşımının çocuk tarafından nasıl algılandığı, çocuğun nasıl bir kişilik geliştireceğinin en önemli göstergeleridir.¹⁴⁸

Anne babalar çocuklarına genel olarak ‘demokratik, otoriter, aşırı koruyucu ve ilgisiz’ olmak üzere dört grupta toplanan farklı tutumlarla yaklaşabilmektedirler ve onların tutumlarının çocukların özgüveni üzerindeki etkileri çok farklıdır. Bu sebepten dolayı, anne baba tutumlarının özgüven kavramı üzerindeki etkilerinden bahsetmekte yarar vardır.

Demokratik aile ortamında güven verici, destekleyici ve normal sınırlar içinde hoşgörüdür. Ailede çocuğun duygu ve düşüncelerine saygı duyulur ve ailede çocuğun da söz hakkı vardır. Demokratik aile ortamında çocuğa değer verilir, çocuk olduğu gibi kabul edilir, çocuk anne-baba kadar ailenin değerli bir üyesidir. Bu tür aile ortamında çocuk yeteri kadar sevgi ve şefkat görür, çocuğun ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri göz önünde bulundurulur.¹⁴⁹İlgili, kabul edici ve destekleyici bir anne-baba tutumu ergenlerin kendilerine

¹⁴⁷ Tony Humphreys, *Çocuk Eğitiminin Anahtarı: Özgüven*, (Çev. Tanju Anapa), 4. B., İstanbul, Epsilon Yayınevi, , 2002, s. 135.

¹⁴⁸ Yüksek M. Erdoğan, “Ana-Baba Tutumları İle Öğretmen Davranışlarının Çocuklarda Öğrenilmişlik Çaresizlik Düzeyi İle İlişkileri”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, Cilt: 13, Sayı 3, 2006., s. 99.

¹⁴⁹ Mevlüt Kaya, “Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , Sayı: 9, Samsun, 1997, ss. 197-198.

daha fazla güven geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Anlaşılacağı üzere özgüven, gencin veya çocuğun en çok değer verdiği anne-babasının, kendine verdiği değerle yakından ilgilidir. Anne-babanın ittiği, umursamadığı, değer vermediği bir gencin kendisine saygı ve güven duyması mümkün değildir.¹⁵⁰

Otoriter anne-baba tutumunun sergilendiği yani baskıcı – itici – sevgisiz ailelerde, aile ortamı son derece gergindir ve ilişkiler düşmancadır. Bu tür ailelerde bol eleştiri, aşağılama ve dayak vardır. Çocuğu veya genci kabullenme ve benimseme söz konusu değildir. Çocuk sürekli anlayışsız, soğuk ve kırııcı tavırlarla karşı karşıyadır. Bu tür ailelerde yetişen çocukların özgüvenleri düşüktür, düşmanca duygularla dolu ve saldırgan olabilirler. Bu tür çocuklar ezilme, horlanma ve benimsenmeme sonucunda yaralanan benlik saygılarını sergilemektedir.¹⁵¹ Aşırı otoriter anne-baba tutumu, çocuğu sürekli kontrol altında tutan, kurallara sıkı sıkıya uymasını bekleyen anne-baba tutumudur. Otoriter ve baskıcı anne-baba, disiplin yönteminde genellikle cezaya başvurur. Ancak genel olarak verilen cezanın suç ile orantısı yoktur. Bu tür ailelerde çocuğun, duygu ve düşüncelerine fazla önem verilmez, ailede ilişkiler gergindir. Böyle bir aile ortamında kendisine güven duygusu geliştirmeyen çocuğun kendisine güveni azalır, mutsuz ve ie kapanık olur.¹⁵²

Koruyucu tutum: Koruyucu ve müdahaleci anne ve babalar, çocuklarına karşı aşırı kontrol ve özen gösterirler. Bu tutumu sergileyen ailelerin çocukları, yapabileceği işlerden bile korunarak büyütüldüğü, kendisine her şey hazır olarak sunulduğu için ileride aşırı bağımlı, girişimci olamayan, pasif, duygusal kırıklıkları olan, sorumluluk alamayan, kendi yapması gereken işleri başkalarına yaptıran, özgüveni zayıf çocuklar olarak yetişirler.¹⁵³

“İlgisiz anne-baba tutumu, çocuğa karşı ilgisiz, çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarsız, sevgi ve şefkati yetersiz ve kontrolü gevşek anne-baba tutumudur. Çocuğun kişiliği ve benliği üzerinde en çok olumsuz etki bırakan anne-baba tutumu, çocuğa karşı ilgisiz ve sevgisiz davranmadır. Böyle bir ortamda yetişen çocuk kendisine güvensiz olur ve olumsuz bir benlik kavramı geliştirir.”¹⁵⁴

¹⁵⁰ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, a.g.e., s. 107.

¹⁵¹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, a.g.e., s. 149.

¹⁵² Kaya, a.g.m., ss. 199-200.

¹⁵³ Kulaksızoğlu, a.g.e., s.120; Okan Bilgin, *Ergenlerde Özgüven Düzeyinin Bazı Değişkenlerden Açısından İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya,2011, s. 41

¹⁵⁴ Kaya, a.g.m., s. 201.

Görüldüğü gibi anne-babalar çocuklarına farklı tutumlarla yaklaşabilmektedirler. Kimi anne babalar çocukları üzerinde otorite kurmak isteyerek baskıcı bir tutum sergileyebilirken, kimisi ise aşırı koruyucu ya da ilgisiz olabilmektedir. Kendine güvenen kimi anne ve babalar ise demokratik tutum sergileyerek çocuğunun aldığı kararlara saygı duyup, onlara sevgi ve hoşgörü ile yaklaşarak onların kendilerine güven duymasını sağlayabilmektedirler.

Yılmaz tarafından yapılan çalışmada, eşler arasında uyum arttıkça, çocuklara gösterilen ilginin arttığını, uyumlu anne-baba ilişkisine sahip ergenlerin kendileriyle daha barışık, hayatta kendileri çizdikleri yoldan daha hoşnut ve kişiliklerinden daha memnun olduklarını bulmuştur.¹⁵⁵

Kişilerin benlik kavramlarının ya da kendi kişiliklerine karşı geliştirdikleri tutumların anne baba dışında, öğretmen, arkadaş, yaşlı vb. gibi sosyal çevresinde önemli olan diğer kişilerden etkilenmeleri sonucunda oluştuğu ortaya çıkmıştır. Yani bireyin benlik kavramının oluşumunda ailenin yanında eğitim ortamında, bireyin gelişiminden doğrudan sorumlu olan kişilerin de büyük etkisi vardır. Yine yapılan araştırmalar sonucunda, ergenin mensup olduğu sosyal sınıfın onun kendisine karşı olan tutum ve değerlerini etkilediği görülmüştür.¹⁵⁶

Özgüvenin oluşumunu ve gelişimini etkileyen faktörleri kısacası bu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Boşanma
2. Baba Yoksunluğu
3. Ceza
4. Sorumluluk
5. Zeka
6. Başarı
7. Okul ve Öğretmen
8. Kendini Değerlendirme ve Çevre Faktörü
9. Akran Faktörü

¹⁵⁵ Reyhan Bahçivan-Saydam ve Tülin Gençöz, "Aile İlişkileri, Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirtilen Davranış Problemleri İle Olan İlişkisi", Ankara, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 20, Sayı 55, 2005, s. 62.

¹⁵⁶ Kulaksızoğlu, a.g.e., s. 110.

10. Etkinliklere Katılma¹⁵⁷

Bunlar yanında tabii ki özgüvenin oluşumu ve gelişimine stres, başarısızlık, yalnızlık, insanın kendisini yeterince tanımaması, sevmemesi ve kendine yeterince zaman ayırmaması vs. gibi faktörlerin etkisi de vardır.¹⁵⁸

Sonuç olarak özgüven gelişimi, bireyin çevresiyle olan yaşantılarını algılayış biçimlerine göre oluşan dinamik bir süreçtir. Sağlıklı aile ilişkileri, bireyin kişisel ve sosyal uyum düzeyi ile özgüvenin gelişmesinde olumlu bir etkiye sahiptir. Özkimlik duygusu; anlamlı özdeşimler bireyin temel ruhsal ihtiyaçlarının doğuştan gelen kabiliyetleri ve yaşantılarla başarılı olarak süregeldiğinde, her dönemde özgüven artarak devam eder.

2.3. ÖZGÜVEN VE DİN İLİŞKİSİ

İnsanların özgüven düzeyi temelde psikososyal uyum süreçleri olarak adlandırdığımız ruh sağlığı içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Özgüven düzeyi, bireylerin hem kendilik algılarını hem de sosyal ilişkilerini, bu çerçevede iç ve dış dünya ile uyumlu ve barışık olabilmelerini etkileyen faktörler arasındadır. Din de fertlerin kendileriyle, çevreleriyle ve inandıkları varlıkla kurdukları ilişkileri olumlu ve dengeli bir hale getirmek istemektedir. İşte bu noktada hem duygusal ve düşünsel, hem de sosyal açıdan bireylerin iç ve dış dünyalarıyla olan ilişkileri ve bunların yansımaları, dinin, ruh sağlığının göstergelerinden kabul edilen özgüven üzerinde nasıl bir etkide bulunacağını anlamada önemli bir yere sahiptir.¹⁵⁹

Özgüven, psikolojik yönden sağlıklı diyebileceğimiz insanlarda görülen bir duygudur. Psikolojik sağlığı yerinde olmayan bireylerde özgüven de söz etmek mümkün değildir. Dindarlığın psikolojik sağlığına etkisinin ne kadar önemli olduğu Jung'un " Otuz beş yaşını geçen hastalarımın hepsi, problemlerinin çözümünde son çareyi, hayatlarına dini bir bakış açısı kazandırmakta bulmuşlardır" sözlerinden görülmektedir.¹⁶⁰ Yine William James: "Şüphesiz üzüntünün başlıca ilacı din ve imandır" demektedir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Başoğlu, a.g.t., ss. 21-34.

¹⁵⁸ Kasatura, a.g.e., ss. 164, 285-287.

¹⁵⁹ Asım Yapıcı, Hasan Kayıklı, "Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2005, s. 183.

¹⁶⁰ Bkz: Ali Ayten, *Din Psikolojisi, Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010, s. 71.

¹⁶¹ Sema Mutluer, *Özgüven Oluşmasında Manevi Değerlerin Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s. 38.

Bu ifadelerden hareketle söylüyoruz ki din ruh sağlığının vazgeçilmez en önemli öğesidir. Öyle ise Din, Ruh Sağlığı ve Özgüven şeklinde bir süreçten bahsettiğimizde özgüven duygusunun temelini din olgusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda aile ve çevrenin olumsuz etkileriyle zayıflayan özgüven duygusu bile yetişkinlikte dinsel değerlerle kendine yeni bir çıkış yolu bulabilmektedir.¹⁶²

Yapılan araştırmalarda, çocuğun yetiştirilme tarzı, ailenin ekonomik durumu, ebeveynin tutumları, bireyin bedensel sağlığı, okul başarısı ve arkadaşlarıyla ilişkileri başta olmak üzere insanların öz saygı düzeylerini etkileyen pek çok faktörün olduğu ileri sürülmüştür. Din de bu faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶³

Dinin ruh sağlığına etkisi konusunda James, Jung, Allport, Maslow, Frankl, Peck, Adler ve Jahn gibi psikologlar dinin olumlu rolünü ön plana çıkarırlarken, Freud, Dittes ve Ellis başta olmak üzere bir kısım psikologlar ise bu konuda olumsuz bir tavır takınmışlardır. Bu konuya olumsuz yaklaşan psikologlar bile hayal kırıklığı yaşayan ve ruhsal çöküntü içerisinde kıvranan kişilerin sanal bir biçimde de olsa ihtiyaçlarını karşılamada dinin önemli bir fonksiyon üstlendiğini kabul etmektedirler.¹⁶⁴

2.3.1. Özgüven ve Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmalar

Özgüven / benlik saygısı ve din ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, araştırmaların bir kısmında özgüven ve din arasında bir ilişki görülmezken, bir kısmında pozitif, bir kısmında ise negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Benlik saygısı ile din arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren araştırmalara bakıldığında, Strunk, 136 lise öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada, dindarlık ile benlik kavramı arasında pozitif bir ilişki bulurken, Mc Allister'ın, evanjelik ve fundamentalist din adamları üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında, din adamlarının popülasyon normlarından daha yüksek bir benlik kavramına sahip olduğu görülmüştür. Forst ve Healy'in de, 204 lise öğrencisi üzerinde, Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri ile Bahr ve Martin'in Dini İnanç

¹⁶² A.y., s. 39.

¹⁶³ Yapıcı ve Kayıklı, a.g.m., s. 184.

¹⁶⁴ A.y., s. 178.

Ölçeğini uyguladığı araştırmada, dini inanç maddeleri ile benlik saygısı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.¹⁶⁵

Aynı şekilde Vergote yapılan çeşitli ampirik çalışmalardan elde edilen bulgulara dayanarak, dinin insanda güven duygusu oluşturduğunu, bu sebeple sıkıntılı kimselerin bir dine inanıp bağlanmakla bir yönüyle emniyet ve güvenlik içerisinde olmayı arzuladıklarını söylemektedir.¹⁶⁶

Top ve Chatwick, araştırmalarında LDS (Latter Day Saints)* öğrencilerinden bir grubu örneklem almış ve neticede dindarlığın benlik saygısı konusunda önemli bir faktör olduğunu, katılımcıların dindarlıkları yükseldikçe benlik saygılarının da arttığını tespit etmişlerdir. Araştırmada ayrıca benlik saygısının içsel dindarlık değişkenleriyle (dinin kişi için önemi, manevi tecrübeler, özel dini ibadet ve davranışlar) korelasyonunun dışsal dindarlık değişkenlerinden (kiliseye devam, kilise aktivitelerine, toplantılarına iştirak) daha güçlü olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁶⁷

Bu bağlamda Kimter'in üniversiteli gençlerin üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada öğrencilerin dinsel yaşantı biçimleri (inanç, ibadet ve etki) ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu (sadece inanç boyutuna ilişkin kısmının) görülmüştür.¹⁶⁸ Eşer'in yaptığı araştırma sonucunda da iman gelişimi ile benlik saygısı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁹

Şahin tarafından ilköğretim ve lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen araştırmada benlik saygısı ile dindarlık arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu, dindarlık yükseldikçe bireylerin benlik saygısında da bir yükselme olduğu, ayrıca bağımsız değişkenler

¹⁶⁵ Susan H. Jones, Leslie J. Francis, "Religiosity and Self-Esteem During Childhood and Adolescence", in *Research in Religious Education*, (Ed.). Francis, Leslie J. et. al., Smyth & Helwys Publishing Co., Georgia, USA, 1996, ss. 190-191.

¹⁶⁶ Bkz: Yapıcı ve Kayıklı, a.g.m., s. 179.

¹⁶⁷ Adem Şahin, "Dindarlık- Benlik Saygısı İlişkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 19, Konya, 2005, s. 189.

* Latter Day Saints, Hristiyanlık içerisinde, İncil'den sonra Mormon kitabı isimli yeni bir kutsal kitaba sahip olduklarına inanan içki, sigara, uyuşturucu kullanımını şiddetle yasaklayan, medyada zaman zaman çok evlilik vakalarıyla gündeme gelen, günümüzde A.B.D.'de Utah eyaletini merkez edinen ve ana Hristiyan mezhepleri tarafından Hristiyan kabul edilmeyen, Joseph Smith tarafından kurulan bir Hristiyan mezhebidir. (Bkz. <http://www.mormon.org>)

¹⁶⁸ Nurten Kimter, *Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2012, s. 251.

¹⁶⁹ Hatice Eşer, *Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2005, s. 67.

arasında benlik saygısını en yüksek düzeyde etkileyen değişkenin dindarlık olduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁰

Başka bir araştırmada da iç özgüven ve dış özgüven ile dini tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu, özgüveni yüksek olan öğrencilerin dini tutum puanlarının da yüksek olduğu gözlenmiştir.¹⁷¹

Buna mukabil dindarlık ile özgüven arasında bir ilişki olmadığını veya negatif bir ilişkinin bulunduğunu gösteren araştırmalar da vardır. Bahr ve Martin tarafından orta okulda öğrenim gören öğrencilerle yapılan araştırmada dindarlık ile özgüven arasında anlamlı hiç bir ilişki olmadığı görülmüştür. Buna benzer Frankel ve Hewitt'in üniversiteli gençler ile gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçlarının da aynı yönde olduğu söylenebilir. Söz konusu olan araştırmadaki din eğitimi alan ve almayan öğrencilerde din eğitimi ve özgüven arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin, Beit, Hallahmi ve Nevo'nun Yahudilerden oluşan iki grup arasında dindarlık ile özgüven ilişkisini tespit etmek üzere yaptıkları araştırma sonucunda dindar grubun özgüven düzeyinin oldukça düşük çıktığı görülmüştür. İlgili araştırmada birinci grup Ortodoks Yahudiliğe mensup iken ikinci grubu laikler temsil ediyordu.¹⁷²

Yine üniversiteli gençlerin dinsel hayatın çeşitli boyutlarıyla ilişkileri çerçevesinde öz saygı ve kaygı düzeylerinin araştırıldığı diğer çalışmadan elde edilen sonuçlara göre dinsel eğilimle yani iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlıkla öz saygı ve kaygı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlamına gelmektedir.¹⁷³

Dinsel hayatla öz saygı arasındaki ilişkide ortaya çıkan farklı sonuçlar her iki olgu arasında tek yönlü doğrusal bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koyacak mahiyettedir. Bu sebeple konu hakkında yapılacak çalışmaların artmasını beklemek ve buna göre bir düşünce geliştirmek gerekir.

¹⁷⁰ Şahin, a.g.m., s. 191.

¹⁷¹ Hakan Sarıçam, Metin Güven, "Özgüven ve Dini Tutum", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5, Issue 7, ABD, 2012, s. 574.

¹⁷² Jones and Francis, a.g.e., pp. 189-205.

¹⁷³ Yapıcı ve Kayıklı, a.g.m., s. 197

İKİNCİ BÖLÜM

(ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME)

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLARI

1. BULGULAR

Araştırmanın konusu, daha önce açıklandığı üzere Lise öğrencilerinin özgüven ile dindarlık düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğudur. Bunun yanında araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak kabul edilen sosyo-demografik değişkenler ile özgüven arasındaki ilişki veya farklılıkları sorgulamak da amaçlanmıştır. Araştırmanın konusu çerçevesinde ve amaçları doğrultusunda değişkenler arası ilişkileri incelemek ve genel bir durum tespiti yapmak için değişik yöntem ve teknikler kullanılmıştır.

1.1. ÖRNEKLEM GRUBU VE ÖZELLİKLERİ

Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin dağılımları incelenmiş ve örneklem profili aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin “yaş, cinsiyet, yerleşim birimi, eğitim görülen okul, ekonomik düzeyi, anne-babanın eğitim durumu, anne-babanın yaşayış biçimi, aile dindarlık düzeyi, öznel dindarlık algısı değişkenlerine göre dağılımı sırasıyla aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Örneklemin SosyDemografik Değişkenlerine Göre Dağılımı

TABLO 1. ÖĞRENCİLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DAĞILIMI		
YAŞ	N	%
Yaş Aralığı	14-19	15,9
TOPLAM	231	
CİNSİYET	N	%
Kız	130	56,7
Erkek	101	43,7
TOPLAM	231	100
YERLEŞİM BİRİMİ	N	%
Köy-Kasaba	62	26,8
İl Merkezi	166	71,9
Yurt Dışı	3	1,3
TOPLAM	231	100
EĞİTİM GÖRÜLEN OKUL	N	%
İmam Hatip Lisesi	100	43,3
Diğer Liseler	131	56,7

TOPLAM	231	100,0
ANNE EĞİTİM-ÖĞRENİM DÜZEYİ	N	%
Ortaokul	66	28,6
Lise ve dengi okul	126	54,5
Yüksek okul/Üniversite	39	16,9
TOPLAM	231	100,0
BABA EĞİTİM-ÖĞRENİM DÜZEYİ	N	%
Orta okul	37	16,0
Lise ve dengi okul	132	57,1
Yüksek okul/Üniversite	62	26,8
TOPLAM	231	100
EKONOMİK DÜZEYİ	N	%
Düşük	8	3,5
Orta	106	45,9
Üst seviyede	117	50,6
TOPLAM	231	100,0
ANABABANIN BİRLİKTE OLUŞU	N	%
Annem-babam birlikte yaşıyorlar	210	90,9
Annem-babam ayrı yaşıyorlar	11	4,8
Annem yaşamıyor	1	0,4
Babam yaşamıyor	9	3,9
TOPLAM	231	100,0
AİLE DİNDARLIK DÜZEYİ	N	%
Dindar olmayan	6	2,6
Dindar	110	47,6
Çok Dindar	115	49,8
TOPLAM	231	100,0
ÖZNEL DİNDARLIK ALGISI	N	%
Dindar olmayan	11	4,8
Dindar	126	54,5
Çok Dindar	94	40,7
TOPLAM	231	100,0

Tablo 1 incelendiğinde bu çalışmaya katılan katılımcıların genellikle 14-19 yaşları arasında olduğu görülecektir. Katılımcıların yaş ortalaması 15.9' dur. Bu sayının 130'u kız 101 tanesi erkektir. Katılımcıların % 26,8 (62 kişi) köy ve kasabada yaşamaktadır. Bunlar, okumak veya başka amaçlarla köy ve kasabadan şehre henüz yeni göç etmişlerdir. Şu an köy ve kasabada yaşamamaktadırlar. Şehirde yaşayanların oranı ise (166 kişi, %71,9)'dur. Dolayısıyla örneklemin büyük çoğunluğu şehirlidir. Az da olsa yurt dışında yaşayan katılımcılar da bulunmaktadır ve örneklemin %1,3 bu grubun katılımcılarından oluşmaktadır.

Yine tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin eğitim görülen okula göre dağılımına bakıldığında Diğer Liseler’ de okuyan öğrencilerin sayısı ve oranı bakımından ilk sırada (131; %56,7) yer aldığı, ikinci sırada ise İmam Hatip Lisesi (100; %43,3) olduğu görülecektir.

Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (126 kişi; %54,5) annesi Lise ve dengi okul mezunudur. Daha sonra anneleri ortaokul mezunu olanlar (66 kişi; %28,6) ve yüksekokul ya da fakülte mezunu olanlar (39 kişi; %16,9) takip etmektedir.

Yine tabloda babaların eğitim-öğretim düzeyine bakarsak en az sayıda (37 kişi; %16,0) ortaokulu mezun olanların olduğunu görebiliriz. Daha sonra bunları sırasıyla babaları Lise ve Dengi okul mezunu olanlar (132 kişi; %57,1), yüksekokul ya da fakülte mezunu olanlar (62 kişi; %26,8) izlemektedir. Anlaşılacağı üzere annelerden daha fazla babaların yüksekokul ya da fakülte mezunu olanlarıdır.

Tabloya tekrar dönersek ve öğrencilerin sosyo-ekonomik açıdan büyük çoğunluğu (117 kişi; %50,6) gelir durumu bakımından üst seviyede ailelerden geldiği görülecektir. Aileleri gelir durumu bakımından orta öğrencilerin oranı ise (106 kişi; %45,9) dur. Gelir düzeyi düşük olan ailelerden gelen öğrenciler ise sayısı ve oran bakımından (8 kişi; %3,5) en küçük grubu oluşturmaktadır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerinin büyük çoğunluğunun (210; %90,9) anne-babaları birlikte yaşamaktadır. Anne-babası ayrı (boşanmış) olanların oranı (11 kişi; %4,8)’ dir. Babası vefat etmiş olan öğrencilerin oranı (9 kişi; %3,9) iken annesi vefat eden sadece bir tek öğrenci vardır.

Tablodaki aile dindarlık düzeyi ile bulgulara baktığımızda görüleceği gibi araştırmaya katılan gençlerin ailelerinin çok dindar (115; %49,8) ve dindar (110; %49,8) olduğunu ifade edenlerin arasında büyük bir fark yoktur. Araştırmaya katılan gençlerden ailelerinin dindar olmadığını söyleyen (6 kişi; %2,6) ise sayıca ve oran bakımından en küçük grubu teşkil etmektedir.

Sosyo-demografik değişkenlerden tablomuzda son olarak yer alan öznel dindarlık algısı değişkeni ile ilgili bulgulara baktığımızda araştırmaya katılan öğrencilerinin çoğunluğunun (126 kişi; %54,5) kendilerini dindar olarak algıladıklarını söyleyebiliriz. Yine de kendilerini çok dindar olarak görenlerin sayısı (94; %40,7) yüksek olduğunu fark

edebiliriz. Araştırmamıza katılan öğrencilerden kendilerini dindar olarak tanımlamayanların sayısı ise (11kişi; %4,8)' dir.

1.2. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE ÖZGÜVEN İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılan ergenlerin ilk önce özgüven düzeylerine bakılacaktır, ondan sonra özgüven düzeyinin cinsiyete, yaşa, okul türüne, yerleşim birimine, anne/baba eğitim-öğrenim düzeyine, sosyo-ekonomik düzeye, anne/baba yaşayış biçimine, aile dindarlık düzeyine ve kendi dindarlık algılamalarına göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiş ve özgüven ile genel dindarlık ilişkin bulgulara yer verilecektir.

Tablo 2. Örneklem Özgüven Düzeylerine Göre Dağılımı

ÖZGÜVEN DÜZEYİ	N	%
Düşük	1	,4
Orta	93	40,3
Yüksek	137	59,3
TOPLAM	231	100

Tablo 2 de görüldüğü gibi araştırmada öğrencilerinin çoğunluğunun (% 59,3) özgüven düzeylerinin yüksek olduğu, özgüven düzeyleri orta olanların (% 40,3) ve düşük olanların (% 0,4) olduğu gözlenmiştir.

Tablo 3. a. Yaş İle Özgüven Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

TABLO 3. ÖZGÜVEN İLE YAŞ DEĞİŞKENİ ARASINDAKİ İLİŞKİ (PEARSON KORELASYON)			
Değişkenler	n	r	p
Özgüven – Yaş	231	-,038	,561
*p<0.05 düzeyinde anlamlı **p<0.01 düzeyinde anlamlı			

Araştırmada örneklem grubunun yaş değişkeni ile özgüven arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Tablo 4'e göre özgüven ile yaş arasında negatif yönlü ancak anlamlı olmayan ($r = -,038$; $p = ,561$) bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 3. b. Yaş İle Özgüven Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

TABLO 3. b. ÖZGÜVEN İLE YAŞ DEĞİŞKENİ ARASINDAKİ İLİŞKİ (Tek Yönlü ANOVA)							
YAŞ	N	Ort.	Std. S.	Std. H.	sd	F	P
16 yaş ve altı (14-16)	173	2,61	.500	.038	229	1,576	.270
17 yaş ve üzeri (17-19)	58	2,52	.504	.066			
TOPLAM	231	2,59	** p>0.05				

Araştırma sonucuna göre 16 yaş ve altındaki ergenlerin özgüven puan ortalamaları 2,61; 17 yaş ve üzerindeki ergenlerin özgüven puan ortalamaları ise 2,52 olarak hesaplanmıştır. Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda özgüven puan ortalamalarının yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır. Ancak yaşı küçük olanların özgüven düzeylerinin yaşı büyük olanlara göre az da olsa daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Tablo 4. Özgüvenin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

TABLO 4. CİNSİYETE GÖRE ÖZGÜVENİN FARKLILAŞMASI (Bağımsız t-test)							
	N	Ort.	Std. S.	Std. H.	sd	t	P
kız	130	28.25	5.720	.502	229	-.873	.384
erkek	101	28.91	5.755	.573			
TOPLAM	231	** p>0.05					

Araştırmanın örneklemini oluşturan grubun, cinsiyete göre özgüvenin farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla t-Testi analizi uygulanmıştır.

Tablo 4 deki t-testi analizi sonuçlarına bakarak erkeklerin özgüven puan ortalamasının ($X=28.91$), kız öğrencilerin puan ortalamasından ($X=13.76$) daha yüksek, ancak anlamsız ($t=-.873$; $p>0.51$) olarak olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Özgüvenin Okul Türüne Göre Karşılaştırılması

TABLO 5. EĞİTİM GÖRÜLEN OKULA GÖRE ÖZGÜVENİN FARKLILAŞMASI (Bağımsız t-test)							
	N	Ort.	Std. S.	Std. H.	sd	t	P
İmam Hatip Lisesi	100	27.19	5.717	.572	209.913	-3.168	.002
Diğer Liseler	131	29.56	5.549	.485			
TOPLAM	231	** p<0.01					

Araştırmada örneklem grubunun eğitim görülen okula göre özgüvenin farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla t-Testi analizi uygulanmıştır.

Tablo 5 deki t-testi analizi sonuçlarına göre Diğer Liseler’de okuyan grubun özgüven puan ortalamasının ($X=29.56$); İmam-Hatip Lisesi’nde okuyan grubun puan ortalamasından ($X=27.19$) anlamlı olarak ($t=-3.168$; $p<0.01$) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumda Diğer Liseler’de okuyan öğrencilerin özgüveni daha yüksek olduğunu görülmektedir.

Tablo 6. Özgüvenin Yerleşim Birimine Göre Karşılaştırılması

TABLO 6. YAŞADIĞI YER – ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK SONUÇLAR						
Yaşadığı yer	N	Ort.	Std. S.	Std. H.		
(1) Köy-Kasaba	62	26.68	5.434	.690		
(2) İl Merkezi	166	29.16	5.724	.444		
(3) Yurt Dışı	3	32.67	3.215	1.856		
TOPLAM	231	28.54	5.732	.377		
TEK YÖNLÜ ANOVA	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Fark
Gruplar Arası	329.294	2	164.647	5.194	.006	1-2** (Tamhane Testi) ** p< 0.05
Grup İçi	7228.143	228	31.702			
TOPLAM	7557.437	230				

Köy kasaba-il merkezi = -2.479 olumsuz ilişki

Tablo 6’da örneklemin özgüven puan ortalamaları ile yaşanan yer arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar verilmiştir. Buna göre köy-kasabada yaşayan ergenlerin puan ortalaması ($X=$

26.68); il merkezinde yaşayanların ($X=29.16$); yurt dışında yaşayanların ise ($X=32.67$)’dir. Tek Yönlü ANOVA analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($F=5.194$; $p<0.01$) olduğu bulunmuştur. Farklılığın kaynağını belirlemek üzere yapılan Tamhane testi sonucuna göre, köy-kasaba ve il merkezinde yaşayan ergenler arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre il merkezinde yaşayan ergenlerin özgüven puan ortalamaları anlamlı olarak köy-kasabada yaşayan ergenlerden daha yüksektir.

Tablo 7a. Anne Eğitim Durumu ve Özgüven

TABLO 7a. ANNE EĞİTİM DURUMU – ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK SONUÇLAR							
Anne eğitim durumu	N	Ort.	Std. S.	Std. H.			
Orta okul	66	26.67	5.821	.717			
Lise ve dengi okul	126	28.91	5.518	.492			
Yüksek okul/Üniversite	39	30.49	5.505	.882			
TOPLAM	231	28.54	5.732	.377			
TEK YÖNLÜ ANOVA	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Fark	
Gruplar Arası	396.987	2	198.494	6.320	.002	1-2**, 1-3**	
Grup İçi	7160.450	228	31.405			(Tamhane Testi)	
TOPLAM	7557.437	230				** $p<0.01$	

Araştırmanın örneklemini oluşturan ergenlerde özgüven puanlarının, annenin eğitim düzeyine göre farklılığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü ANOVA analizi yapılmıştır.

Tablo 5’te örneklemin özgüven puan ortalamaları ile anne eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar verilmiştir. Buna göre annesi ortaokul mezunu olan ergenlerin puan ortalaması ($X= 26.67$); lise ve dengi okul mezunu olanların ($X=28.91$); yüksekokul/ üniversite mezunu olanların ise ($X=30.49$)’ dir. Tek Yönlü ANOVA analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($F=6.320$; $p<0.01$) olduğu bulunmuştur.

Farklılığın kaynağını belirlemek üzere yapılan Tamhane testi sonucuna göre, ortaokul ve lise ve dengi okul arasında; ortaokul ile yüksekokul/üniversite arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Buna göre annesi lise ve dengi okul mezunu olan ergenlerin, annesi ortaokul mezunu olan ergenlere göre özgüven düzeyini daha yüksek olduğunu söylenebilir. Yine annesi yüksekokul/üniversite mezunu olan ergenlerin özgüven düzeyinin, annesi ortaokul mezunu olan ergenlere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7b. Babanın Eğitim Durumu ve Özgüven

TABLO 7b. BABA EĞİTİM DURUMU – ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK SONUÇLAR							
Baba eğitim durumu	N	Ort.	Std. S.	Std. H.			
Orta okul	37	26.49	5.748	.945			
Lise ve dengi okul	132	28.61	5.733	.499			
Yüksek okul/Üniversite	62	29.61	5.484	.697			
TOPLAM	231	28.54	5.732	.377			
TEK YÖNLÜ ANOVA	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Fark	
Gruplar Arası	227.969	2	113.985	3.546	.030	1-3**	
Grup İçi	7329.468	228	32.147			(Tamhane Tes ti)	
TOPLAM	7557.437	230				** p< 0.05	

Araştırmanın örneklemini oluşturan ergenlerde özgüvenin puanlarının, baba eğitim düzeyine göre farklılığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü ANOVA analizi yapılmıştır.

Tablo 5'te örneklemin özgüven puan ortalamaları ile baba eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar verilmiştir. Buna göre babası ortaokul mezunu olan ergenlerin puan ortalaması ($X=26.49$), lise ve dengi okul mezunu olanların ($X=28.61$) yüksekokul/üniversite mezunu olanların ise ($X=29.61$)' dir. Tek Yönlü ANOVA analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($F=3.546$; $p<0.05$) olduğu bulunmuştur. Farklılığın kaynağını belirlemek amacı ile yapılan Tamhane testi sonucuna göre, ortaokul ve yüksekokul/üniversite arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre babası yüksekokul/üniversite mezunu

olan ergenlerin özgüven düzeyinin, babası ortaokul mezunu olan ergenlere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Ergenlerin Sosyo-Ekonomik Düzeyi ve Özgüven

TABLO 8. AİLEEKONOMİK DÜZEYİ İLE ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK SONUÇLAR					
EKONOMİK DÜZEYİ	N	Ort.	Std. S.	Std. H.	
Düşük seviyede	8	30.88	5.890	2.083	
Orta	106	27.78	5.467	.531	
Üst seviyede	117	29.06	5.902	.546	
TOPLAM	231	28.54	5.732	.377	
TEK YÖNLÜ ANOVA					
Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	
Gruplar Arası	2	67.986	2.089	.126	
Grup İçi	228	32.550			
TOPLAM	230				

Tablo 8’de ergenlerin algıladıkları ekonomik düzeyleri ile özgüven ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki farkı belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda ergenlerin özgüven ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 9. Anababanın Birlikte Oluşu ve Özgüven İlişkisi

TABLO 9. ANNE/BABA YAŞAM TARZI İLE ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK SONUÇLAR					
Anne/Baba yaşam tarzı	N	Ort.	Std. S.	Std. H.	
Annem-babam birlikte yaşıyorlar	210	27.76	.404	5.858	
Annem-babam ayrı yaşıyorlar	11	26.97	1.115	3.698	
Annem yaşamıyor					
Babam yaşamıyor	9	22.87	1.600	4.799	
TOPLAM	231	27.79	.377	5.732	
TEK YÖNLÜ ANOVA					
	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	64.564	3	21.521	.652	.582
Grup İçi	7492.873	227	33.008		
TOPLAM	7557.437	230			

Tablo 9’da örneklemin özgüven puan ortalamaları ile anne/baba birlikteliği arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar verilmiştir. Buna göre Annem-babam birlikte yaşıyorlar diyenlerin puan ortalaması ($X=27.76$); Annem-babam ayrı yaşıyorlar söyleyenlerin ($X=26.97$); Annem yaşamıyor diyen bireylerin sayısının az olması nedeniyle istatistiksel analiz yöntemi olarak Tek Yönlü ANOVA kullanılmamıştır. Babam yaşamıyor diyen kişilerin ise ($X=27.79$)’dir. Tek Yönlü ANOVA analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($F=.652$; $p>0.05$) bulunmamıştır. Başka bir ifadeyle anne-babanın birlikte yaşıyor olması öğrencilerin özgüven düzeylerinde anlamlı derecede bir farklılığa yol açmamıştır.

Tablo 10. Aile dindarlığı ve Özgüven

TABLO 10. AİLE DİNDARLIĞI – ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK SONUÇLAR				
AİLE DİNDARLIĞI	N	Ort.	Std. S.	Std. H.
(1) Dindar olmayan	6	24.83	7.910	3.229
(2) Dindar	110	28.18	5.643	.538
(3) Çok dindar	115	29.07	5.655	.527
TOPLAM	231	28.54	5.732	.377

TEK YÖNLÜ ANOVA	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	128.797	2	64.398	1.977	.141
Grup İçi	7428.640	228	32.582		
TOPLAM	7557.437	230			

Tablo 10’da örneklemin özgüven puan ortalamaları ile aile dindarlık düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar verilmiştir. Buna göre ailesini dindar görmeyenlerin puan ortalaması ($X=24.83$); dindar olarak görenlerin ($X=28.18$), çok dindar görenlerin ise ($X=29.07$)’dir. Tek Yönlü ANOVA analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($F=1.977$; $p>0.05$) bulunmamıştır.Özetle söylemek gerekirse ailelerinin dindarlık derecesi öğrencilerin benlik saygısı düzeylerini pek etkilememektedir.

Tablo 11. Öznel Dindarlık Algısı ve Özgüven

TABLO 11. KENDİ DİNDARLIĞI – ÖZGÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK SONUÇLAR				
KENDİ DİNDARLIĞI	N	Ort.	Std. S.	Std. H.
(1) Dindar olmayan	11	28.09	5.941	.791
(2) Dindar	126	28.48	5.601	.499
(3) Çok dindar	94	28.66	5.938	.612
TOPLAM	231	28.54	5.732	.377

TEK YÖNLÜ ANOVA	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	3.954	2	1.977	.060	.924
Grup İçi	7553.484	228	33.129		
TOPLAM	7557.437	230			

Tablo 11’de örneklemin özgüven puan ortalamaları ile kendi dindarlık algısı düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar verilmiştir. Buna göre kendisini dindar görmeyenlerin puan ortalaması ($X=28.09$); dindar olarak görenlerin ($X=28.48$); çok dindar görenlerin ise ($X=28.66$)’dir. Tek Yönlü ANOVA analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($F=.060$; $p>0.05$) bulunmamıştır.

Tablo 12. Özgüven ile Dindarlık (İnanç, İbadet ve Etki Boyutu)

TABLO 12. ÖZGÜVEN İLE DİNDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ (PEARSON KORELASYON)			
Değişkenler	Özgüven		
	n	r	p
Dindarlık			
İnanç boyutu	231	.228**	.000
İbadet boyutu	231	.184**	.005
Etki boyutu	231	.063	.340

**p<0.01 düzeyinde anlamlı

Araştırmada örneklem grubunun özgüven ile dindarlık boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Tablo 12'ye göre özgüven ile dindarlığın inanç ($r = .228$; $p = .000$) ve ibadet ($r = .184$; $p = .005$) boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak özgüven ile dindarlığın etki boyutu ($r = .063$; $p = .340$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

2. YORUM VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular araştırma hipotezleri ışığında tartışılacak ve yorumlanacaktır. Çalışmamızda ergenlerin özgüven düzeylerinin dindarlık ve sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla aşağıda bulguların yorumlanması yer almaktadır.

2.1. ERGENLERİN YAŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN

Tartışma ve Yorumu

Araştırma sonucuna göre 16 yaş ve altındaki ergenlerin özgüven puan ortalamaları 2,61; 17 yaş ve üzerindeki ergenlerin özgüven puan ortalamaları ise 2,52 olarak hesaplanmıştır (bkz Tablo 3). Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda gençlerin özgüven puan ortalamalarında yaşa göre farklılaşma olduğu ancak bu farklılıkların anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. Ayrıca yapılan korelasyon analizi sonucunda da yaş değişkeni ile özgüven arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişkiye rastlanmamıştır. Böylece, "Katılımcıların özgüven seviyeleri yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir" şeklindeki hipotezin doğrulanmadığı görülmüştür.

Nitekim Kimter¹, Pınar² ve Şahin³ yaptıkları çalışmalarda da bu araştırma bulguları ile uyumlu olarak yaş ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Bununla birlikte Türkiye’de Bilgin⁴, Eşer⁵ ve Yapıcı⁶’nın⁶ üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarda yaş ile özgüven/benlik saygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yine de Batı’da yapılan pek çok araştırmada yaşın

¹ Kimter, *a.g.e.*, s. 251.

² Rukiye Pınar, "Obezlerde Depresyon, Benlik Saygısı ve Beden İmajı Karşılaştırmalı Bir Çalışma" *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(1), 2002, s.35.

³ Şahin, *a.g.m.*, s. 191.

⁴ Bilgin, *a.g.t.*, s. 91.

⁵ Hatice Eşer, *a.g.t.*, s. 55.

⁶ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, Adana, Karahan Kitabevi, 2007, s. 300.

ilerlemesiyle benlik kavramında olumlu yönde bir artış olduğu belirlenmiştir.⁷ Yani gençlerin yaşları ilerledikçe benlik saygısı düzeylerinde de bir artış olduğu tespit edilmiştir.

14-19 yaş arası lise gençlerini kapsayan bu araştırmada, normal şartlarda öğrencilerin yaşlarındaki artışa bağlı olarak özgüven düzeylerinin de artacağı beklenirken yaş faktörünün özgüven üzerinde önemli bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Sonuç itibariyle bu araştırmada, liseli gençlerin yaşlarındaki artışa bağlı olarak özgüven düzeylerinde de bir artışın görülmemesinin farklı bir takım nedenleri olabilir.

Ergenliğin başı olarak kabul edilen 14-16 yaş dönemdeki bireylerin hızlı değişimler sonucu benlik ve özgüvenlerinin olumsuz etkilenebileceği düşünülebilir. Diğer 17-19 yaş dönemde ise bu hızlı değişimler biraz olsun yavaşlamakta ve birey kendi kimliğini bulmaya başlamakta dolayısıyla fiziksel anlamda kendisiyle barışık olup duygusal anlamda da yaşadığı çalkantılar azalmaktadır. Dolayısıyla 17-19 yaş ergenlerin daha küçük yaşlardaki ergenlere göre kendilerini daha iyi tanıdıkları, kendileriyle daha fazla barışık oldukları ve diğer insanlarla daha rahat iletişim kurabildikleri görülmektedir. Bu durumlar göz önüne alındığında bireyin yaşı arttıkça özgüven düzeyinin de artacağı söylenebilir. Bu araştırma sonucunda ise yaşı büyük olan ergenlerin özgüven düzeylerinin daha düşük olduğu farklı faktörlerin etkisiyle açıklanabilir.

Öncelikle 16 yaş ve altı olan ergenlerin içinde buldukları ergenlik dönemi psikolojisinin de etkisiyle gerçekçi bir şekilde yansıtmadıklarını, kendilerinin gerçek benliklerini daha iyi tanımadıkları ve kendini görmek istediği gibi göstermelerinden kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Bunun yanında, örneklemin yaş sınırının daha geniş olması durumunda sonuçların da farklı olabileceği düşünülebilirdi.

2.2. ERGENLERİN CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULAR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Araştırma sonucuna göre kız ergenlerin özgüven puan ortalaması 28,25; erkek ergenlerin puan ortalaması ise 28,91 olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 4). Erkeklerin puan ortalaması kızlarınkinden çok az bir farkla daha yüksek görülse de yapılan istatistiksel

⁷ Christopher Bagley, Kanka Mallick, "Self-Esteem and Religiosity: Comparison of 13- to 15- Year-Old Students in Catholic and Public Junior High School", *Canadian Journal of Education* 22, 1, 1997, pp. 89-92; Darin M. Mather, "Faith in Yourself: Self-Esteem in Guatemalan Religious Schools", *RİSE-International Journal of Sociology of Education*, Vol. 4, No. 1, February 2015, pp. 69-97, (74).

işlemler sonucunda özgüven puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlılık düzeyinde olmadığı saptanmıştır.

Bu bulgulardan hareketle “gençlerin özgüven düzeyleri cinsiyete göre farklılaşacak” şeklinde hipotezin araştırma bulgularıyla doğrulanmadığı söylenebilir.

Özgüvenin gelişiminde çevredeki diğer bireylerin kişiye yönelik tutum ve değerlendirmelerinin önemli olduğu düşünüldüğünde örneklem grubunun yer aldığı ataerkilliğin öne çıktığı geleneksel toplumlarda erkek ve kız ergenlere verilen değer ve olanakların farklılığı erkek ergenlerin özgüven düzeylerinin kız ergenlerden daha fazla olacağını düşündürmektedir ve bu araştırmanın sonucu da bu düşünceyi kısmen destekler niteliktedir.

Bununla birlikte Bilgin⁸, Çiğdemoğlu⁹, Kimter¹⁰, Eşer¹¹ ve Karakaya'nın¹² gerçekleştirdikleri araştırmalarda elde ettikleri bulgular da bu araştırmanın bulgularıyla benzerlik arz etmekte olup kız öğrencilerin özgüven düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı olmasa da erkeklerinkinden daha düşük olduğu bulunmuştur.

Yine, Batı'da yapılan araştırmalarda¹³ kadınlardaki özgüven düzeyinin, erkeklerdekine nazaran bir derece düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun sebeplerinden biri erkeklik (erilik) kavramının zihinlerde çağrıştırdığı anlam altında yatmaktadır. Erkeklik liderliği temsil ederken, kadınlık (dişilik) kavramı daha çok duygusal istikrarsızlığa delalet etmektedir.

Bireyin içinde doğup büyüdüğü aile ortamının ve etkileşimde bulunduğu toplum ve kültürün dinamiğinin anlaşılması bireyin kendisine ve çevresine karşı tutumlarını da belirler. Bu anlamda geleneksel ataerkil kültür içinde kendisini sevip değer veren ve dünyanın bunu bilmesini isteyen erkek normal karşılanırken, kendisini sevip değer veren bir kadın küstah, kibirli ve kendini beğenmiş olarak nitelendirilebilmektedir. Yani benlik saygısı erkeklerde iyi

⁸ Bilgin, a.g.t., s. 89.

⁹ Sema Çiğdemoğlu, a.g.t., s.78.

¹⁰ Kimter, a.g.e., s. 248.

¹¹ Eşer, a.g.t., s. 62.

¹² Işık Karakaya, Ayşen Coşkun ve Belma Ağaoğlu, "Yüzücülerin Depresyon, Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi", *Anatolian Journal of Psychiatry*, Kocaeli, 2006, 7, s. 164.

¹³ Linda Tschirhart Sanford and Mary Ellen Donovan, *Women and Self-Esteem*, Anchor Press/Doubleday, Garden City, New York 1984, pp. 369-370; Kali H. Trzesniewski, M. Brent Donnellan, and Richard W. Robins. "Stability of self-esteem across the life span". *Journal of Personality and Social Psychology*, University of California, 84 (1), Davis, 2003, pp. 205-220.

bir ahlaki özellik olarak kabul edilebilmekteyken kızlar için aynı şeyi söylemek pek mümkün görünmemektedir.

1991 yılında Amerikalı ergenler üzerine yapılan araştırmalarda, kadınların özgüven düzeyinin, erkeklerinkine göre nispeten düşük olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁴Yine aynı şekilde yaklaşık on yıl sonra 2002’de ergenlerde yapılan bir başka araştırmada ise erkeklere göre kızlardaki özgüven düzeyinin daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür.¹⁵ Daha sonraki dönemlerde yapılan araştırmalarda bu rakamda bir iyileşme söz konusu olmuş, ergen kız ve erkeklerdeki özgüven düzeyi hemen hemen aynı dereceye ulaşmıştır. Ne var ki ergenliği takip eden diğer yaş dönemlerinde, özgüven düzeyleri arasında, yeniden bir farkın ortaya çıktığı saptanmıştır. Buna göre ileriki yaş dönemlerinde erkekler kendilerini daha olumlu değerlendirirken, kadınların zaman geçtikçe bu yeteneği kaybettikleri tespit edilmiştir.

Yeni yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlara göre bu durumun tamamen değişmiş olduğu görülmektedir. Şüphe yok ki modernleşmeyle birlikte kadınların ve özellikle de son ergenlik dönemindeki kızların bazı açılardan geleneksel kalıpların dışına çıkarak bağımsız bireyler olarak özgür hareket edebilmeleri ve her alanda erkeklerle eşit haklara sahip oldukları duygusunu taşımaları ve üniversite tahsilinin bir uzantısı olarak geleceklerinin ekonomik olarak güvence altında olduğunu düşünmeleri, onların kendilerine olan güven duygusunu arttırmıştır. Bunun neticesi olarak kadınlardaki özgüven düzeyinin yükselmekte olduğu söylenebilir.¹⁶

Aynı şekilde, Belçika’da bir Katolik okulunda yapılan araştırmada, buna benzer okullarda yapılan eğitimin özellikle kadınlardaki özgüven düzeyi üzerinde olumlu etkide bulunduğu görülmüştür.¹⁷

Başka bir araştırma, özgüven duygusunun gelişimi konusunda cinsiyet faktörünün ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Geleneksel yaklaşımlardan uzak olan kadınlarda özgüven düzeyi genel olarak daha yüksek olurken, gelenek ve görenekleri uygulayan kadınların özgüven düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir.¹⁸

¹⁴ Tschirhart, Sanfordand, Donovan, a.g.e. ss. 369-370.

¹⁵ Trzesniewski, Donnellan, Robins, a.g.e., ss. 205-220.

¹⁶ Mevlüt Kaya, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencilerinin Benlik Tasarımları Düzeyleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü, (Yayınlanmamış Yük. Lisans Tezi), Samsun, 1998, s. 49

¹⁷ Bagley and Mallick, a.g.m. pp. 89-92.

¹⁸ Darin M. Mather, “Faith in Yourself: Self-Esteem in Guatemalan Religious Schools”, *RİSE-İnternational Journal of Sociology of Education*, Vol. 4, No. 1, February 2015, pp. 69-97, (74).

Görüldüğü üzere cinsiyetle özgüven arasındaki ilişkiye dair araştırma sonuçları bir birinden bir hayli farklılık arz etmektedir. Bu durumda araştırmalarda farklı sonuçların ortaya çıkmasında kullanılan ölçme araçlarının, seçilen örneklemin ve araştırmanın gerçekleştirildiği zaman ve koşulların vs. pek çok faktörün etkili olduğu söylenebilir.

2.3. ERGENLERİN OKUL TÜRÜ DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Yapılan bu araştırmada elde edilen bulgulara göre Diğer Liseler’de öğrenim gören ergenlerin özgüven puan ortalamaları 29,56 iken İmam Hatip Lisesi’nde öğrenim gören ergenlerin özgüven puan ortalamaları 27,19 olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 5). Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda özgüven puan ortalamalarının okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu durumda Diğer Liseler’ de okuyan öğrencilerin özgüven düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla “gençlerin özgüven düzeyleri okul türüne göre farklılaşacak” şeklinde hipotezin araştırma bulgularıyla doğrulandığı görülmektedir.

Türkiye’de Güvenç ve Şahin’in 16-18 yaşlarında din eğitiminin verildiği İmam-Hatip Lisesi ile laik eğitimin uygulandığı lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırma sonucu, dini eğitimden geçen gençlerin, laik eğitimden geçen gençlere kıyasla aile etkileşimini hem duygusal açıdan daha yakın, hem de özerkliği daha teşvik edici olarak algıladıkları görülmüştür. Ayrıca din eğitimi gören gençlerin, laik eğitim gören gençlere kıyasla fiziki görünüm, sosyal kabul, akademik yeterlik ve bütünsel öz-değer boyutlarında kendilerini daha olumlu algıladıkları tespit edilmiştir.¹⁹

Üniversitede okuyan öğrencilerle yapılan buna benzer bir araştırmada²⁰, fakültelere göre en yüksek benlik saygısı ortalamasına İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sahip olduğu ancak bu ortalamanın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür.

Batı’da yapılan araştırmalarda Katolik okullarında okuyan öğrencilerdeki özgüven düzeyinin, normal okullarda okuyan öğrencilerinkine kıyasla daha yüksek olduğu, ancak

¹⁹ Deniz Şahin ve Gülden B. Güvenç, “Ergenlerde Aile Algısı ve Benlik Algısı”, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt XI, Sayı: 38, Ankara, 1996, ss. 29-30.

²⁰ Kimter, a.g.e., s. 224.

anamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür.²¹ Yine aynı araştırmaların bir kısmında da dindarlık düzeyi ve sosyo-demografik değişkenler kontrol altında tutulduğunda Katolik okul öğrencileri ile genel halk okullarında okuyan öğrencilerin öz saygı düzeyleri arasında belirgin farklılıkların olmadığı bulunmuştur. Dolayısıyla gençlerin öz saygı düzeylerine sadece öğrenim gördükleri okuldan değil daha pek çok sosyo-demografik değişkenin de etki ettiği gözlenmiştir.

Okullar, ergenlerde özgüven duygusunun oluşacağı ve gelişeceği yerler olarak büyük önem taşırlar. Bireyler, özgüven duygularının oluşmaya veya gelişmeye başladığı dönemlerde öğretmenleri ve arkadaşlarıyla sürekli temas içerisindedir. Böylelikle okul çevresinde özgüven duyguları çeşitli yollarla gelişme gösterir. Devamlı sosyal iletişim içerisinde bazen arkadaşlarını bazen de öğretmenlerini örnek alarak özgüven duygularını geliştirirler. Okul çatısı altında yapılan çeşitli kolektif projeler ve aktiviteler bireylere, kendi yetenekleri konusunda bir algı oluşturmalarına olanak tanır. Sonuç olarak okullar; öz benlik, öz güven, öz saygı gibi psikolojik gelişime etki eden değerler manzumesini bireylere doğrudan veya dolaylı olarak öğretme amacı güderler.

Her okul verdiği eğitim doğrultusunda farklı değerler üzerinde durur. Bu şekilde, dışarıda bireylerin karşılaştırma yapabilecekleri, kendilerini ve de kendi yeteneklerini farklı açıdan değerlendirebilecekleri çeşitli çevreler oluşur. Bu durum, özellikle dini okullarda kendini daha fazla gösterir. Örneğin Batı'da yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlara bakıldığında, Katolik okullarda okuyan öğrencilerde özgüven ve okul başarısı düzeyinin, aynı bölgede bulunan devlet okullarında okuyan öğrencilerinkine kıyasla daha yüksek çıktığı görülmüştür. 1982 yılında Coleman, Hoffer ve Kiogre tarafından yapılan araştırmada bu ve buna benzer sonuç ve yorumlar mevcuttur. Yaklaşık on sene sonra 1993'te Bryk, Lee ve Holland tarafından yapılan araştırmadan da aynı sonuçlar çıkmıştır. Son dönemlerde yapılan araştırmalar, özgüven duygusunun derecesini okulun kendisinin değil, dindarlığın ve okutulan müfredatın yükselttiğini göstermektedir.²²

Görüldüğü üzere okul türü özgüven arasındaki ilişkiye dair araştırma sonuçları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmalarda farklı sonuçların ortaya çıkmasında pek çok faktörün etkili olduğu düşünülebilir.

²¹ Bagley and Mallic, a.g.e., ss. 89-92.

²² Mather, a.g.e., ss. 69-97.

Bu araştırmanın yapıldığı Sancak bölgesinde imam-hatiplerdeki eğitimin otoriter olduğu mülâhaza edilmiştir. Öğrencilerden, kendi tutum ve düşüncelerinden çok, otoriteye boyun eğme ve ona saygı göstermeleri istenmektedir. Hassas bir dönemden geçen gençlere verilecek her türlü destek onların özgüven oluşturmalarında yardımcı olacak, hocalarından gördükleri hoşgörüden uzak her türlü otoriter davranışın ise içine kapanmalarına neden olacaktır.

Örneğin bireyin kendini iyi ya da kötü, değerli ya da değersiz olarak yargılamak için kullandığı değerleri ve ahlak ilkelerini büyük ölçüde aldığı din eğitimi belirler. Bu açıdan dinî değerlerin yardımıyla oluşturulmuş bir aile ortamı oldukça önemlidir. Böyle bir ortamda yetişen çocuk daha dengeli bir özgüven geliştirecektir. Sonraki yıllarda ise okulda alınan din eğitiminin önemi ön plana çıkmaktadır. Yanlış ve baskıcı bir yaklaşım, özgüven üzerinde olumlu etki yaratmaz ancak kendilerine daha az güven duyan, kendinden memnun olmayan ergen bireylerin yetişmesine neden olabilir. Özgüven düşüklüğünde ise sahip olunan dini inançtan çok yanlış din eğitiminin etkisinden söz edilebilir.

2.4. ERGENLERİN YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Araştırmada öğrencilerin yerleşim birimine göre özgüven düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına bakıldığında (Tablo 6), yerleşim birimine göre öğrencilerin özgüven düzeylerinde anlamlılık seviyesinde bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Buna göre köy-kasabada yaşayan ergenlerin puan ortalaması 26.68 iken il merkezinde yaşayanların 29.16'dır; yurt dışında yaşayanların ise 32.67'dir. Farklılığın kaynağını belirlemek üzere yapılan Tamhane testi sonucuna göre, köy-kasaba ve il merkezinde yaşayan ergenler arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre il merkezinde yaşayan ergenlerin özgüven puan ortalamaları anlamlı olarak köy-kasabada yaşayan ergenlerden daha yüksektir. Dolayısıyla “gençlerin özgüven düzeyleri yerleşim birimine göre farklılaşacak” şeklinde hipotezin araştırma bulgularıyla doğrulandığı görülmektedir.

Bu ilişkinin kaynağı, yerleşim yerinin sağladığı sosyokültürel ve ekonomik olanaklar yanında, buralarda sunulan eğitim olanaklarının niteliği olabilir. Küçük yerlerde herkes birbirini tanımaktadır. Bu da ergenlerin üzerinde bir mahalle baskısı oluşturmakta ve ergenlerin özgüven düzeyini düşürmektedir. Kent hayatının kırsal hayata göre pek çok imkanı içinde barındırıyor olması bireye özgüven kazandırabilir. Nitelikli eğitim alabilme, sosyo-

kültürel aktivitelerin yoğunluğu, bireyin kendisini daha özgür ifade edebilme fırsatı, teknolojik araçlara daha rahat ulaşabilme gibi olanaklar bireyin özgüven düzeyini yükselten faktörler arasında sayılabilir.

Sonuç olarak düşük eğitim düzeyi ve ekonomik özellikler kırsal yerleşim birimi dezavantajı ile birleştiğinde öğrencilerin özgüven düzeylerinin olumsuz etkilenmesi beklenebilir.

2.5. ERGENLERİN ANNE-BABA EĞİTİM DÜZEYLERİ DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Katılımcıların anne-babalarının eğitim durumlarıyla özgüven düzeylerine ilişkin analiz sonuçlarına bakıldığında (bkz. Tablo 7a ve 7b), anne-babanın eğitim durumuna göre öğrencilerin özgüven düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Buna göre annesi ortaokul mezunu olan ergenlerin puan ortalaması ($X=26.67$), lise ve dengi okul mezunu olanların ($X=28.91$), yüksekokul/ üniversite mezunu olanların ise ($X=30.49$)'dir. Babası ortaokul mezunu olan ergenlerin puan ortalaması ise ($X=26.49$), lise ve dengi okul mezunu olanların ($X=28.61$), yüksekokul/üniversite mezunu olanların ise ($X=29.61$)'dir.

Farklılığın kaynağını belirlemek amacı ile yapılan Tamhane testi sonucuna göre, ortaokul ve yüksekokul/üniversite arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre anne-babası yüksekokul/üniversite mezunu olan ergenlerin özgüven düzeyinin, anne-babası ortaokul mezunu olan ergenlere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yani anne-babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin özgüven düzeyleri de artmaktadır. Bu durumda "öğrencilerin özgüven düzeyleri anne-babanın eğitim durumuna göre farklılaşacaktır" şeklindeki hipotezin doğrulandığı görülmektedir.

Kimter'in gerçekleştirdiği araştırmanın bulguları da bu araştırmanın bulgularını kısmen de olsa destekler niteliktedir. Söz konusu araştırmada babanın eğitim düzeyi arttıkça benlik saygısı oranlarında bir yükselme olduğu, buna karşılık benlik saygısı ile annenin eğitim düzeyi arasında belirgin bir ilişkinin olmadığı gözlenmiştir.²³

Bunun yanında Karadağlı'nın Sağlık Meslek Lisesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmadan elde edilen bulgular da bu araştırma ile tam bir uygunluk

²³ Kimter, a.g.e., s. 308.

göstermektedir. Söz konusu araştırmada gençlerin benlik saygısı puan ortalamaları ile anne-babalarının eğitim düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu yani gençlerin anne-babalarının eğitim seviyelerindeki artışa paralel olarak benlik saygısı düzeylerinin de yükseldiği bulunmuştur.²⁴

Yine Batı'da yapılan çalışmalarda annenin eğitim düzeyinin artmasıyla çocuklardaki özgüvenin yükseldiği ve kendini değerli görme düzeyinin de arttığı görülmüştür. Diğer taraftan babanın eğitim düzeyi ile özgüven arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.²⁵

Yapılan araştırmaların sonuçları az çok farklılık gösterse de yine de eğitim, hem onu gören kişinin hem de o kişinin çevresi üzerinde etkili bir faktör olabilmektedir. Eğitim düzeyindeki artış, kişinin kendisini gerçekçi bir şekilde görüp değerlendirmesi, olumlu ve olumsuz yönleriyle kendisini kabul edip, kendisine değer verip saygı duymasında son derece etkili bir faktördür.

Eğitim seviyesindeki yükselişe bağlı olarak çevrenin kişiye verdiği değer de artmakta, bu da pozitif yönde tekrar kişinin kendisine yansımaktadır. Kısacası eğitim düzeyi yüksek olan kişilerde özgüven düzeyinin yüksek olması tahmin edilebilen bir durumdur. Pınar'ın yaptığı araştırma buna örnek olarak verilebilir. Bu araştırmada öğrenim düzeyinin artmasına paralel olarak deneklerin benlik saygısı düzeylerinin de arttığı ve istatistiksel olarak anlamlı farkın, hiç öğrenim görmemiş olanlarla yüksek öğrenimliler arasında olduğu belirlenmiştir.²⁶

Bu bağlamda anne-babanın özgüveninden ve özgüveni etkileyen önemli bir faktör olarak eğitim düzeylerinden çocukların özgüveninin de büyük ölçüde etkilenebileceğini söylemek mümkündür. Zira çocuk her anlamda ailenin bir ürünü olup ebeveynleriyle gerek biyolojik ve gerekse psikolojik anlamda olsun pek çok özellikleri paylaşmaktadır. Dolayısıyla anne-babaların kendi özgüvenlerine olumlu yönde yansıyan eğitim düzeylerinin çocukların özgüvenlerine de yansımalarının beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Anababanın eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklarına daha demokrat davranmakta bu da onların özgüvenlerin artmasına katkıda bulunmaktadır. Yüksek eğitilmiş anababalar çocuklarını daha bilgili ve görgülü yetiştirmekte bilgi de çocukların özgüvenine olumlu katkıda bulunmaktadır.

²⁴ Aycan Karadağlı, *Sağlık Meslek Lisesi Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1991, s. 173.

²⁵ Mather, a.g.e., s. 89.

²⁶ Pınar, a.g.m., s. 35.

2.6. ERGENLERİN ALGILADIKLARI SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Araştırma sonucuna göre sosyo-ekonomik düzeyini düşük olarak algılayan ergenlerin özgüven puan ortalaması 30.88, orta olarak algılayanların özgüven puan ortalaması 27.78 ve yüksek olarak algılayanların özgüven puan ortalaması 29.06 olarak bulunmuştur (bkz. Tablo 8). Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda özgüven puan ortalamalarının algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır. En yüksek özgüven puan ortalamasının sosyo-ekonomik düzeyini düşük olarak algılayan ergenlerde görüldüğü tespit edilmiştir. Bu bağlamda “Katılımcıların özgüven seviyeleri ailelerinin ekonomik düzeyi değişkenine göre farklılık göstermektedir” şeklindeki hipotezin doğrulanmadığı görülmektedir. Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde ve her bir gelir grubundan benzer sayıda öğrencinin olduğu dikkate alındığında gelir dağılımındaki çarpıklığın özgüven düzeyini etkilemediği sonucuna varılabilir.

Buna benzer Eşer’ in üniversiteli öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin özsaygı düzeyleri ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında anlamlılık düzeyine ulaşan herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.²⁷ Yine Yapıcı’ nın gerçekleştirdiği çalışmada da ekonomik açıdan kendilerini "üst" gelir grubu içinde değerlendirenlerin öz saygı düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada öz saygı düzeyleri en düşük öğrencilerin ise alt sosyo-ekonomik düzeye sahip olanlar olduğu görülmüştür. Ancak söz konusu çalışmada gruplar arasında gözlenen farklılıkların anlamlılık seviyesine ulaşmadığı tespit edilmiştir.²⁸ Bu bağlamda Pınar’ ın gerçekleştirdiği çalışmada da aynı yönde bulgulara rastlanmaktadır.²⁹

Bununla ilgili Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmaların büyük kısmında ise gelir düzeyi ile özgüven-benlik saygısı arasında anlamlılık düzeyine ulaşan ilişkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Şahin’ in ergen öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada ailenin ekonomik düzeyi yükseldikçe ergenlerin benlik saygısında da bir artışın olduğu

²⁷ Eşer, a.g.t., s. 55.

²⁸ Yapıcı, a.g.e., s. 299.

²⁹ Pınar, a.g.m., s. 35.

görülmektedir ve bu ilişkinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.³⁰ Yine aynı şekilde Yıldız'ın üniversitede okuyan öğrenciler üzerinde yaptığı bir araştırmada da öğrencilerin benlik tasarımı puanlarıyla sosyo-ekonomik düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.³¹ Ergenlerde sosyo-ekonomik gelir düzeyi değişkeni ile benlik saygısının Kimter tarafından incelendiği araştırmada da ergenlerin benlik saygısı puanlarında, aile gelir durumuna göre anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur. Gelir durumu yüksek olan ergenlerin benlik saygılarının da daha yüksek olduğu saptanmıştır.³²

Batı'da yapılan bazı araştırmalarda sosyo-ekonomik düzey ile özgüven-benlik saygısı arasında düşük olsa da pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Kendilerini "üst" gelir grubu içinde değerlendirenlerin öz saygı düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak sosyo-ekonomik durumun zamanla kadınların üzerinde etkisini arttırırken, erkeklerin üzerinde bu etkinin azaldığı bulunmuştur.³³

Sonuç itibarıyla bu araştırmada, gençlerin sosyo-ekonomik düzeylerindeki artışa bağlı olarak özgüven düzeylerinde de bir artışın görülmemesi, aynı şekilde kendi gelir düzeylerini "düşük" olarak değerlendirenlerin ortalama özgüven puanları, anlamlı olmasa da en yüksek çıkmasının farklı bir takım nedenleri olabilir. Elde edilen bu bulgu örneklem grubu bağlamında (Sancak Bölgesi) değerlendirilebilir. Bu bölgede yaşayan halk arasında ekonomik ve gelir düzeyi anlamında belirgin farklılıkların olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla ergenlerin sosyo-ekonomik düzey algıları her ne kadar farklılık gösterse de toplum genelinde gelir düzeyi arasında ciddi uçurumlar bulunmaması, bu sonuçlar üzerinde etkili olmuş olabilir.

Diğer taraftan araştırmada elde edilen bu bulgu, sosyo-ekonomik düzeyini düşük olarak belirten ergenlerde özgüven düzeyinin daha yüksek çıkması, ailenin bu bireylere maddi anlamda hayatta zengin ve başarılı olmanın gerçek saygınlık sebebi olmadığı, aksine gerçek saygınlık ve değer manevi kazanımlarda olduğu konusunda vermiş olduğu dini ve ahlaki eğitimle de açıklanabilir.

Diğer araştırma bulgularındaki farklılık da yine sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilebilir. Özellikle gelişmiş ve kalkınmış modern toplumlarda alt gelir düzeyi ile

³⁰ Şahin, a.g.m., s. 191.

³¹ Yıldız, a.g.m., s. 93.

³² Kimter, a.g.t., s. 305.

³³ Jean M. Twenge, W. Keith Campbell, "Self-Esteem and Socioeconomic Status" *A Meta-Analytic Review, Personality and Social Psychology Review*, Vol.6, No.1, 2002, p. 59.

üst gelir düzeyi arasında önemli bir farklılık olduğu söylenebilir. Dolayısıyla insanın en temel gereksinimleri olan beslenme, barınma gibi ihtiyaçları yerine getirmede zorlanan düşük gelirli ailelerde farklı problemler yaşanabilir. Aile içinde bireylerin ilişkileri maddi yetersizliklerden olumsuz olarak etkilenebilmektedir. Ebeveynlerin geçim sıkıntısı içinde olması çocuklarını ihmal etmelerine, uygun gelişim imkânını sağlayamamalarına hatta çoğu zaman bu sebeple kavga etmelerine dolayısıyla çocukların kendilerini olumsuz değerlendirmelerine, kendilerini değersiz hissetmelerine ve en nihayetinde özgüven düzeylerinin düşük olmasına sebep olduğu düşünülebilir.

2.7 .ERGENLERİN ALGILADIKLARI ANNE/BABA YAŞAYIŞ BİÇİMİ DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVENPUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Gençlerin anne-babalarının yaşayış biçimleri ile özgüven ilişkileri analiz sonuçları incelendiğinde (bkz. Tablo 9) anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmektedir. Buna göre annem-babam birlikte yaşıyorlar diyenlerin puan ortalaması ($X=27.76$), annem-babam ayrı yaşıyorlar söyleyenlerin ($X=26.97$), annem yaşamıyor diyen bireylerin sayısının az olması nedeniyle istatistiksel analiz yöntemi olarak Tek Yönlü ANOVA kullanılmamıştır. Babam yaşamıyor diyen kişilerin ise ($X=27.79$)'dir. Dolayısıyla özgüven düzeyi en düşük olan, babası vefat etmiş, onu takip eden ise anne/babam ayrı yaşıyorlar durumuna işaret eden guruptur. En yüksek özgüven düzeyi, anne/babam birlikte yaşıyorlar diyenlerdedir. Bu da aslında beklenen bir durumdur. Küçüklükten itibaren bireye en fazla özgüven duygusunu kazandıran anne/babalarının olduğunu kabul edersek onların kaybı da bu duygunun üzerinde olumsuz etki bırakacağını tahmin edebiliriz. Benzer sonuçlarla Kimter' in³⁴ yaptığı araştırmada da karşılaşıyoruz. Nitekim öğrencilerin anne-babalarının yaşayış biçimlerine göre özgüven ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında anne-babası ayrı yaşayan öğrenciler aleyhine anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu görülmektedir.

³⁴ Kimter, a.g.e., s. 320.

2.8. ERGENLERİN AİLELERİNİN DİNDARLIK DÜZEY DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVENPUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Lisede okuyan öğrencilerin ailelerinin dindarlık derecesine göre özgüven ortalamalarında farklılık olup olmadığına bakıldığında (Tablo 10), ailesini dindar görmeyenlerin puan ortalaması 24.83; dindar olarak görenlerin 28.18; çok dindar görenlerin ise 29.07' dir. Görüldüğü gibi ailelerinin dindarlık derecesine göre katılımcıların özgüven puan ortalamalarında bir takım farklılıklar olduğu, ancak bu farklılıkların anlamlılık derecesine ulaşmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda “Katılımcıların özgüven seviyeleri ailelerinin dindarlık düzeyi değişkenine göre farklılaşacaktır” şeklindeki hipotezin doğrulanmadığı görülmektedir.

Bununla birlikte Şahin tarafından ergenler üzerinde ve Kimter'in üniversitede okuyan öğrenciler üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma bulguları da bu bulgular ile benzerlik göstermektedir.³⁵ Bütün bu bulgulardan hareketle denilebilir ki ailelerin dindarlık derecesi öğrencilerin özgüven düzeylerini etkilemediği, ancak anlamlı olmasa da ailelerini çok dindar gören ergenlerin özgüven düzeylerinin en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin ailelerin dindarlık seviyesi yükseldikçe kendilerinde özgüven düzeylerinin de arttığı, ailelerinin dindarlık seviyesi düştükçe kendilerinde özgüven düzeylerinin de azaldığı söylenebilir.

Elde edilen bu bulgu araştırmanın yapıldığı Sancak Bölgesi'nde sosyo-kültürel anlamda ailelerin dini yaşayışları arasında genel anlamda farklılıkların az olması bilakis benzerliklerin fazla olması ile açıklanabilir. Bu durum ise ergenlerin aile dindarlık düzeyi algısı ve özgüven düzeyi üzerinde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamasına neden olmuş olabilir.

2.9. ERGENLERİN ÖZNEL DİNDARLIK ALGILARI DEĞİŞKENİNE GÖRE ÖZGÜVEN PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Katılımcı öğrencilerin kendilerinin dindarlık derecesine göre özgüven ortalamalarında farklılık olup olmadığına bakıldığında (Tablo 11) kendisini dindar olarak görmeyenlerin puan ortalaması 28.09; dindar olarak görenlerin 28.48; çok dindar görenlerin ise 28.66'dir. Her üç grubun puan ortalamalarının çok benzer olduğu ve bundan dolayı hiçbir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

³⁵ Bkz. Örneğin: Şahin, a.g.m., s. 193; Kimter, a.g.t., s. 309.

Aynı şekilde Kimter'in yaptığı araştırmada da benzer sonuçların elde edildiği görölmüştür. Gençlerin özne dindarlık algıları sürekli değişken olarak alınmak suretiyle gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda da özne dindarlık algısı ile benlik saygısı arasında anlamlılık düzeyine ulaşan herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.³⁶

Yapıcı tarafından yapılan araştırmadan elde edilen bulgular da ise anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Zira söz konusu araştırmada öz saygı ölçeğinden en yüksek puanı alanlar kendilerini çok dindar olarak göröner, en düşük puanı alanlar da kendilerini biraz dindar olarak görönerlerdir. Özne dindarlık algısı bakımından hiç dindar değilim ve dindarım ise diğer iki kategori arasında yer aldıkları tespit edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda kendilerini biraz dindar olarak algılayanların diğer üç gruptan anlamlı bir şekilde farklılaştığı görölmüştür.³⁷

Özetle belirtmek gerekirse, özgüven ile dindarlık arasındaki ilişki tek yönlü doğrusal ve tek boyutlu değildir. Gerek Batı' da gerekse Türkiye'de yapılan araştırmalar sonucunda bu iki değişken arasında değişik türden bulguların ortaya çıktığı görölmektedir. Dolayısıyla dinden ne anlaşıldığına, dinin nasıl yaşandığına ve dindarlığın çeşitli görüntülerine göre dindarlık ile özgüven arasındaki ilişkinin bazen olumlu, bazen olumsuz bazen de nötr olduğu söylenebilir. Bu anlamda söz konusu iki değişken arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya koymak için özellikle bu araştırmanın yapıldığı bölge (Sancak) koşullarında daha çok sayıda araştırmanın yapılması zaruridir.

2.10. ÖZGÜVEN İLE DINDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAYALI BULGULARIN TARTIŞMA VE YORUMU

Ergenlerin dinsel yaşantı biçimleri (inanç, ibadet, etki) ve özgüven düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde öğrencilerin dini inanç ve ibadet boyutları ile özgüven düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görölmektedir. Buna göre öğrencilerin dindarlığın inanç ve ibadet boyutlarından aldıkları puan ortalamaları yükseldikçe özgüven düzeylerinde bir artış

³⁶ Kimter, a.g.e., s. 323.

³⁷ Yapıcı, a.g.e., s.269.

olduğu gözlenmektedir. Başka bir deyişle, dindarlığın inanç ve ibadet boyutu özgüven üzerinde etkili olmaktadır.

Dolayısıyla ergenlerin dindarlığı (inanç, ibadet ve etki) ile özgüven düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olacağını ön gören ana hipotezin tamamen desteklenmeyip kısmen doğrulandığı (inanç ve ibadet boyutuna ilişkin kısmı) söylenebilir.

Bu bağlamda Kimter'in üniversiteli gençlerin üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada öğrencilerin dinsel yaşantı biçimleri (inanç, ibadet ve etki) ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu (sadece inanç boyutuna ilişkin kısmının) görülmüştür. Eşer'in yaptığı araştırma sonucunda da iman gelişimi ile benlik saygısı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şahin tarafından ilköğretim ve lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen araştırmada benlik saygısı ile dindarlık arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu, dindarlık yükseldikçe bireylerin benlik saygısında da bir yükselme olduğu, ayrıca bağımsız değişkenler arasında benlik saygısını en yüksek düzeyde etkileyen değişkenin dindarlık olduğu tespit edilmiştir.³⁸

Başka bir araştırmada da iç özgüven ve dış özgüven ile dini tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu, özgüveni yüksek olan öğrencilerin dini tutum puanlarının da yüksek olduğu gözlenmiştir.³⁹

Diğer taraftan literatürde dindarlık ve özgüven/benlik saygısının olumsuz yönde ilişkisini tespit eden çalışmaların olduğu da görülmektedir. Örneğin; Yapıcı' nın gerçekleştirdiği araştırmada gençlerin dine önem verme düzeylerinin öz saygı seviyelerini anlamlı bir şekilde farklılaştırmadığı görülmüştür.⁴⁰

Batıdaki araştırmalarda da bu araştırmada elde edilen bulgulara benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Strunk' un gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçları dindarlığın özgüven üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Araştırmaya katılan ve kendilerini dindar olarak gören lise öğrencilerinin özgüven düzeyinin ve hayata genel bakış açısının kendilerini dindar görmeyenlerden daha yüksek ve olumlu olduğu görülmüştür.

³⁸ Şahin, a.g.m., s. 191.

³⁹ Sarıçam ve Güven, a.g.m., s. 574.

⁴⁰ Yapıcı, a.g.e., s. 269.

Buna mukabil dindarlık ile özgüven arasında bir ilişki olmadığını veya negatif bir ilişkinin bulunduğunu gösteren araştırmalar da vardır. Bahr ve Martin tarafından orta okulda öğrenim gören öğrencilerle yapılan araştırmada dindarlık ile özgüven arasında anlamlı hiç bir ilişki olmadığı görülmüştür. Buna benzer Frankel ve Hewitt'in üniversiteli gençler ile gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçlarının da aynı yönde olduğu söylenebilir. Söz konusu olan araştırmadaki din eğitimi alan ve almayan öğrencilerde din eğitimi ve özgüven arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin, Beit, Hallahmi ve Nevo'nun Yahudilerden oluşan iki grup arasında dindarlık ile özgüven ilişkisini tespit etmek üzere yaptıkları araştırma sonucunda dindar grubun özgüven düzeyinin oldukça düşük çıktığı görülmüştür. İlgili araştırmada birinci grup Ortodoks Yahudiliğe mensup iken ikinci grubu laikler temsil ediyordu.⁴¹

Yine üniversiteli gençlerin dinsel hayatın çeşitli boyutlarıyla ilişkileri çerçevesinde öz saygı ve kaygı düzeylerinin araştırıldığı diğer çalışmadan elde edilen sonuçlara göre dinsel eğilimle yani iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlıkla öz saygı ve kaygı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlamına gelmektedir.⁴²

Dolayısıyla bu konuyla ilgili literatür tarandığında gerek Batı gerekse Türkiye'de yapılan araştırmalarda birbirinden çok farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlarda öğrencilerin dinin etkisini günlük yaşamlarında ve sosyal ilişkilerinde hissetme düzeyleri düşük olması ve özgüven düzeyleri arasında anlamlılık seviyesinde bir ilişkiye rastlanmaması, ilk önce etki boyutunu ölçen soruların formundan kaynaklanıyor olabilir. Bunun dışında sekülerleşmenin ve modernizmin dini hayata etkisi de sebeplerden bir tanesi olarak düşünülebilir.

Gençlerin dini eğitiminde ilk etapta ailelerin yanlış bir takım eğitim metotlarını kullanmış oldukları ya da ergenlere dini bilgileri aktarma ve örnek olmada aile büyüklerinin yetersiz kaldıkları veya ihmalkâr davrandıkları da uzak bir ihtimal değildir.

Ergenlik döneminde kimlik karmaşası yaşayan gençlerin psikolojik halleri genel olarak hassastır. Dolayısıyla bu dönemlerde ergenlere karşı eğitim-öğretimde duyarlı, sabırlı ve anlayışlı olunması gerekirken, tam aksine, özellikle imam-hatiplerde oldukça otoriter davranıldığı görülmektedir. Din eğitimi yaşlara uygun olarak düzenlemek yerine, İmam

⁴¹ Jones and Francis, pp. 189-205.

⁴² Yapıcı ve Kayıklı, a.g.m., s. 197.

hatip okullarında (Sancak Bölgesi) erişilmesi zor olan değişik hedefler belirlenmektedir. Bu nedenle, din kültürü dersi seçmeli olarak okutulan liselerdeki öğrenciler dinin gerekliliklerini araştırmaya gönüllü olarak katılırlar ve bunun neticesinde de daha iyi sonuçlar gösterirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaptığımız bu çalışmada dindarlığın ergenlerin özgüven gelişimine etkisini inceledik. Sırbistan'ın Sancak bölgesinde lise öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırmada onların özgüven oluşturmalarında dindarlığın etkisini, bunun yanında özgüven ile diğer sosyo demografik değişkenler arasında ilişki olup olmadığını tespit etmeye çalıştık.

Genel olarak şu sonuçlara ulaştık:

Bu araştırmada elde ettiğimiz veriler ana hipotezimizi kısmen doğrulamaktadır. Öğrencilerin dini inanç ve ibadet boyutları ile özgüven düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin dindarlığın inanç ve ibadet boyutlarından aldıkları puan ortalamaları yükseldikçe özgüven düzeylerinde bir artış olduğu gözlenmektedir. Başka bir deyişle, dindarlığın inanç ve ibadet boyutu özgüven üzerinde etkili olmaktadır. Ancak, araştırmadan elde edilen sonuçlarda öğrencilerin dinin etkisini günlük yaşamlarında ve sosyal ilişkilerinde hissetme düzeyleri düşük çıkmış ve özgüven düzeyleri arasında anlamlılık seviyesinde bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Demografik değişkenler ile ilgili incelediğimiz ilk değişken olan yaş değişkeni araştırmacı tarafından 16 yaş ve altı (14-16 yaş) ve 17 yaş ve üzeri (17-19 yaş) olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir. Yapılan veri analizi sonucunda 16 yaş ve altı ergenler ile 17 yaş ve üzeri ergenlerde özgüven ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu iki gruptan 16 yaş ve altı olanların puanları 17 yaş ve üzeri olan ergenlerden daha yüksek çıkmıştır.

Çalışmanın örneklem grubunda yer alan ergenlerin, özgüven ölçeğinden aldıkları puanlar sonucunda cinsiyet değişkenine bağlı olarak erkek ve kız öğrenciler arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Yani cinsiyet değişkenine bağlı olarak ergenlerin özgüven düzeyleri anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Ancak erkek ergenlerin özgüven düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

Araştırmada ulaşmak istediğimiz amaçlardan biri de farklı lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin özgüven düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Yapılan istatistiksel ölçümler sonucunda araştırmamızın kapsamında yer alan Genel Lise ve İmam Hatip Lisesi arasında özgüven puan ortalamalarına göre anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Genel Liseler’ de okuyan öğrencilerin özgüven düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada öğrencilerin yerleşim birimine göre özgüven düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına yönelik sonuçlara bakıldığında, yerleşim birimine göre öğrencilerin özgüven düzeylerinde anlamlılık seviyesinde bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre il merkezinde yaşayan ergenlerin özgüven puan ortalamaları anlamlı olarak köy-kasabada yaşayan ergenlerden daha yüksektir.

Araştırmada öğrencilerin anne-babalarının eğitim durumlarına göre özgüven düzeylerinde anlamlılık seviyesinde bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Buna göre anne babası yüksekokul/üniversite mezunu olan ergenlerin özgüven düzeyinin, anne-babası ortaokul mezunu olan ergenlere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Anne-babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin özgüven düzeyleri de artmaktadır.

Ergenlerin algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine bakıldığında ise algılanan sosyo ekonomik düzeye göre özgüven düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmadığı saptanmıştır. En yüksek özgüven puan ortalamasının ise sosyo-ekonomik düzeyini düşük olarak algılayan ergenlerde görüldüğü tespit edilmiştir. Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde ve her bir gelir grubundan benzer sayıda öğrencinin olduğu dikkate alındığında gelir dağılımındaki çarpıklığın özgüven düzeyini etkilemediği sonucuna varılabilir.

Algılanan ana-baba yaşayış biçimleri değişkenine bağlı olarak özgüven ölçeğinden elde edilen bulgulara bakıldığında ise anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmektedir. Ancak özgüven düzeyi en düşük olan grup “babam yaşamıyor”, onu takip eden ise “anne/babam ayrı yaşıyorlar” durumuna işaret eden gruptur. En yüksek özgüven düzeyi “anne/babam birlikte yaşıyorlar” diyen gruptur.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin hem ailelerinin hem de kendilerinin dindarlık derecesine göre özgüven ortalamalarında farklılık olup olmadığına bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir. Aynı şekilde

korelasyon analizi sonucunda da hem ailelerinin hem de kendilerinin dindarlık düzeyleri ile özgüven arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı gözlenmiştir.

Özetle belirtmek gerekirse, öğrencilerin özgüven gelişimini inceleyen bu araştırma sonucunda, araştırmanın “*Liseli öğrencilerinin çoğunluğunun (% 59,3) özgüven düzeylerinin yüksek olduğu, özgüven düzeyleri orta olanların (% 40,3) ve düşük olanların (% 0,4) olduğu gözlenmiştir.*” “*Özgüven ile okul türü, yerleşim birimi, anne-babanın eğitim durumu, dindarlık (inanç ve ibadet boyutları) arasında anlamlı bir ilişki vardır*” hipotezleri doğrulanmıştır.

Öneriler

Araştırma, lisede öğrenim gören sınırlı sayıda genç üzerinde gerçekleştirildiği için buradan elde edilen sonuçların genellenmesi hususunda dikkatli davranmak gerekir. Özgüven ile dindarlık arasında nasıl bir ilişki olduğu hususunda farklı örneklemeler üzerinde ve farklı yöntemlerle çok çeşitli çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Özellikle özgüven ve dindarlık üzerinde etkili olabilecek toplumsal ve kültürel faktörleri belirlemeyi amaçlayan çalışmalar Sırbistan’da yaşayan Müslüman gençliğini anlamamıza katkıda bulunacaktır.

Benlik saygısı ile yapılan birçok tecrübi araştırma olmasına rağmen özgüven ile ilgili olarak yapılan tez çalışmalarında tecrübi çalışmalara rastlamak fazla mümkün değildir. Bundan sonra yapılan lisansüstü tez çalışmalarında özgüven geliştirmeye yönelik tecrübi çalışmalara yer verilmelidir.

Ergenlik döneminde olan öğrencilerin zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, öğrenim sürecinde ortaya çıkabilecek olan problemlerine yönelik önleyici, çözümleyici çalışmalar yapılabilir. Aynı zamanda öğrencilerde sağlıklı din anlayışının oluşabilmesi için hem öğretmenler hem din eğitimciler tarafından bir takım yöntemler geliştirilebilir. Ders kitaplarında din, tarihsel bir yaklaşımın ötesinde hayatı anlamlı kılacak bir yaklaşım tarzıyla “özgüven gelişiminde dinden nasıl yararlanılabilir” sorusu merkeze alınarak işlenebilir. Bu ders veya müfredat yenilemesi yapılırken gelişim psikolojisi verilerinden yararlanılmalıdır. Burada göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus ise özellikle 12-18 yaş arasında ergenlerde akademik gelişimin yavaşlayacağı ve bunun yerine sosyal gelişimin başlayacağı olgusudur. Bu durum bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Yaptığımız çalışmada öğrencilerde özgüven ile dindarlığın etki boyutu ilişkisinin anlamlı derecede olmadığı görüldüğü için din eğitimcilerine daha çok iş düştüğünü söyleyebiliriz. Din eğitimi veren öğretmen öğrenciye dini sevdirecek yaklaşım ve metotlar kullanılmalı, dinden uzaklaştıracak eksik veya yanlış bilgi vermekten sakınmalıdır. Öğretmenin dini konularda otoriter, sert ve katı olması öğrencinin dinden uzaklaşmasına hatta soğumasına sebep olabilmektedir. Bu durumda öğrenci kendilerini olumsuz değerlendirmelerine, kendilerini değersiz hissetmelerine ve en nihayetinde özgüven düzeylerinin düşük olmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla öğretmen din eğitiminde esnek, hoşgörülü, anlayışlı, müjdeleyici ve sevdireci bir tutum benimsemelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKBOY Rengin, *Eğitim Psikolojisi*, İzmir, Bornova Can Ofset Yayınlar, 1997.
- AKSEKİ Ahmed Hamdi, *İslam Dini*, 20. B., Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1960.
- ALLPORT Gordon, *Birey ve Dini*, (çev. Bilal Sambur), Ankara, Elis Yayınları, 2004.
- ATALAY Talip, *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, İstanbul, Dem Yayınları, 2005.
- AYDIN Ayhan, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, 2. B., İstanbul, Alfa yayınları, 2000.
- AYDIN Mehmed, *Din Felsefesi*, İzmir, İfav Yayınları, 1994.
- AYTEN Ali, *Din Psikolojisi, Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010.
- AYTEN Ali, *Psikoloji ve Din*, 2. B., İstanbul, İz Yayıncılık, 2010.
- BABIĆ Lepa, *Samopouzdanje i Stavovi Zaposlenih Prema Edukaciji*, Bijeljina, 1. Naučni skup sa međunarodnim učeşcem Sinergija, 2009.
- BAHADIR Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 2. B., İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.
- BAYMUR Feriha, *Genel Psikoloji*, 22. B., İstanbul, İnkılâp ve Aka Basımevi, 2014.
- BEE Helen ve Denise BOYD, *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, (çev. Okhan Gündüz), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2009.
- BERGER L. Peter, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (çev. Ali Coşkun), İstanbul, İnsan Yayınları, 1993.
- BURGER Jerry, *Kişilik*, (çev. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu), 1. B., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2006.
- ÇİFTÇİ Nermin, “*Liseli Gençlerde Ahlaki Yargı Yeteneği ve Ahlak Eğitimi*”, Bursa, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi II*, (Ed.) Hayati Hökelekli, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi-40, 2003, ss.347-396.
- ERİKSON H. Erik, *İnsanın Sekiz Çağı*, (çev. T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar), Ankara, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984.
- ERYARSOY Mehmet Beşi, “*Din*”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Şamil Yayıncılık, İstanbul, 1990.

- FROMM Erich, *Psikoloji ve Din*, (çev. Şükrü Alpagut), İstanbul, İz Yayıncılık, 1990.
- FROMM Erich, *Sevme Sanatı*, Ankara, Akış Yayınları, 1994.
- GANDER Mary ve Harry GARDİNER, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 7. B., İstanbul, İmge Kitabevi, 2010.
- GÖKNAR Özcan, *Özgüven Kazanmak*, 2. B., Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2010.
- GÜNGÖR Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, 6.B., İstanbul, Ötüken Yayınlar, 2010.
- GÜRSES İbrahim, *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa, Emin Yayınları, 2010.
- JAMES Marcia, *Ego İdentıty: A Handbook For Psychosocial Research*, New York, Springer, 1993
- HÖKELEKLİ Hayati, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, İstanbul, Dem Yayınları, 2009.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- HUMPHREYS Tony, *Çocuk Eğitiminin Anahtarı: Özgüven*, (Çev. Tanju Anapa), 4. B., İstanbul, Epsilon Yayınevi, 2002.
- İNANÇ Banu, Mehmed BİLGİN ve Meral ATICI, *Gelişim Psikolojisi - Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 8. B., Ankara, Pegem Yayıncılık, 2012.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, , *Kültürel Psikoloji - Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, 1. B., İstanbul, Evrim Yayınlar, 2007.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10. B., İstanbul, Evrim Basım Yayın Dağıtım, 2003.
- KALAYCI Şeref, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara, Asil Yayın, 2010.
- KARACA Faruk, *Gelişim Dönemlerine göre Dini Hayat*, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, y.y., t.y., s. 8.
- KASATURA İlkay, *Kişilik ve Özgüven*, İstanbul, Evrim Yayınevi, 1998.
- KİMTER Nurten, *Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2012.
- KIRMAN Mehmet, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2004.

- KÖKNEL Özcan, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul, Cem Yayınları, 1981.
- KÖKNEL Özcan, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 17. B., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2005.
- KÖKTAŞ Mehmet Emin, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İstanbul, İşaret Yay., 1993.
- KULA NACİ, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Hayati Hökelekli, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2002, ss. 30-83.
- KULAKSIZOĞLU Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, 3. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- KUZGUN Yıldız, *Meslek Danışmanlığı, Kurumlar, Uygulamalar*, Ankara, Nobel Yayınları, 2000.
- MCKAY Matthew, Patrick FANNİNG, *Özgüven*, (Çev. Fatoş Gaye Atay), Ankara, Arkadaş Yayınları, 2005.
- ONUR Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, 4. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1997.
- ÖZDOĞAN Öznur, *İsimsiz Hayatlar*, Ankara, Lotus Yayınları, 2005.
- PHİL Erwin, *Çocuklukta ve Ergenlikte Arkadaşlık*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, 5. B., İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2010.
- SAMBUR Bilal, *İslam’ın Aktüel Değeri*, 2. B., Ankara, Katkı Yayınları, 2007.
- SAYGILI Sefa, *Ergenlik Sorunları*, İstanbul, Elit Yayınları, 2002.
- SENEMOĞLU Nuray, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 11.B., Ankara, Gazi Kitabevi, 2005.
- ŞENER Sami, *Türkiye’de Gençlik Olayı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1991.
- TEKİN Mustafa, *Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, İstanbul, Kurav Yayınları, t.y.
- TEMEL Fulya ve Ayşe AKSOY, *Ergen ve Gelişim*, Ankara, Nobel Yayınları, 2001.
- TOLSTOY Lev N., *Din nedir*, (çev. Murat Çiftkaya), İstanbul, Furkan Yay., 1995.
- UYSAL Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1996.

VERGOTE Antoine, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

YAPICI Asım, *Ruh Sağlığı ve Din*, Adana, Karahan Kitabevi, 2007.

YAVUZER Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, 19. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

YAZIR Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2. B., İstanbul, Azim Yayınları, 2015.

YILMAZ Macid, *Ergenlerde Şiddetin Önlenmesinde Din Eğitiminin Rolü*, Atatürk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum, 2010.

YÖRÜKOĞLU Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı: Çocuk Yetiştirme Sanatı ve Kişilik Gelişimi*, 31. B., İstanbul, Özgür Yayınları, 2011.

YÖRÜKOĞLU Atalay, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 14. B, İstanbul, Özgür Yayınevi, 2012.

JAMES William, *The Principles Of Psychology*, Vol. 1, New York, Henry Holt and Company, 1890.

Makaleler

Abdülkadir Kabadayı, Kezban Sibel ALADAĞ, “*Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7., Sayı: 1., 2010, s. 878-898.

AKGÜL Mehmet, “*Yaşlılık ve Dindarlık, Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi, Konya Huzurevi Örneği*”, *Dini Araştırmalar*, 2004, Cilt: 7, Sayı: 19, s. 19–56.

ALTOK Hatice Öner, Nurcan EK, Nermin KORUKLU, “*Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeyi ile İlişkili Bazı Değişkenlerin İncelenmesi*”, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı 1, 2010, ss. 99-120.

AYDIN Ali Rıza, “*Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü*”, *yy., ty., ss. 211-219.*

- BAGLEY Christopher, Kanka MALLICK, "Self-Esteem and Religiosity: Comparison of 13 to 15 Year Old Students in Catholic and Public Junior High School", *Canadian Journal of Education*, Winter, 1997, pp. 89-92.
- BAHADIR Abdulkerim, "Ergenlik Dönemi Kişilik Gelişiminde Temel Kavramlar", Konya, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı. 8, 2002. Ss. 57-65.
- BAHADIR Abdülkerim, "Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi", *Mehir Aile Dergisi*, Sayı: 1, Yıl: 2001, ss. 45-54.
- BAHÇIVAN Reyhan -Saydam ve Tülin GENÇÖZ, "Aile İlişkileri, Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirtilen Davranış Problemleri İle Olan İlişkisi", Ankara, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 20, Sayı 55, 2005, SS. 61-74.
- BİLGİN Okan, *Ergenlerde Özgüven Düzeyinin Bazı Değişkenlerden Açısından İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011.
- CEVHER Fatma Nilgün, Mustafa BULUŞ, "Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı: Önemi ve Geliştirilmesi", Denizli, *Akademik Dizayn Dergisi*, Denizli, 2007, Cilt: I, Sayı: 2, s. 53.
- ERDOĞDUM. Yüksek, "Ana-Baba Tutumları İle Öğretmen Davranışlarının Çocuklarda Öğrenilmişlik Çaresizlik Düzeyi İle İlişkileri", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, Cilt: 13, Sayı 3, 2006, ss. 33-46.
- GUİTTARD Louis, "Gençlerde Dini Gelişim", (çev. Ömer Özyılmaz), *Uludag Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Yıl. 2, 1987, ss. 229-232.
- GÜNAY Ünver, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi: Dindarlığın Sosyolojisi*, (Ed.) Ünver Günay ve Celaleddin Çelik, 1. B., Adana, Karahan Yayınları, 2006.
- JONES Susan H. and Leslie J. FRANCİS: "Religiosity and self-esteem during childhood and adolescence", (ed.) by Leslie J. Francis, William K. Kay and William S. Campbell, *Research in Religious Education*, Smyth and Helwys Publishing, Georgia 1996, pp. 189-205., 2004. ss. 14-25.

- KABADAYI Abdülkadir, Kezban Sibel ALADAĞ, “*Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7., Sayı: 1., 2010, s. 882-883.
- KAPIKIRAN Necla Acun, “*İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeğinin Güvenirliği ve Geçerliliği*”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Denizli 2004. ss. 14-25.
- KARAKAYA Işık, Ayşen COŞKUN ve Belma AĞAOĞLU,”*Yüzücülerin Depresyon, Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi*”, Kocaeli, *Anatolian Journal of Psychiatry*, Sayı: 7, 2006, 162-166.
- KAYA Mevlüt,” *Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü*”, Samsun, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , Sayı: 9, 1997, ss. 193-204.
- KOÇ Mustafa, “*Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım*”, Sivas, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2003, Cilt:7, Sayı: 1, s. 373-397.
- KOÇ Mustafa, “*Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri*”, Kayseri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, Yıl 2004/2, s. 231-256.
- KOÇ Mustafa, “*Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi*”, İstanbul, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 15, 2003, ss. 113-132.
- KURT Abdurrahman, “*Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu*”, Bursa, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, s. 73-94.
- MASLOW Abraham, *A Theory of Human Motivation*, Martino Fine Books, 2013, pp. 5-41.
- MATHER Darin M., “*Faith in Yourself: Self-Esteem in Guatemalan Religious Schools*”, *RİSE-International Journal of Sociology of Education*, Vol. 4, No. 1, 2015, pp. 69-97.

- MEHMEDOĞLU Yurdagül, “*Bir Eğitim Sorunu Olarak Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, (Ed.) Halis Ayhan, İstanbul , Ensar Neşriyat Yayınları, 1998.
- MERCİN Levent, “*Piaget ve Kohlberg’in Ahlak (Moral) Gelişim Kuramlarının Özellikleri ve Karşılaştırılması*”, *Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, 2005, s. 73-86.
- MEYVACIOĞLU Yıldız Kuzgun, “*Benlik ve İdeal Benlik Kavramlarının Tercih Edilen Meslek Kavramı ile İlgisi*”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, Ankara, 1983, ss. 2-10.
- OKTAN Vesile ve Mustafa ŞAHİN, “*Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*”, *Sakarya, Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2010, Cilt: VII, Sayı: 2, 2010, ss. 543-556.
- OKUMUŞ Ejder, “*Bir Din İstismarı Olarak Gösterişçi Dindarlık*”, *İslamiyat Dergisi*, 2002, Cilt: 5, Sayı: 4, s.193–205.
- ÖZEN Yener ve Fikret GÜLAÇTI, “*Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişimi Bilen Benliğe Gereksinim Var mı?*” *Erzincan, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2010, s. 23.
- PEKER Hüseyin, “*Çocukları ve Gençleri Suça İten Faktörler*”, *Ankara, Diyanet Dergisi*, C. XXVII, Sayı 2, 1991.
- PINAR Rukiye, “*Obezlerde Depresyon, Benlik Saygısı ve Beden İmajı Karşılaştırmalı Bir Çalışma*” , Sivas, *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2002, ss. 30-41.
- PİŞKİN Metin, “*Özsaygı Geliştirme Eğitimi, İlköğretimde Rehberlik*, (Ed.) Yıldız Kuzgun, Ankara, Nobel Yayınları, 1999, ss. 95-123.
- ŞAHİN Adem, “*Dindarlık- Benlik Saygısı İlişkisi*”, Konya, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 19, 2005, ss. 187-197.
- ŞAHİN Adem, “*Ergenlerde Dindarlık Benlik-Saygısı İlişkisi*”, Konya, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, 2005, ss. 187-197.

- ŞAHİN Deniz ve Gülden B. GÜVENÇ, “Ergenlerde Aile Algısı ve Benlik Algısı”, Ankara, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt XI, Sayı. 38, 1996, ss. 22-32.
- SANFORD Linda Tschirhart and Mary Ellen DONOVAN, *Women and Self-Esteem*, Anchor Press/Doubleday, Garden City, New York 1984, pp. 369-370.
- SARIÇAM Hakan, Metin GÜVEN, “Özgüven ve Dini Tutum”, ABD, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5, Issue 7, 2012, ss. 573-586.
- STRAUGHAN Roger, “Ahlaki gelişim - Dini Düşünce ve Davranışlar”, (çev. Abdulvahid İmamoğlu, Tuncay Aksöz), *Sakarya, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 17, 2008, ss. 17-24.
- SUBAŞI Necdet, “Türkiye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyât Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 4. 2002, s.17-40.
- TAVUKÇUOĞLU Mustafa, “Avrupalı Türk Gençlerin Kültürel Kimlik Problemleri”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, (ed.) İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, 2000, ss. 207-223.
- THOMPSON G. Lindzey and Spring B. J., “Gelişim Psikolojisi: Ergenlik ve Yetişkinlik”, (çev. Figen Çok), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, Sayı 2, ss. 905-935.
- TRZESNIEWSKI Kali H., M. Brent DONNELLAN, and Richard W. ROBINS.”Stability of self-esteem across the life span”. *Journal of Personality and Social Psychology*, University of California, 84(1), Davis, 2003, pp. 205-220.
- TÜMER Günay, “Din Kavramı”, İstanbul, *DİA*, C. IX, 1994.
- TWENGE Jean M., W. Keith CAMPBELL, “Self-Esteem and Socioeconomic Status” *A Meta-Analytic Review*, *Personality and Social Psychology Review*, Vol.6, No.1, 2002.
- UYSAL Veysel,”İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslami Araştırmalar*, VIII, S. 3-4 Ankara 1995, ss. 263-271.
- YAPICI Asım, Hasan KAYIKLI, “Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2005, ss. 177-206.

YILDIZ Murat, “Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, 2006, ss. 87-127.

YILMAZ Hüseyin, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, İslamiyât Dergisi, Kitabiyat Yayınları, 2002, Cilt: 5, Sayı: 4, s. 57–66.

Diğer Kaynaklar

BAHADIR Abdülkerim, “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1994.

BAŞALAN İz Fatma, Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişimi Kuramına göre Hemşire Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneklerinin Belirlenmesi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2009.

BAŞOĞLU Sezin Turan, Sınav Kaygısı İle Özgüven Arasındaki İlişkinin Erinlik Döneminde İncelenmesi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

BİLGİN Okan, Ergenlerde Özgüven Düzeyinin Bazı Değişkenlerden Açısından İncelenmesi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011.

ÇİĞDEMOĞLU Sema, Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Akran Baskısı Özsaygı ve Dışadönüklük Kişilik Özelliklerinin Okul Türlerine Göre İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÇİĞDEMOĞLU Sema, Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Akran Baskısı, Özsaygı ve Dışadönüklük Kişilik Özelliklerinin Okul Türlerine Göre İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

ÇOBAN Ramazan, Lise öğrencilerinde Dindarlık ve Sanal Bağımlılık arasında İlişki Üzerine Bir Araştırma (Burdur Gölhisar Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2013.

- DİNÇ Filiz, *Cinsiyetleri Farklı Lise Öğrencilerinin Benlik Algı Düzeylerinin Özsaygı Düzeylerine Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992.
- EŞER Hatice, *Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2005.
- KARADAĞLI Aycan, *Sağlık Meslek Lisesi Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1991.
- KAYA Mevlüt, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencilerinin Benlik Tasarımları Düzeyleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1998.
- KURTULDU Pınar S., *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Özgüven Düzeyleri ile Liderlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- MUTLUER Sema, *Özgüven Oluşmasında Manevi Değerlerin Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- UMUTLU Çiğdem, *“Çocuk Dostu Okul”, Projesi Kapsamında Olan ve Olmayan İlköğretim Okulu Öğrencilerin Özgüvenleri İle Zorbalık Eğilimlerinin İncelenmesi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.
- UYSAL Hacer, *Ahlak gelişimi ve Din*, Selçuk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.

<http://dergipark.gov.tr/>

<http://www.antalyaozelegitim.com/>

<http://www.turkpsikolojidergisi.com>

<https://www.academia.edu/>

EKLER

EK. 1: KULLANDIĞIM DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

(Aşağıda yazılı olan her ifadeyi okuyarak sizin durumunuzu en iyi tanımlayan ya da durumunu-zu en iyi açıklayan seçeneğin önüne (X) işaretini koyunuz.)

1) “ Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur.”Bu görüşe katılıyor musunuz?

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

2) Beş vakit namaz ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?

Her zaman kılıyorum. Çoğu zaman kılıyorum.

Bazen kılıyorum. Hiç kılmıyorum.

3) İbadetleri yerine getirmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?

İyi Orta Zayıf Hiçbir bilgim yok

4) Komşularınızla,arkadaşlarınızla ve dostlarınızla ne sıklıkta dini konuları konuşursunuz?

Çok sık Sık Bazen Hiç

5) “ Dini inançlarım bana huzur ve güven veriyor.”Bu görüşe katılıyor musunuz?

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

6) “Ölümden sonra Ahiret (cennet ve cehennem) hayatı vardır.”Bu fikre katılıyor musunuz?

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

7) “Hz. Muhammed Allah’ın seçip görevlendirdiği son peygamberdir.”Bu görüşe katılıyor musunuz?

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

8) Oruçla ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?

Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.

Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.

Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım.

Hiç oruç tutmam.

9) Kur’an’ı arapçasından okumasını biliyor musunuz? (Ne ölçüde bildiğinizi lütfen işaretleyiniz)

İyi Orta Zayıf Hiç

10) “Öldükten sonra tekrar dirilmek iman esaslarındandır.”

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç Katılmıyorum.

11) “Cinsel açıdan evlilik öncesi kız erkek ilişkisini normal karşılıyorum.”Bu fikre katılıyor musunuz?

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

12) “İbadet esnasında ve günlük işlerimi yaparken Allah’a yakın olduğumu düşünerek bir ürperti ve heyecan

duyduğum anlar olur.”Bu görüşe katılıyor musunuz?

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

13) “Allah’ın yarattığı bütün varlıklara saygı duyuyor ve onları değerli buluyorum.”

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

14) “Öldükten sonra yeniden dirilmek ve insanların bu dünyada yaptıklarının hesabını verecekleri fikri bana saçma geliyor.”

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

15) “Kur’an’da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.”

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

16) “Melek,cin ve şeytan gibi görünmeyen varlıkların gerçekte var olduğuna inanıyorum.”

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

17) Kur’an’ı Kerim’i ne sıklıkta okursunuz?(Arapçasından veya Latin harfleriyle yazılmış şeklinden veyahutda türkçe tecüme ve mealinden)

Her gün bir miktar okurum. Haftada bir iki defa ya da Cuma akşamları okurum.(

Ramazan ayında ve üç aylarda okurum. Hiç okumam.

18) “Unutarak yemek içmek orucu bozmaz.”Bu görüşe katılıyor musunuz?

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

19) “içki içmek, kumar oynamak Kur’an’da yasaklanmıştır.”

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

20)”Eşimi seçerken başka özelliklerinin yanında dindar olmasına da önem veririm.”

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

21) Günlük hayatınızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını ne kadar sık göz önüne alırsınız?

Çok sık Sık Bazen Hiç

22) "Dua ettiğimde Allah'ın duamı kabul edeceğini mit ederek ferahlık ve huzur duyarım."

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

23)"Din hayatın anlamını kavramada ve pek çok soruya cevap bulmada yardımcıdır."

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

24) "Ahlaklı bir hayat yaşadığım sürece dini inancım benim için önemli değildir."

Tamamen katılıyorum. Oldukça katılıyorum.

Pek katılmıyorum. Hiç katılmıyorum.

25) Dua etme ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?

Namaz dışında da sık sık dua ederim. Özel durumlarda(cenaze,mevlit gibi) dua ederim

Özellikle sıkıntılı anlarda ve ihtiyaç duyduğumda dua ederim. Hiç dua etmem.

EK. 2: KULLANDIĞIM ÖZGÜVEN ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE TERCUMESİ

1. Kolayca suçluluk duygusuna kapılıyorum.
2. Bilgi edinmek için birisine ricada bulunmaktan çekiniyorum
3. Başkalar kolayca kararlarımı etkileyebiliyor.
4. Komik duruma düşerim diye, çoğu zaman bir şeyler söylemekten çekiniyorum
5. Başkaların davranışlarım hakkında ne düşündüğü kafamı meşgul ediyor.
6. Başkalar beni cahil ve aptal zanneder diye sıkça endişe duyuyorum.
7. Herşey için özür dilemeye meyilliyim.
8. Sözleriyle beni yaralayan saldırgan bir kişinin karşısında, boynumu büküp kendimi güçsüz hissederim.
9. Tarafıma yöneltilen övgüler beni şaşkına çevirir.
10. Başkalardan yardım istemekten çekiniyorum.
11. Otorite bir kişiyle diyalog kurmam gerektiği zaman sinirlerim geriliyor.
12. Yeni arkadaşlar edinmek bana haz vermez.
13. Görüşüm bir başkasının görüşüyle çelişince alttan alan taraf genelde ben oluyorum.
14. Beni ilgilendiren önemli bir konu olsa bile hakkındaki tartışmalara girmekten çekinirim.

EK. 3: UYGULANAN ANKET FORMU (BOŞNAKÇA)

UPITNIK

Anketa koja je pred Vama konstruisana je u cilju sprovođenja naučnog istraživanja. Od Vas se očekuje da dole navedena pitanja pažljivo pročitate, i u vezi sa svakim od njih zaokružite Vama najbliži ponuđeni odgovor. Vaši iskreni odgovori će doprineti u dobijanju pouzdanih rezultata ovog istraživanja. Ovo nije nikakav ispit. S toga Vas **molimo da na sva pitanja date najiskrenije odgovore**. Ova anketa je anonimna, s toga nisu potrebne Vaše lične informacije (ime i prezime).

Unapred zahvaljujemo na iskrenoj saradnji.

Anisa Esati Haruni, student na master studijama u Turskoj

- 1) Koliko Vam je godina:
- 2) Vaš pol: Muški () Ženski ()
- 3) Koju školu pohađate i razred:
.....
- 4) Kako procenjujete ekonomsko stanje vaše porodice?
Loše () Srednje () Dobro ()
- 5) Školska sprema Vaše majke:
Osnovna () Srednja () Visoka ()
- 6) Školska sprema Vašeg oca:
Osnovna () Srednja () Visoka ()
- 7) Koja od dole navedenih stavki opisuje odnos Vaših roditelja?
Majka-otac žive zajedno () Majka-otac su razvedeni () Majka je preminula ()
Otac je preminuo () Ni majka ni otac nisu živi ()
- 8) Gde ste proveli najduži period Vašeg života?
Selo-Varošica () Grad () Inostranstvo ()
- 9) Šta mislite o Vašoj porodici po pitanju religioznosti?
Nije religiozna () Srednje religiozna () Visiko religiozna ()
- 10) Kako na sebe gledate po pitanju religioznosti?
Nisam religiozan () Religiozan () Veoma religiozan ()

(Od dole navedenih tvrdnji pažljivo pročitate svaku, te znakom X obeležite onaj ponuđeni odgovor koji najbliže opisuje Vaš stav, mišljenje, ponašanje.)

11) Allah je jedan i niko Mu nije ravan.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

12) Koji od dolenađenih stavova prema 5 dnevnih namaza je vama najbliži?

Redovno klanjam () Ponekad klanjam () Ne klanjam ()

13) Kako procenjujete stepen vašeg znanja koje vam je potrebno za izvršnje verskih dužnosti?

Dobar () Osrednji () Nedovoljan ()

14) Koliko često razgovarate sa prijateljima i komšijama o verskim temama?

Često () Ponekad () Uopšte ()

15) Vera mi uliva spokoj i samopouzdanje.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

16) Posle smrti postoji drugi život (Dzennet i Dzehennem).

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

17) Hz. Muhammed je Allahov poslednji izabrani poslanik.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

18) Koji od dole navedenih odnosa prema postu je vama najbliži?

Postim mesec Ramazan i neke mubarek dane ()

Postim samo neke dane meseca Ramazana ()

Ne postim nikako ()

19) Da li znate da čitate Kur an na Arapskom?

Znam () Slabo () Ne znam ()

20) Verovanje u proživljenje posle smrti je jedan od temelja Imana (verovanja).

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

21) Normalno gledam na seksualni odnos pre braka.

Da () Neodlučan sam () Ne ()

22) Pri obavljanju svakodnevnih poslova ili dok ibadetim ima trenutaka kad osetim da mi srce zaigra razmišljajući da sam blizak Allahu.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

23) Poštujem i cenim sva Allahova stvorenja.

Da () Neodlučan sam () Ne ()

- 24) Mišljenje o tome da će ljudi posle smrti biti proživljeni i da će polagati račun za svoja dela je po meni glupost.**
 Da () Neodlučan sam () Ne ()
- 25) Sve što se u Kur'anu kazuje je tačno i univerzalno.**
 Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()
- 26) Verujem u postojanje nevidljivih bića (Melek, Džin, Šejtan).**
 Da () Neodlučan sam () Ne ()
- 27) Koliko često čitate Kur'an (na Arapskom ili prevod)?**
 Svaki dan po malo () Ponekad () Ne čitam uopšte ()
- 28) Nenamerno jelo i piće ne kvari post.**
 Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()
- 29) Alkohol i kocka su zabranjeni u Kur'anu.**
 Da () Neodlučan sam () Ne ()
- 30) Pri odabiru partnera pored ostalih njegovih osobina pridajem važnost i njegovoj religioznosti.**
 Da () Neodlučan sam () Ne ()
- 31) Koliko često uzimate u obzir Allahovo zadovoljstvo prilikom donošenja odluka u svakodnevnom životu?**
 Veoma često () Ponekad () Nikad ()
- 32) Osetim spokoj i zadovoljstvo kad upućujem dovu Allahu nadajući se da će mi biti dok ispunjena.**
 Da () Neodlučan sam () Ne ()
- 33) Vera pomaže u pronalaženju odgovora na mnoga pitanja u vezi sa shvatanjem smisla života.**
 Da () Neodlučan sam () Ne ()
- 34) Koliko sam religiozan mi nije važno sve dok živim moralan život.**
 Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()
- 35) Koji od dole navedenih odnosa prema dovi je vama najbliži?**
 Često dovim i van namaza ()
 Dovim samo pri specijalnim prilikama (dženaza, mevlud i sl.) ()
 Ne dovim uopšte ()
- 36) Lako me obuzme osećaj krivice.**
 Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()
- 37) Teško mi je zamoliti nekoga za informaciju.**

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

38) Olako dozvoljavam da drugi menjaju moje odluke.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

39) Često imam poteškoće da se izrazim, jer se bojim da ne ispadnem smešan.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

40) Brinem se zbog toga kako delujem drugima.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

41) Često me je strah kako će drugi pomisliti da sam neobrazovan i glup.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

42) Sklon sam tome da se za svašta izvinjavam.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

43) Kada je neko agresivan i napada me rečima, uglavnom budem skrhan i osećam se bespomoćno.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

44) Osećam se zbunjenim kada me hvale ili mi daju komplimente.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

45) Kada mi treba pomoć, teško mi je zamoliti druge da mi pomognu.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

46) Uglavnom sam nervozan kada moram razgovarati sa nekom osobom koja je autoritet.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

47) Ne pričinjava mi zadovoljstvo upoznavati nove ljude.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

48) Kod sukobljavanja mišljenja uglavnom sam ja taj koji prvi popušta.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

49) Izbegavam sukobljavanja i raspravu čak i kada se radi o nečemu veoma važnom za mene.

Slažem se () Neodlučan sam () Ne slažem se ()

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Anisa Esati
Tez Adı	Ergenlerin Özgüven Oluşturmalarında Dindarlığın Rolü (Sancak Örneği)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Din Psikolojisi
Tez Türü	Yüksek lisans
Tez Danışmanı	Doç. Dr. İbrahim Gürses
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 20.06.2017

Anisa Esati
Anisa E.